

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DİPLOMASİ
ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kemal ESERCAN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emin GÜRSES

MAYIS 2006

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DİPLOMASİ
ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kemal ESERCAN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 26/06/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kemal ESERCAN
02.06.2006

ÖNSÖZ

“Soğuk Savaş Sonrası Yeni Diplomasi Anlayışı” çalışması, SSCB’nin yıkılmasıyla birlikte ABD’nin tek hegemon güç olarak yükselmesini, bu süreç içinde Birleşmiş Milletler sisteminin rolünü ve günümüzde diplomasi anlayışının uğradığı değişimi konu almaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Emin GÜRSES’e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeceğim aileme de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

02.06.2006

Kemal ESERCAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: DİPLOMASİ KAVRAMI VE ULUSLARARASI YAPI	4
1.1. Diplomasi Kavramı	4
1.2. Diplomasinin Gelişimi	5
1.3. Diplomasi ve Uluslararası Sistem	7
1.3.1. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Diplomasi	8
1.3.2. Sistem Yaklaşımı	11
1.4. Tarihsel Süreçte Diplomasi	14
1.4.1. Modern Devletin Ortaya Çıkışı ve Diplomasi.....	15
1.4.2. Dünya Savaşları.....	16
1.4.3. Soğuk Savaş Sürecinde Uluslararası Sistem ve Diplomasi.....	17
BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE DİPLOMASİ	
ANLAYIŞININ TEMEL BELİRLEYİCİLER.....	22
2.1.Dönemin Diplomasi Anlayışını Belirleyen Gelişmeler.....	22
2.1.1 Soğuk Savaşın Sona Ermesi.....	22
2.1.1.1. SSCB'nin Yıkılışı.....	23
2.1.1.2.Körfez Krizi.....	24
2.1.1.3.Yugoslavya Krizi.....	25
2.1.1.4.Kosova Krizi.....	28
2.1.2.11 Eylül Saldırıları ve Etkileri.....	30
2.1.3. Afganistan Müdahalesi.....	34
2.1.4. Irak Savaşı.....	36
2.2. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Tehdit Kavramları.....	38
2.2.1. Küresel Terör.....	39
2.2.2. Kitle İmha ve Nükleer Silahların Yayılışı.....	42
2.2.3. Göç, Mülteciler ve Irkçılık Tehlikeleri.....	45

2.2.4. Diğer Tehditler.....	47
BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI GELİŞEN YENİ DİPLOMASİ	
ANLAYIŞI.....	49
3.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem.....	50
3.1.1. Yeni Dünya Düzeni.....	50
3.1.2. Yeni Hegemonyacılık.....	55
3.2. Günümüz Yeni Diploması Anlayışının Belirleyicileri.....	57
3.2.1. ABD'nin Tek Hegemon Güç Haline Gelmesi.....	58
3.2.2. Avrupa Birliği'nin Bir Güç Olarak Yükselişi.....	61
3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Oluşan Avrasya Dengeleri ve Şanghay İşbirliği Örgütü.....	68
3.2.4. Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler.....	72
3.2.5. Birleşmiş Milletlerin Konumu.....	73
3.2.6. NATO'nun Konumu.....	76
3.3. Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar.....	81
3.3.1. Önleyici Savunma.....	81
3.3.2. Yeni Müdahalecilik ve İnsani Müdahale.....	84
3.3.3. Küreselleşme.....	87
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	97

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
Der.	: Derleyen
IMF	: International Money Fund – Uluslararası Para Fonu
ISAF	: BM Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
yy.	: Yüzyıl
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPT	: Non-Proliferation Treaty - Nükleer Silahların Yayılışını Önleme Anlaşması
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
RSFC	: Rusya Sosyalist Federe Cumhuriyeti
s.	: Sayfa
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Özeti

Tezin Başlığı: Soğuk Savaş sonrası Yeni Diplomasi Anlayışı	
Tezin Yazarı: Kemal Esercan	Danışman: Doç. Dr. Emin Gürses
Kabul Tarihi: 2 Haziran 2006	Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 97 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
<p>Soğuk savaş sonrası dönemde, diplomasi anlayışı, birçok bakımdan yeni sorunlar ve kavramlarla yüz yüze gelmiştir. SSCB'nin yıkılmasıyla, öncelikli olarak dünyanın daha barışçıl bir sürece girildiği iddia edilse de, bölgesel çatışmalar ve terör bu iyimserliğin çabuk yok olmasına yol açmıştır. ABD'nin tek hegemon güç olarak yükseldiği bu süreçte, hâkim görüş dünyada uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler sisteminin güç kaybettiği şeklindedir. Özellikle 11 Eylül terörist saldırıları sonrasında, ABD'nin askeri müdahaleleri, uluslararası bölgesel güçlerin muhalefetine rağmen gerçekleşmiş, bu durum yeni bir diplomasi anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Bu nedenle günümüzde, soğuk savaşta etkin olan diplomatik kavramlar belirleyiciliğini yitirmiş, uluslararası ilişkilerde küreselleşme, insani müdahale ve önleyici savunma gibi kavramlar tartışılmaya başlamıştır.</p> <p>Belirtmemiz gerek bir nokta da, yeni dönemde güç merkezinin Avrasya'ya kaydığı ve güvenliğin yapısının değiştiği gerçeğidir. 11 Eylül 2001'deki terör saldırıları sonrası, ABD'nin Afganistan'a ve Irak'a askeri müdahaleleri, Ortadoğu ve Ortaasya'da yeni bir dönem başlatmıştır. 1996'da kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü sayesinde Çin ve Rusya dünya politikalarında ABD'yi dengelemeyi hedeflemekteydi. Avrupa Birliği bu yıllarda bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Ancak ABD'nin tek süper güç olarak politikaları, günümüzde diplomasi anlayışının hegemonyaya dayalı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle bu tezde işlenecek konular, büyük ölçüde ABD'nin politikalarını incelemek şeklinde olacaktır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönem, A.B.D. ,Uluslararası Diplomasi	

Title of the Thesis: The New Diplomacy Mentality After The Cold War	
Author: Kemal Esercan	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Emin Gürses
Date: 2 June 2006	No. of pages: V (pre text) + 97 (main body)
Department: International Relations	Subfield: International Relations
<p>In the period after the cold war, diplomacy mentality has encountered with new problems and concepts. After the collapse of the Soviet Union, although it is alleged that the world is more peaceful, regional conflicts and terror caused this optimism to be missed. In the period that the United States emerged as a unique superpower, dominant sentiments are that international law and the United Nation system has lost power in the world. Especially, the US military operations after the September 11 th terrorist attacks have occurred despite the opposition of the international regional powers, this situation has caused a new diplomacy mentality to be in process. Therefore, the old concepts that were used during the cold war period has lost its determination and new concepts like globalisation, humanitarian interfere and preventive defence have become to be in discussion in international relations.</p> <p>It is a necessity to point out that the power centre has turned to Eurasia in the new period and the security structure has changed. With the US military operation of Afghanistan and Iraq after September 11th terrorist attacks in 2001, a new era has started in Central Asia. With the help of the Shanghai Cooperation Organization, which was established in 1996, China and Russia had the chance to balance the hegemony of the US in the world. Also, European Union accelerated its own integration in this period. But, the USA's policies as a unique superpower have proved that the present diplomacy is based on hegemony. Therefore, the matters in this thesis are mainly about investigating the US' policies.</p>	
Keywords: The Period After The Cold War , U.S.A. , International Diplomacy	

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı:

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'nın diplomatik belirleyiciliğini kaybetmesi ile beraber dünya ideolojilerin belirleyici olduğu bir sürece girmiştir. Yaklaşık 45 yıl boyunca dünya iki süper gücün çevresinde kümelenen devletler sistemini yaşamıştır. 1985'te M. Gorbaçov'un Sovyetler Birliği yönetimine gelmesi ile beraber, Sovyet tipi sosyalizminin ve etnik temele dayalı federasyon modelinin çökmesi, dünya sistemine çok sayıda devletin katılması ile beraber, öncekinden farklı yeni bir düzenin oluşmasına yol açmıştır.

İki kutuplu sistem boyunca bir bloğun lideri durumundaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, resmen 1991 yılında dağılarak 15 bağımsız devlete bölünmüştür ve bu durum, uluslararası sistemde iki kutuplu yapının da sona ermesine yol açmıştır. Soğuk savaşın sona ermesiyle beraber, dünyanın nasıl şekilleneceğine dair tartışmalarda, öne çıkan ilk görüş dünyanın daha sorunsuz ve barışçı bir döneme girdiği olmuştur. Ancak ABD'nin tek hegemon güç olarak kaldığı yeni dünya düzeni, bir çok bakımdan belirsizliklerin yaşandığı bir sistem görünümünde olmuştur.

İki kutuplu sistem sonrası yaşanan olayları incelediğimizde, soğuk savaşın sona ermesi ve bunun etkileri, sonrasında ise 11 Eylül ve beraberinde getirdiği gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, soğuk savaş sona erdiren gelişmeler ve 11 Eylül saldırılarının sistemde yarattığı sonuçlar çok farklı olmuştur. Ancak her iki gelişme de, soğuk savaş sonrası diplomaside büyük belirsizliklere yol açmıştır.

11 Eylül saldırıları, günümüzde tehdit kavramının, soğuk savaş yıllarında karşı bloktan gelen tehdit algılayışından tamamen farklı olduğunu kanıtlamıştır. Eskinin nükleer caydırıcılıkla bertaraf edilmeye çalışılan güvenlik endişeleri, günümüzde yerini belirsiz bir sürece bırakmıştır. Özellikle tehdidin nereden geleceğinin belirsizliği, günümüzde güvenliği bir numaralı tartışma konusu haline getirmiştir. Böylece, günümüzde ülke topraklarının savunulmasını temel alan askeri yönü kuvvetli güvenlik algılamasının, yerini önceden müdahaleyi de içeren stratejik güvenliğe bıraktığı söylenebilir. Bu bakış

açısına göre, devletlerin güvenliklerini tehdit eden her zaman başka devletler değildir, ülkeler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik, çevresel sorunlar, nükleer tehditler ve belki de en önemlisi terör, güvenliği sadece devlet yaklaşımını ele alan görüşlerin etkisini azaltmıştır.

Soğuk savaş sonrası Sovyet caydırıcılığının olmaması, sistemde ABD'nin tartışılmaz üstünlüğüne dayalı politikalar izlemesine neden olmuştur. İlk Irak müdahalesinin ardından, Bosna, Yugoslavya ve yine Irak'la devam eden ABD müdahaleciliği, dönemin en çok ön plana çıkan gelişmesi olmuştur. Bu nedenle iki kutuplu sistem sonrasında en önemli diplomatik tartışmaları, insani müdahalecilik ve önleyici savunma doktrinleri olmuştur. Özellikle Kosova ve Irak'a BM kararı müdahale edilmesi, günümüzün tek kutuplu sisteminde, uluslararası hukukun arka plana atıldığının en önemli kanıtı olmuştur.

Bunun yanısıra, soğuk savaşın bir ürünü olan NATO, Varşova Paktı gibi kendisini lağvetmek yerine farklı görev tanımlarıyla uluslararası sistemde yerini almıştır. Kuruluşunun 50. yılında, "yeni stratejik konseptini" açıklayan İttifak, 54 yıl sonra ilk defa Avrupa dışına çıkarak Ağustos 2003'te Afganistan'da görevli Uluslararası Güvenlik Gücü (ISAF)'nin görevini teslim almıştır.

Günümüzde uluslararası sistemde ABD hegemonyasına dayalı tek kutuplu bir diplomatik süreç yaşadığımız görüşleri kadar, özellikle AB ve Avrasya'daki güçlerin varlığı nedeniyle çok kutuplu bir sistem yaşadığımızı savunan görüşler de mevcuttur. Tek kutuplu dünya sisteminin merkezinde bulunan ABD, diğer Batılı güçlerin desteğini almaya çalışmakta ve kendi güvenlik endişelerini ön planda tutarken diğer güçlerin çıkarlarını hesaba katmamaktadır. Öte yandan da Çin, Hindistan, İran ve Rusya gibi Asyalı güçlerin ABD merkezli tek kutuplu dünya düzenini değiştirme çabaları sürmektedir. Çok kutuplu dünyanın daha istikrarlı ve güvenilir bir düzen sağlayacağı düşüncesinde olan Asyalı güçler, her türlü sorunlarını çözerek siyasi, ekonomik ve askeri imkânlarını birleştirmenin yollarını aramakta ve bu şekilde ABD hegemonyası ile mücadele etmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın Önemi:

Soğuk savaş sürecinde iki kutbun denge diplomasisine dayalı uluslararası sistemi yerini daha belirsiz ve tehditlerin de önceden görülemediği bir düzene bırakmıştır. Bu nedenle yeni dönemin diplomasi anlayışı büyük farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Uluslararası diplomaside oluşan değişimler ortaya konmaktadır.

Çalışmanın Metodolojisi:

Bu çalışma, üç temel bölümden oluşmaktadır ve öncelikli olarak diplomasi kavramı ve tarihsel olarak dünyada şu ana kadar etkin olmuş birkaç diplomatik süreç incelenmiştir. Modern devletin ortaya çıkışı, II Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ve soğuk savaş sürecinde uluslararası sistem ve diplomasi ilişkisi öncelikli olarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra konunun doğrudan uluslararası sistem ve uluslararası ilişkilerdeki hakim teorilerle yakın ilişkisi nedeniyle bazı teorik yaklaşımlara yer verilmiştir.

İki kutuplu sistem sonrası diplomasi anlayışının doğrudan bağlantısı nedeniyle tarihsel olarak Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası süreçte yaşanan bölgesel çatışma ve gelişmeler ikinci bölümün temel konusunu oluşturmuştur. Bu nedenle, soğuk savaş sonrası gelişmeleri ve 11 Eylül saldırılarıyla beraber yaşanan sıcak çatışmalar ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Afganistan Müdahalesi ve Irak Savaşı uluslararası gündemi en fazla meşgul eden olaylar olarak çalışmada yer almıştır. Benzer şekilde iki kutuplu sistem sonrası tek süper güç olarak kalan ABD ve diğer bölgesel güçlerin sistemdeki konumları da yeni diplomasi düzenin belirleyicileri olarak ikinci bölümün konularını oluşturmuştur. Sistemin güvenlik tehditlerini ön planda tutan yapısı nedeniyle, soğuk savaş sonrası tehdit kavramları olan küresel terör, kitle imha ve nükleer silahların yayılışı ve göç, mülteciler ve ırkçılık tehlikelerinin de bu tezde yer alması bir zorunluluk olmuştur. Son olarak bu tezin temel konusunu oluşturan yeni diplomasi anlayışı ve diplomasiye hâkim kavramlarda üçüncü bölümde yer almıştır.

BÖLÜM 1: DİPLOMASİ KAVRAMI VE ULUSLARARASI YAPI

1.1. Diplomasi Kavramı

Diplomasi, halk arasında dış politika ve dış ilişkiler olarak bilinse de, en genel ifadeyle, devletlerin doğrudan görüşlerini öteki devletlerin karar vericilerine aktarılması sürecidir. Bu nedenle ister belirli dönemlere yayılsın, isterse statükocu bir görünüm taşıyın, tüm devletlerin bir uluslararası sorun karşısında takındıkları tavır, diplomasi olarak nitelendirilmektedir.

Diplomasi kavramı çoğu zaman uluslararası siyaset kavramı ile özdeş şekilde kullanılmaktadır. Ancak siyaset ve diplomasi arasında bir fark ortaya konacaksa, diplomasi kavramı olarak, uluslararası siyasetin işleyiş tarzı olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle diplomasi ve uluslararası hukuk arasında yadsınamaz bir bağ bulunmaktadır. Uluslararası siyasetin, tamamen bir çatışma alanına dönüşmemesi için, uluslararası hukuk kurallarına saygılı bir uluslararası siyaset yürütülmesinin önemi artmaktadır.

Her şeyden önce uluslararası hukukun tarafların aralarında anlaşmaya vardıkları rutin ilişkilerin düzenlenmesinde kriz durumlarına oranla çok daha başarılı olduğu görülmektedir. Devletler aralarındaki demokratik ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk kurallarına yaygın bir şekilde uyulması bu durumun açık bir göstergesidir. Ayrıca, savaş hukukunun da, devletlerarasındaki çatışmaları, sınırlı bir oranda da olsa düzenlediği söylenebilir. Bazı yazarlara göre, uluslararası hukukun bir düzenleyici fonksiyonu ile uluslararası sistemin yapısında güç dengesinin yakın bir ilişkisi söz konusudur. Bir başka deyişle, güç dengesinin mevcut olmadığı bir uluslararası sistemde, uluslararası hukukun varlığından söz edilememektedir. (Sönmezoğlu, 2002:6)

Devletin devamlılığı ilkesi uyarınca, birçok ülkenin önceden belli bir diplomasi anlayışı olsa bile, uluslararası konjonktür bunu doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin geçtiğimiz yıllarda küçük bir adacıkta yaşanan kriz, iki NATO üyesi ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş ve diplomatik girişim ya da eylemlerin önemini ortaya koymuştur.

1.2. Diplomasinin Gelişimi

Diplomasinin ilk örnekleri vasallar, monark ya da hükümdarların aralarındaki ilişkilerde de görülmektedir. Ancak, günümüzdeki anlamı ile diplomasi ilk kez 17. ve 18. yy. Kuzey İtalya'sındaki şehir devletleri arasındaki ilişkilerde gelişmiştir. Özellikle çeşitli ülkeler ile ticari ilişkiler içinde bulunan Venedik Cumhuriyeti, gönderdiği ticari misyonlar ile elçiliklerin temellerini atmıştır.(Sönmezoğlu, 1992:107) 17. yüzyıl İtalya'sında gelişen diplomatik ilişkiler, rönesansın da etkisi ile Avrupa çapında yayılma imkânı bulabilmiştir. İtalya'nın güç olarak birbirine denk şehir devletlerinde başlayan diplomasi anlayışı, tam olarak 19. yüzyılda gelişmiş ve bu dönem “diplomasinin altın çağı (golden age of diplomacy) olarak nitelendirilmiştir. Venedik öncülüğünde gelişen bu süreçte, hem Avrupa Hıristiyan dünyasıyla hem de Müslüman ülkelerle resmi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Daha bu sırada elçilerin statüsü ile ilgili, örneğin dokunulmazlık ve bağışıklık gibi daha sonra Westphalia ve Viyana Kongresi'yle uluslararası hukuka girecek birçok konuda ikili ilişkilerle bir takım kurallar geliştirilmeye çalışılmıştır. (Arı, 1997:298)

17. yüzyılda temelleri atılan diplomasi anlayışının en belirgin özelliği, egemen birimlerin sayısının çok sınırlı olmasıdır. Bu nedenle bu egemen güçlerin, çıkar çatışmaları da sınırlı olmuştur. Bu diplomasi anlayışının bir diğer özelliği de ilişkilerin genelde ikili görüşmeler şeklinde yürütülmesidir. Ancak bu durum, Avrupa'daki birçok ülkenin siyasal birliğini tamamlaması ve egemen güçlerin sayısının artmasıyla beraber, nitelik değiştirmiştir. Egemen güç sayısındaki artış bunların aralarında siyasal, ekonomik ve askeri açıdan bağımlılıklarından dolayı çatışmaları sonucunu doğurmuştur. Doğal olarak, bu durumda çok taraflı diplomasinin doğmasına zemin hazırlanmıştır.

Otuz yıl savaşları, Fransız İhtilali öncesinde en büyük Avrupa savaşıdır ve Protestanların zaferi sonucu 1648 tarihli Westphalia Barışı ile sona ermiştir. Barışı hazırlayacak olan konferans, Avrupa'nın ilk en büyük konferansı sayılmaktadır. En önemli özelliklerinden biri de, daha önceki uluslararası toplantılar dini nitelikliken, Westphalia'nın devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmasıdır. (Sander, 1998:93)

Çok taraflı diplomasi nin gelişmesi kendiliğinden olmamış ve uzun bir süreç sonunda söz konusu olab ilmiştir. Avrupa'da teknoloji ve sanayi alanındaki gelişmelerle beraber ikili görüşmeler şeklindeki diplomasi yerini yavaş yavaş ad hoc nitelikli çok taraflı diplomasiye bırakmaya başlamış ve bu bir süre sonra devamlı çok taraflı diplomatik kurumlar ve teknik örgütlerle daha örgütlü bir yapı kazanmıştır.

Çok taraflı diplomasi nin, özellikle 1648 Westphalia Anlaşması'yla başladığı ve 1815 Viyana Kongresi ile tüm Avrupa çapında yaygınlık kazanmaya başladığı kabul edilmektedir. Bu tarih sonrasında Avrupa'da özellikle savaş sonraları barış görüşmelerinde çok taraflı diplomasi örnekleri verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile sürekli konferans diplomasi si de yaşama geçirilmiştir. Diğer yandan kurumsal ve sürekli bir nitelik kazanan çok taraflı konferans diplomasi sinin bazı özellikleri itibariyle ad hoc konferans diplomasi sinden ayrılmasından dolayı buna parlamenter diplomasi adı verilmiştir. Buna göre parlamenter diplomasi nin, ad hoc konferans diplomasi sinden en belirgin farklılıkları şunlar olmaktadır: (Arı, 1997:302)

- Uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yürütülen diplomasi özellikle kamuya açık yürütülmekte
- Kararların nasıl alınacağı önceden belirlenmiş ilkelere göre (basit çoğunluk veya nitelikli çoğunluk)
- Ad hoc konferans diplomasi sinde usule ilişkin kurallar her konferans öncesinde belirlenmesine karşılık parlamenter diplomasi de usuller uluslararası örgütlerin kurucu anlaşmalarında belirlenen usullere göre yapılmaktadır
- Bunlar arasında son bir fark da konferansa katılacak tarafların belirlenmesine ilişkindir. Ad hoc konferans diplomasi sinde görüşmelere kimlerin katılacağı bazen önemli bir sorun teşkil ederken, parlamenter diplomasi de bu önceden bellidir ve genelde tüm üye ülkeler katılabilmektedir.

Bunların yanı sıra, yine bu dönemde açık diplomasi de önem kazanmıştır. Gizli diplomasiye tepki olarak ortaya atılan diplomasi anlayışı, diplomatik görüşmelerle

tarafların yüklenecekleri hak ve sorumlulukların kamuoyunun bilgi ve denetimine sunulmasını belirtmektedir. Bu diplomasi anlayışının gelişmesini etkileyen en temel gelişme özellikle konferans diplomasisi, parlamenter diplomasi gibi gizli biçimde yürütülmesi pek de kolay olmayan diplomasi türlerinin yaygınlaşması olmuştur. Ancak iki dünya savaşı arasındaki dönemde etkinliğini kaybetmiş olan kapalı ya da gizli diplomasi yöntemine İkinci Dünya Savaşı sonrası, yeniden dönülmüştür.

1.3. Diplomasi ve Uluslararası Sistem

Devletlerin yürüttüğü diplomasi politikaları ve uluslararası sistem arasında önemli bağlar vardır. Bu nedenle uluslararası ortamda geçerli olan diplomasi, sadece devletlerin kendi tercihleri olduğunu söylemek güçtür. Her devletin uluslararası sistemdeki konumu, kendi diplomasi uygulamasını etkilemektedir. Bu nedenle diplomatik davranışları anlayabilmemiz için, öncelikle uluslararası sistemi açıklamaya çalışan uluslararası ilişkiler teorilerini ve sistem yaklaşımını incelememiz yerinde olacaktır.

Uluslararası sistem türlerinden hangisinin daha barışçıl ya da güvenli olduğu teorisyenler tarafından tartışılmış bir konudur. Uluslararası sistem türlerinin güvenli olup olmadığı konusunda iki kutuplu sistem ve güç dengesi sistemi öncelikli olarak incelenmiştir. Özellikle bu iki sistem modeli üzerinde durulmasının nedeni uluslararası ilişkiler disiplininin II. Dünya Savaşı sonrası, ayrı bir disiplin olarak gelişmesi gösterilebilir. Bu yüzden, savaş sonrasında tüm karakteristik özellikleriyle yaşanan iki kutuplu sistem ve savaş öncesi yaşanan güç dengesi sistemlerine öncelikli olarak atıf yapılmıştır.

1.3.1. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Diplomasi

Uluslararası ilişkilerin bir bağımsız dal olarak gelişimi, İkinci Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Bu tarihten sonra gelişen bir bilim dalı olarak farklı teoriler geliştirilmiştir. Devletlerin birbirleriyle olan davranışlarını anlamamıza yarayan bu teoriler, özellikle devletlerin davranışları üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmada çıkış noktamız olan diplomasiin anlaşılması konusunda da, bu teoriler çeşitli varsayımlar ortaya koymuştur. Literatürde çok sayıda teori olmasına rağmen, bu çalışmada birkaçı açıklanacaktır.

Bu teorilerden birisi bilimsel sosyalizmin kurucusu Karl Marx'ın görüşlerini temel alan siyasal, ekonomik ve felsefi bir sistem olan Marksizm'dir. Marksizm her şeyden önce, varolan ve geçmişte varolmuş olan toplumlara ilişkin bir analiz ve açıklamadan, özellikle de kapitalist topluma yönelik bir eleştiriden meydana gelir; Marksizmin söz konusu analiz ve açıklaması, toplumsal değişme ve gelişmeyi açıklarken, varolan tüm etkenler arasında, ekonomi etkenine özel bir önem ve ağırlık verir. Determinist bir Öğreti olan Marksizm, sömürüye dayanan ve sınıflara ayrılmış bir toplum düzenine alternatif olarak sınıfsız bir toplum modeli önerisinde bulunur. Marksizm bu çerçeve içinde, nihayet toplumlara ilişkin bir analizden oluşup, sınıfsız bir toplum düzenine geçişin yollarını gösteren bir öğreti olarak ortaya çıkar. Marx, barışçı yöntemlerden yararlanmanın, devletin mahiyetinden dolayı imkansız olduğunu belirtmiştir. Dahası, Marx'a göre, demokrasiyi savunanlar bile, mutlak bir otorite sergileyen baskıcı yönetimlerin iş başından başka yöntemlerle uzaklaştırılmadıkları zaman, başkaldırının haklı kılınabilir olduğunu düşünürler. Marx'ı eleştirenlere göre, kapitalizm yüzyıllardan beri hakim ekonomik model olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bundan dolayı, Marx'ın kapitalizmin yıkılacağı ve devrimin Avrupa'nın sanayileşmiş toplumlarında olacağı kehaneti de gerçekleşmemiştir. İşçiler, sosyo-ekonomik bakımdan daha da gerilemek yerine, giderek daha iyi duruma gelmektedirler. Çalışma saatleri azalmakta ve sosyal güvenlik sistemleri gelişmektedir. Bu nedenle, Karl Marx'ın kapitalizme ilişkin analizi yeterli ve doyurucu olmaktan uzaktır.

Kapitalizmde işsizlik ve enflasyon söz konusu olsa bile bunlar kısa sürelidir. Marx'ı eleştirenlere göre, kapitalist sistem kendi güçlüklerini kendisi çözebilmektedir. Kapitalizm modern finans tekniklerinin kullanılması, faiz oranlarına müdahale edilmesi

yoluyla, tekelleri engelleyen yasalarıyla, sendikaları, emeklilik ve sosyal güvenlik planlarıyla, kendi güçlüklerini aşabilmekte ve işçinin sistemden yarar sağlayabilmesine olanak vermektedir.

Uluslararası ilişkilerin klasik teorisi olan realizme göre, devlet uluslararası sistemin tek ve en önemli aktörüdür. Devletler, rasyonel aktörler oldukları için ulusal güvenlik en önemli amaç olmaktadır. Devletlerin tek tek kendi güvenliklerini sağlayacak merkezi bir otoritenin olmadığı anarşik uluslararası yapıda, her devletin kendi güvenliğini kendisinin sağlayacağı varsayılmaktadır. Realistlere göre; uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler aracılığıyla barışın korunması pek kolay olmadığı için bir takım mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. İşte bu çerçevede güç dengesi devletin diğerleri üzerinde egemenlik kurmasını engelleyen önemli bir mekanizma olarak devreye girmektedir. Oysa idealistlere göre, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerde geçerli olan normlar ve davranış kuralları uluslararası ilişkilere hâkim kılınmalıdır. (Arı, 2002:43) Bu nedenle idealistler, uluslararası sistemde tüm devletlerin uyacakları kuralların geliştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı, idealizmin sadece bir ütopya düzeyinde kalmasına neden olmuştur ve idealizmin olana değil olması gerekene ağırlık vermesi eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, realist yaklaşımın ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Uluslararası siyasetin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sadece devlet merkezli olarak incelenmesinin yetersiz kalması üzerine çeşitli yeni teoriler geliştirilmiştir. Bunların arasında da “Pluralizm” en fazla taraftar toplayan görüş olmuştur. Pluralizm, uluslararası barışın tesis edilmesi amacıyla, çok merkezli politika ve örgütlenmelerin kurumsallaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletler örgütü en önemli çok taraflı örgütlenmeler olarak uluslararası siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır. Ancak bunlardan Dünya Bankası ve IMF’nin SSCB’nin katılmaması dolayısıyla, Batıya özgü kalması, BM’nin ise iki kutupluluk ve ideolojik çatışma dolayısıyla yeterince etkin olamaması, çok merkezliliğin uluslararası barışçıl dönüşümün gerçekleşmesi için uygun bir yöntem olduğu yönünde genel bir kanının oluşmasını engellemiştir. (Arı, 2002:472)

Bu nedenle, idealizmin bir unsuru olabilecek “Pluralizm kuramı” İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerde hâkim konumda bulunan realizme bir alternatif oluşturamamıştır.

Soğuk savaşın sona ermesi, ideolojik kampaşmanın yerini uluslararası işbirliğine bırakacağı varsayımına dayalı Pluralizm kuramının yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Ancak, iki kutuplu sistemden kalan diplomatik geleneklerle, ABD’nin hem güvenlik hem de ticari alanda ikili anlaşmaları tercih etmesi ve BM’nin bu dönemin hemen ardından da etkin politika üretmemesi, Pluralizm’e duyulan inancın azalmasına yol açmıştır.

Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan koşulların elverişli yapısına rağmen, ileriki bölümlerde ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz gibi, çok merkezli bir diplomasi anlayışının geliştirilmemesi, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı gereğidir. Klasik uluslararası teorisi olan realizmin temel savı olan, devletlerarası ilişkilerde güce dayalı yapı, tarafların kazan-kazan (win-win) prensibini benimseyebileceği çok merkezli diplomasinin, sadece teori düzeyinde kalmasına yok açmıştır.

1.3.2. Sistem Yaklaşımı

Devletlerin, karşılıklı ilişki biçimleri ve etkileşimleri ve dış dünyanın yapısı uzun süre gözleme tabi tutulduğunda, bunlar arasında bir düzenlilik bulunduğu görülür. Devletlerin bu davranış kalıplarının ve ilişkilerinin niteliği, belli bir dönemde dünyada varolan devlet sistemi ile yakından ilgilidir. İşte uluslararası alanda devlet sisteminde görülen bu düzenli davranış kalıplarının oluşturduğu yapıya “uluslararası sistem” denilmektedir. (Gönlübol, 1990:33)

Hedley Bull’a göre “aralarında yeterli etkileşim olan iki veya daha fazla devletin birbirinin kararlarını etkilemesi ve birbirlerinin bütünü bir parçasıymış gibi hareket etmelerini sağlamasıyla kurulur.(Bull, 1995)

Barry Buzan ve Richard Little, uluslararası sistemi açıklamakta üç grup malzeme kullanırlar. Birinci guruba göre, uluslararası sistem farklılaşmış sektörlerden oluşur. Bunlar; askeri-siyasi, iktisadi, sosyal ve çevresel sektörlerdir. Uluslararası sistem bu temel parçaların bütünü kapsar. Diğer yandan, uluslararası sistem içinde farklı analitik seviyeler vardır. Bunlar sistem, sistem-altı, birim/aktör, birim/aktör-altı ve birey seviyeleridir. Üçüncü olarak ise uluslararası sistemin değişimini ve dönüşümünü anlamayı sağlayan karşılıklı etkileşim kapasitesi, süreç ve yapı farklı açıklama kaynaklarıdır.(Buzan ve Little, 2000)

Belirli kurallara göre hareket eden ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan parçaların (devletlerin) oluşturduğu bütün olarak tanımlanabilecek sistem, bugün anladığımız şekilde Westphalia ile doğmuştur. 1815 Viyana Kongresi’nin diploması açısından önemi ise, yeni bir uluslararası düzen oluşturulması amacıyla Avrupa uyumunun oluşturulmaya çalışılmasıdır. Bu ise, büyük oranda güç dengesi sistemine dayanmaktadır. Bunun dışında en bariz örneği ile soğuk savaş yıllarında gördüğümüz iki kutuplu sistem ve tek bir devlet hegemonyasına dayalı sistem olan tek kutuplu sistem de devletlerin diplomatik davranışlarını doğrudan etkilemektedir.

Uluslararası ilişkilerde sistem yaklaşımını kullanan birçok araştırmacı olmuştur. Ancak M. Kaplan’ın yaklaşımı, en bilinen ve en çok kabul edilen sistem türleri olarak

literatürde yerini almıştır. Kaplan sistemde örgütleniş durumu ve sayısal verileri kullanarak altı uluslararası sistem modeli ortaya koymuştur. Bunlar güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve son olarak birim veto sistemleridir. (Kaplan, 2000)

Güç dengesinde sistem, revizyonist devletlerin statükocu güçlerin güvenliğini tehdit etmeye başladığında gündeme gelir. Bu sistemde, yenilen devletlerin ortadan kaldırılması yerine onun sisteme tekrar alınması amaçlanır. Devletler arasında gücün dengelenmesi ya ağır tarafın hafifletilmesi ya da hafif tarafa ağırlık verilmesiyle olur. Bunun için kullanılan bazı yöntemler, böl ve yönet, silahsızlanma ve ittifaklar ve koalisyonların kurulmasıdır. (Sönmezoğlu, 2000:260) Bunun yanı sıra, güç dengesi kavramı, realistler açısından tüm uluslararası sistemi anlamakta hayati rolü olan bir olgu olarak, realist literatürün her takipçisinde özel bir önemle yer almıştır. Örneğin, David Hume daha 18. yy.da denge kavramını felsefesinin her aşamasında önemle vurgulayarak, güç dengesi sisteminin ulus devletlerin güvenlikleri ve bağımsızlıkları açısından gerekli olduğunu vurgulamıştır. (Arıboğan, 1998:176)

17. ve 18. yüzyılda güç dengesi politikası izleyen devletlerin amacı, kendi hareket serbestliklerini en üst düzeyde tutmak olmuştur. Amaç barışı korumaktan çok, olası saldırılara karşı Avrupa devletlerinin bağımsızlık ve hükümlerlerini korumaktır. Bu politika bir bakıma başarılı olmuştur. Nedeni ise, bağımsız dış politika izleme yeteneğine sahip çok sayıda devletin uluslararası sistem içerisinde bulunmasıdır. Bu sistemde, devletler serbestçe bir ittifaktan ötekine geçebilmekteydi. Hele din savaşları bittikten sonra, kendilerini katı dış politika kalıpları içine sokacak ideolojilerin de olmaması, güç dengesi politikasının izlenmesini kolaylaştırmıştır. (Sander, 1998:89)

İki kutuplu sistemde, dünya çapında hâkim iki bloğun çevresinde kümelenmiş devletler topluluğu bulunmaktadır. Devletin davranışları, büyük oranda sistemin özelliklerini de yansıtmaktadır. Ancak genel geçer görüşe göre, iki kutuplu sistemde aktör sayısının az olması ve ideolojilerin belirleyici olması nedeniyle, bu sistemde devletlerin davranışlarının bağımsızlıktan uzak olduğu ve sistemde istikrarsızlığın bulunduğu savunulmaktadır. İki kutuplu sistem gevşek ve sıkı iki kutuplu sistem olarak iki alt

başlıkta incelenmektedir ve sıkı iki kutuplu sistemin 1950'lerin başında görüldüğü, 70'lerde başlayan yumuşama ile beraber sistemin gevşek bir nitelik kazandığı kabul edilmektedir.

Sıkı iki kutuplu sistemde, aktör sayısı daha azdır ve aktörlerin önemli bir kısmı bloklardan birine üyedir ya da taraftır. Bu tür sistemlerde bloksuz aktörler ve evrensel aktörler ya yoktur ya da önemli bir etkileri görülmediği için yok sayılmaktadır. Bu tür sistemlerde bütünleştirici ve arabulucu rolü ya hiç görülmez ya da etkileri çok zayıftır. Bu nedenlerden dolayı sıkı iki kutuplu sistemleri çok istikrarlı ve bütünleşme derecesi yüksek bir sistem olarak düşünmek mümkün değildir.(Arı, 1997:109)

İki kutuplu bir uluslararası sistemde, kendisini tehdit altında gören ve savunma olanakları bulunmayan bir devletin yalnızlık veya bağlantısızlık politikası izleyerek beklediği güvenliğe kavuşması da çok zordur.(Gönlübol, 1990:61) Bu durumun en iyi örneği, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da irili ufaklı birçok ülkenin tarafsızlık politikası izlemek yerine, kamplardan birine dâhil olarak kendi güvenliğini garanti altına alma çabasıdır. Yine bu dönemde, kendisini tarafsız olarak ilan eden devletlerin hiçbirisi, tam olarak tarafsız kalamamış, dönem içerisindeki gelişmelere bağlı olarak bloklardan birisiyle işbirliğine gittikleri de görülmüşse de Yugoslavya ve Hindistan gibi ülkeler ulusal güvenliklerini sağlama yönünde ciddi mesafeler katetmişlerdir.

Hiyerarşik sistem ya da tek kutuplu olarak nitelenen sistem, tek bir devletin hâkimiyetini belirtmektedir ve 1990'lı yılların başında ABD ve onun öncülüğünde NATO politikaları nedeniyle, hâkim görüntünün tek kutuplu bir yapı sergilediği savunulmaktadır. Ancak, özellikle ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz gibi soğuk savaş sonrası ABD'nin başvurduğu diplomasi ve buna diğer aktörlerin tepkisinin, tam olarak tek kutuplu değil, başka aktörlerin de etkinliği ile çok kutuplu olduğu görüşleri de mevcuttur.

Kaplan'ın dördüncü modeli olan evrensel sistem,(Kaplan, 2000) gevşek iki kutuplu sistemdeki evrensel aktörün işlevinin genişlemesiyle ortaya çıkacak bir sistem olarak düşünülmektedir. Sistem, konfederal bir siyasal sistem görünümündedir.(Arı, 1997:110)

Sistem analizi birkaç noktada eleştirilmektedir ve böyle bir sistem analizine gitmenin bilimselliği tartışılmaktadır. Kaplan'ın sistem modellerine yönelik eleştirilerde söz konusu sistemlerden özellikle güç dengesi ve gevşek iki kutuplu sistemin dışında kalan sistemlerin büyük ölçüde hipotetik nitelikte sistem modelleri olduğuna dikkat çekilmektedir.(Arı, 2002:530) Sistem modellerinin eleştirildiği bir diğer nokta da, sistemin kuralları olarak belirtilen kuralların devletlerin çıkarları gereği gösterdiği davranışlar mı yoksa uymaları gereken kurallar mı olduğunun yeterince açık olamamasıdır.(Arı, 2002:531)

1.4. Tarihsel Süreçte Diplomasi

Diplomatik politikalar, 17. yüzyıldan günümüze farklılıklar göstermektedir. Her dönemde hakim güçlerin mücadelesine sahne olan uluslararası siyaset, modern devletin inşasından beri farklı yapılar göstermiştir. Kissinger'a göre; uluslararası sistemler, tehdit altında yaşamaktadır. Her dünya düzeni devamlı olmak ümidi taşımaktadır. Ancak sistemin içerdiği elemanlar devamlı hareket halindedirler. Westphalia Barışı'ndan doğan düzen yüz elli yıl yaşamış, Viyana Kongresi'nin yarattığı uluslararası sistem ancak yüz yıl kendisini koruyabilmiştir. (Kissinger, 2002:783) Bu nedenle, soğuk savaş sonrası diplomasi anlayışına geçmeden önce, bu bölümde geçmiş dönemleri incelememiz yerinde olacaktır.

1.4.1. Modern Devletin Ortaya Çıkışı ve Diplomasi

Modern devletin ortaya çıktığı kıta olan Avrupa’da 1648 Westphalia Antlaşması ile güç dengesi kurulmuş, dönem içinde farklı sistem özellikleri görülse de, Birinci Dünya Savaşı’na kadar olan bu dönem, çeşitli devletlerin kıtada hâkimiyet kurma çabalarına sahne olmuştur.

1648 – 1789 dönemi, Avrupa devletler sisteminin en türdeş özelliklere sahip olduğu bir dönem olmuştur. Bütün devletlerin yönetici elitleri yani aristokrasileri, birçok açıdan kendi halklarından çok bir başka ülkenin yönetici elitine benzemektedir. Ülkelerin siyasal yapıları ve hükümdarların siyasal olaylara yaklaşımları açısından önemli ölçüde bir türdeşliğin olduğu bu dönemde, uluslararası siyaset “monarklar arasındaki satranç oyunu” görünümündeydi. (Sönmezoğlu, 2002:30)Bu dönemde imzalanan 1713 Utrecht Antlaşması da, Avrupa devletler sistemini güçlendirerek, klasik güç dengesi sisteminin Fransız İhtilaline kadar varlığını korumasını sağlamıştır. Klasik güç dengesi sistemi ile savaş ve tarafsızlık hukuku alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönem ayrıca, devletlerin dinsel temel yerine ulusla egemenliğe dayalı bir meşruluğa dayanmaya başladıkları bir süreci de başlatmıştır. Bunun yanısıra güç politikası izleyen bu devletlerin birincil amacı kendi hareket serbestliklerini sağlamak ve en üst seviyede bağımsızlıklarını korumak olmuştur.

1789’da gerçekleşen Fransız İhtilali sonuçları bakımından, uluslararası sistemi derinden etkileyen bir süreci başlatmıştır. Fransız İhtilali’nin dünya çapında yarattığı sonuçlar bir yana, Napolyon’un silahlı güç kullanarak milliyetçilik ve liberalizm akımlarını tüm Avrupa’da yayma girişimleri sistemde başat güçler olan İngiltere ve Avusturya’nın birlikte hareket etmelerine neden olmuştur. Fransız İhtilali sonrasında uluslararası sistemde, Napolyon’un Avrupa işgaline yükselen tepkiler, bu ülkeye karşı Kutsal İttifak’ın oluşturulması ve sistemin tek bir hegemon gücün etkisi altına girmemesine odaklanılmıştır.

1815- 1870 arası sistemde devletler arasında kesin bir denge ve istikrar hakimdir. Bu istikrarın kaynağı, Avusturyalı Prens Metternich’in diplomatik önderliğinde, Avrupa devletler sisteminin diğer temel öğelerince oluşturulan “Avrupa Ahengi” sistemidir.

Ahenkten anlaşılan ise, özellikle çok uluslu Avrupa monarşilerinin giderek güçlenen milliyetçilik akımları karşısında korunmalarıydı.(Sönmezoğlu, 2002:33) Napolyon Savaşları sonrası düzenlemesi olan Viyana Kongresi, Westphalia Barışı sonrası, Dünya Savaşları öncesi en geniş katılımlı ve etkili uluslararası diplomatik toplantı olmuştur. Ancak, Viyana düzenlemelerinin eski diplomatik geleneklere göre oluşturulması, sistemde aksaklıklar oluşmasına neden olmuştu. Öncelikle çizilen sınırların doğal ve ulusal sınırlar olmaması, milliyetçiliğin yadsınması, sistemin çökmesinin en temel nedeni olmuştu. Bu nedenle, milliyetçilik akımları, bir bakıma I.Dünya Savaşı'na da zemin hazırlamıştı.

Milliyetçilik hareketleri, 19 yüzyıl içinde belirleyici olduğu gibi, 20. yüzyılda da ilişkilerin temelini teşkil etmiştir. İtalya ve Alman ulusal birliklerinin kuruluşu Avrupa dengesine yeni bir biçim vermekle birlikte, Balkanlardaki milliyetçilik akımlarının gelişmesine ve Balkanların 1870'den sonra Avrupa diplomasisinin başlıca müdahale alanı olmasına yol açmıştır.

1.4.2. Dünya Savaşları

Uluslararası sistemin hâkim kıtası olan Avrupa'da, Üçlü İttifak ve Üçlü İtilâf Devletleri'nin oluşmasıyla çıkar çatışmaları başlamıştır. Denizde ve karada daha güçlü olan İtilâf Devletleri'ne karşı İttifak Devletleri silahlanma yoluna gidince iki blok arasında silahlanma yarışı başlamış ve sonuç olarak 28 Haziran 1914 günü Avusturya - Macaristan Veliâht'ının bir Sırlı tarafından öldürülmesi gibi basit bir suikast olayı Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. Bu nedenle, uluslararası sistemin tamamen Avrupa merkezli ve sömürgeciliğe dayalı yapısının bozulmuş bir devamı olan dünya savaşları yılları bir geçiş dönemi niteliğinde olmuştur. Uluslararası sistemde yeni birçok ülkenin bağımsızlığını kazandığı ve dünyada çeşitli ideolojilere dayalı iktidarların işbaşına geldiği bu dönemde, eski sistemin de temel öğelerinden olan Almanya'nın revizyonist politikaları, dünyayı yeni yıkımlara götürdüğü gibi sistemde yine hakim olma çabası içinde bir gücün sınırlandırılması için, diğer aktörlerin işbirliğine gitmeleri üzerine odaklanılmıştır. I. Dünya Savaşı ile yüzyıllardır süren

Avrupa Ahengi'nde de değişim kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, Milletler Cemiyeti kurulmuş ve uluslararası hukuka hiç olmadığı kadar önem verilmeye başlanmıştır.

1.4.3. Soğuk Savaş Sürecinde Uluslararası Sistem ve Diplomasi

İkinci Dünya Savaşı'nın dünya güç dengesini bozması ve Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekilmesi sonucu dünya, ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde iki kutuplu, ideolojilerin belirleyici olduğu bir döneme girmiştir. Savaştan her bakımdan harap çıkan Avrupa, ekonomik ve sosyal yapılanmasına ağırlık vermeye başlamıştır. Bu nedenle 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa dünyada diplomatik üstünlüğünü yitirmiş ve Avrupa uyumuna dayalı güç dengesi yerini, dünyanın hiçbir zaman bu kadar ideolojik olarak bölünmediği bir diplomatik sürece bırakmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, ABD ve SSCB'ni Avrupa'nın kaderine yöne verecek duruma getirmiş, diğer yandan geleneksel uluslararası düzenin çok önemli değişikliklere uğramasına yol açmıştır. (Erdoğdu, 2004:52)Savaş öncesinde nispeten çok kutuplu olan uluslararası siyaset, iki süper gücün önderliğinde iki kutuplu bir nitelik kazanmış, taraflar arasında, bölgesel bazı savaşları saymazsak, herhangi bir çatışma yaşanmamasına rağmen, bir güç mücadelesi başlamıştır.

SSCB'nin Doğu Avrupa'da etki kurmasının temel sebebi; ülkenin bir kıta devleti olmasından kaynaklanmaktadır. Kıta devletlerinin dış politikalarının en belirgin özeliği, kıtaya egemen olacak stratejik bölgede kurulduktan sonra, kıtanın tümünü ele geçirene kadar ya da kıtayı paylaşan sınırdaş devletleri nötralize edip böylece görel bir güvenliğe kavuşana dek genişlemeleridir. Bundan hemen sonra gelen aşama kıtaya en yakın bölgelerin denetimi ya da en azından buralarda dost hükümetlerin işbaşına gelmesidir.(Sander, 1998:203)Doğu Avrupa'da da bu gerçekleşmiş ve 50'li yıllara gelmeden Doğu Avrupa'daki birçok ülkede komünizm hâkim olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de etkin olan güç dengesi sistemi yerini hızla daha farklı bir diplomasi anlayışının egemen olduğu bir sisteme

yerini bırakmıştır. Milletler Cemiyeti'nin başarısız olması, ülkeleri yeni bir uluslararası örgütlenmeye gitmeleri sonucunu doğurmuştur. Kolektif güvenlik temelinde oluşturulan Birleşmiş Milletler örgütü, ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz gibi çeşitli nedenlerden dolayı, çok da başarılı bir diplomasi örneği verememiştir.

Kolektif güvenlik, sadece bir teorik güç modeli olmasının sonucu, sistem hiçbir zaman etkin bir şekilde işlememiştir. İkinci büyük harbi takiben kurulmaya çalışılan BM sistemi ve kolektif güvenlik düzenininin, yani Postdam, Yalta ve San Francisco sisteminin ne denli dayanıksız olduğu, "Kore", "Demir Perde" ve "Bloklaşma" çerçevesinde kısa zamanda ortaya çıkmış, gerçek güvenlik dengeleri NATO ve Varşova Paktları arasında "güç dengesi" şeklinde oluşmuştur. (Arık, 1995/96:2)

İkinci Dünya Savaşına yol açan ortamın en belirgin özelliği, Nazi Almanya'sının Avrupa'da güç dengesini kendi lehine bozacak şekilde güçlenmesi olmuştur. Benzer şekilde, savaş sonrasında Sovyetlerin böyle bir dengesiz güç ilişkisini yeniden oluşturabilmesi ihtimali, Batı Avrupa ülkelerinin ABD ile ittifak ilişkisi içine girmesine neden olmuştur. Avrupa ülkelerini şemsiyesi altında toplayan ABD, federatif Avrupa üzerinde daha rahat sürdürebileceği hegemonyacı yaklaşımının temellerini atmıştır. Her ne kadar NATO'nun kurulması sayesinde, Avrupa ülkeleri, ABD'nin sahip olduğu gücü, Avrupa sorunlarında da bu ülkeyi yükümlülük altına sokarak, savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da tek başına yarattığı dengesiz durumu ortadan kaldırmışsa da bu süreçte diplomasiyi etkileyen temel belirleyiciler, ideolojiler ve güvenlik endişesiyle kurulan ittifaklar olmuştur. Özellikle Varşova Paktı ülkeleri dönemin sonuna kadar, SSCB'den bağımsız bir politika izleyememiştir. Bunun yanı sıra, soğuk savaşın başlangıç yıllarında Avrupa'da ABD ve SSCB ayrılığını pekiştiren en önemli iki olay, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın işlerlik kazanması olmuştur. Uygulanan bu iki politika ile Avrupa'nın Doğu ve Batı olarak ayrılığı kesin olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, Marshall Planı sadece soğuk savaş koşullarında değerlendirilebilecek bir olay değildir Marshall yardımlarıyla Avrupa'ya akan ABD sermayesinin Avrupa ülkelerini ABD'ye daha çok bağımlı kılacağını gören Avrupalıların ekonomik olarak birleşmeleri sonucunu doğurduğu da, günümüzde AB oluşum tezlerinde dile getirilen bir gerçektir.

Savaşın hemen ardından ABD, Avrupa'daki güç dengesini tehdit eden asıl tehlikenin askeri değil, ekonomik ve siyasal olduğunu fark etmişti. Çünkü savaş zamanı meydana gelen yıkım ve doğal felaketlerden sonra Avrupa'da yaşam çok güçleşmişti. Bunun sonucunda, özellikle komünist partilerin etkin olduğu Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde hükümet darbeleri veya seçimler aracılığıyla, komünist yönetimlerin işbaşına geçmesi durumunda bu ülkeler Sovyetler Birliği'nin etkilerine açık hale gelebilirlerdi. Bu nedenle, ABD için, kendi çıkarı açısından da önemli olduğundan, Avrupa'nın kalkınmasına yardım edecek, kısaca Marshall Planı adı verilen "Avrupa Kalkınma Projesi"nin başlatılması gerçekten önemliydi. Marshall Planı kapsamında, ABD, Avrupa'ya büyük bölümü hibe olarak yaklaşık 100 milyar dolar değerinde yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar, Avrupa ülkelerinin oluşturduğu bir Komisyon aracılığıyla dağıtılmıştır. Planın SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamasına rağmen, bu ülkeler ABD yardımını reddetmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası sistemi biçimlendiren gelişmeler hemen ortaya çıkmamış, bunun yanı sıra, bu dönem özellikleri açısından sona erdiği yıllara kadar çok farklı dönemler yaşanmıştır. Örneğin soğuk savaşın başladığı 1945'ten 1962 Küba bunalımına kadarki dönem, sıkı kutuplu uluslararası sistem özelliği gösterirken, sürecin bitişine kadar olan dönem de gevşek iki kutuplu sistemin özelliklerini taşımaktadır.

En genel ifadeyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaş dönemini biçimlendiren faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür: (Erdoğan, 2004:70)

- Politik ve askeri yapı değişmiş, dünya iki kutuplu bir görünüm kazanmıştır
- Güvenlik ve savunma kavramı içine, SSCB'nin politikaları nedeniyle "ideoloji" kavramı da girmiştir.
- Uluslararası politika küresel bir nitelik kazanmıştır.
- Nükleer güç en önemli faktör haline gelmiştir.
- Güvenlik kavramı farklılaşmış ve uzay boyutu da gündeme gelmiştir.
- Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar ekonomik meseleler ağırlık kazanmış, öncelikle ekonomik kalkınma, siyasal kuvvet dengesi, barış ve güvenlik konularından daha fazla önem arz eder hale gelmiştir.

Soğuk Savaş sürecinin en önemli özelliklerinden biri de diplomasinin öneminin anlaşılması olmuştur. Çünkü dünyayı nükleer bir felakete bile götürebilecek bir ortamda blok liderlerinin bir satranç oyunu gibi politikalar izlediklerini söyleyebiliriz. Özellikle Küba bunalımı, soğuk savaşın seyrini etkileyen bir olay olmuştur.

Soğuk savaş sürecinde, Küba bunalımının sonucunda yaşanmaya başlanan ve nispeten gerginliklerin azaldığı dönem, NATO tarafından "yumuşama (detant)", Varşova Paketi tarafından da " barış içinde bir arada yaşama (coexistence) olarak isimlendirilmiştir. Bu 26 yılı kapsayan dönem her ne kadar dünyanın çeşitli yerlerinde çatışmaları barındırsa da, döneme en uygun ifade olarak yumuşama ismi verilmiştir. Bu dönemde Vietnam, Kıbrıs, Arap- İsrail bölgesi, Hindistan ve Doğu Avrupa'da çatışmalar yaşansa da, taraflar soğuk savaşın tamamıyla sona erdiği 90'lara kadar olası bir nükleer savaş yaşanmaması için temkinli hareket etmişlerdir. Yumuşamanın ortaya çıkmasının en önemli sebebi, nükleer anlamda oluşan dehşet dengesi nedeniyle, taraflar arasında yaşanabilecek çatışmanın büyük yıkımlara yol açma olasılığıdır. Bunun yanı sıra, her iki blok içerisinde de görülen, Fransa'nın Batı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin de Doğu bloğunda karşı tarafla ilişkilerde yeni açılımlar getirmesi, sıkı iki kutuplu sistemden gevşek iki kutuplu sisteme geçilmesini kolaylaştırmıştır.

Bloklar arasında yaşanan yumuşamanın en belirgin göstergesi silahsızlanmanın öneminin anlaşılması, Avrupa güvenliği konusunda doğu ve batı arasında önemli bir platform olan AGİK'in ortaya çıkışını sayabiliriz. Bununla beraber dönemin bir diğer

önemli özelliği, taraflar arasında yumuşama ile beraber, Batı Avrupa devletlerinin ABD'ye olan askeri bağımlılığının görece azalmış olmasıdır. Nükleer silahların sınırlandırılması konusunda, 1960'ların sonuna kadar önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Bu yöndeki girişimler, yumuşama ortamının da etkisiyle 1972'de kısaca SALT I olarak isimlendirilen ABD ve SSCB arasında yapılan “ Anti-Balistik Füze Sistemlerini Sınırlandıran Anlaşma ve Stratejik Saldırı Silahların Sınırlandırılmasına İlişkin Belirli Önlemler Hakkındaki Geçici Anlaşma ve Protokol” ile başlamış, bunu 1975'te, ABD'nin SSCB'nin Afganistan'ı işgali yüzünden onaylamadığı, ancak tarafların anlaşma şartlarına uyacaklarını taahhüt ettiği SALT II izlemiştir. Taraflar arasında, gerçek anlamda nükleer silahların sökülmesi veya yok edilmesiyle ilgili ilk çaba ise, 1987'de ABD ve SSCB arasında imzalanan “Orta Menzilli Füze Anlaşması-Intermediate Nuclear Forces Treaty” ile olmuştur. Bu anlaşma ile Avrupa'da beşbin ila binbeşyüz kilometreler arası menzile sahip karada konuşlandırılmış tüm füzelerin yok edilmesi kararı alınmıştır.

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE YENİ DİPLOMASİ ANLAYIŞI VE TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Dönemin Diplomasi Anlayışını Belirleyen Gelişmeler

İki kutuplu dünya düzeninde, bir kutbun çöküşü ile beraber yeni bir dünya düzeninden söz edilmeye başlanmıştır. Bu kavram, ilk olarak ABD eski başkanı G. Bush tarafından Körfez savaşı sonrasında Washington'da düzenlenmiş olan bir basın toplantısında kullanılmıştır. Soğuk savaşın sona ermesiyle beraber, dünyanın nasıl şekilleneceğine dair tartışmalarda, öne çıkan ilk görüş dünyanın daha sorunsuz ve barışçı bir sürece girdiği olmuştur. Ancak, kısa sürede ortaya çıkan bölgesel ve etnik temelli çatışmalar, bu iyimserliğin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bugün, Kafkaslardan Balkanlara istikrarsız bölgelerin varlığı, bir bakıma soğuk savaş döneminin yarattığı etkilerin sonucudur. Yugoslavya bölgesinde yaşanan sorunlar, aradan geçen 15 yıla rağmen hala varlığını hissettirmektedir.

İki kutuplu sistem sonrası yaşanan olayları, iki kısma ayırarak incelemek mümkündür. Çünkü öncelikle soğuk savaşın sona ermesi ve bunun ardından ortaya çıkan gelişmeler yaşanmış, sonrasında ise 11 Eylül ve beraberinde getirdiği gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle inceleme kolaylığı açısından yapacağımız bu ayırmada, önce soğuk savaşın bitişi, sonrasında ise 11 Eylül ve etkileri incelenecektir.

2.1.1. Soğuk Savaşın Sona Ermesi

İki kutuplu sistemin sona ermesini başlatan olayların başında, şüphesiz Berlin Duvarı'nın yıkılması ile beraber demir perdenin ortadan kalkması gelmektedir. Avrupa'yı yeniden şekillendiren bu olay sonrası, SSCB'nin de yıkılışı ile beraber sisteme yirminin üzerinde yeni devletin de katılması ile yeni bir diplomatik süreç başlamıştır. Sadece Avrupa değil tüm dünya açısından önemi tartışılmaz olan, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, diplomaside yeni kavramların ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

2.1.1.1. SSCB'nin Yıkılışı

İki kutuplu sistem boyunca bir bloğun lideri durumundaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, resmen 1991 yılında dağılarak 15 bağımsız devlete bölünmüştür ve bu durum, uluslararası sistemde iki kutuplu yapının da sona ermesine yol açmıştır.

M.Gorbaçov'un 1985'te Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine gelmesiyle başlayan SSCB'nin dağılma sürecini iki kısma ayırıp incelemek mümkündür. Bunlar, perestrojka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) dönemi ve 1990 sonrası federal birimlerin bağımsızlıklarını peşisıra ilan ettikleri (parad suverinitetof) dönemdir. Dolayısıyla 80'lerin sonunda ağır sosyal ekonomik sorunlar yaşayan SSCB'de belirleyici unsur, soğuk savaşı tırmandıracak politikalar uygulamak yerine, ülke içinde yapılanmaya önem veren Gorbaçov politikaları olmuştur. Silahlanma harcamalarının azaltılması, Batı tipi bir parlamento kurulması, demokrasi için şart olan güçler ayrımının gerçekleştirilmesi gibi, SBKP'nin tekeline son veren uygulamalar ile yeniden yapılanma politikasına işlerlik kazandırılması sonrasında, bu denli hızlı reformlar, merkezi yönetime karşı direniş hareketlerine yol açmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da, SSCB içerisinde milliyetçi hareketler başlamıştır.

Bu süreçte de sosyalist cumhuriyet içerisinde etkin konumda bulunan Ukrayna, Kazakistan, Rusya gibi cumhuriyetlerle bağımsızlığı özendirici antlaşmalar imzalanmıştır. Bir bütün olarak Sovyetler Birliği, bu gelişmeleri yaşarken, RSFC, I. Halk Milletvekilleri Kongresi, 12 Haziran 1990'da Bağımsızlık Deklarasyonunu kabul etmiş, bu SSCB'nin dağılışının ilk hukuki metni olmuştur. Son olarak, 8 Aralık 1991'de Minsk'te SSCB'nin resmen dağıldığı, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya başkanları tarafından açıklanmıştır.

Sovyetlerin dağılması öncesinde de Gorbaçov'un Doğu Avrupa'daki devletlerle ilişkileri, Romanya dışında bu cumhuriyetlerde de komünist rejimlerin kansız şekilde son bulmasını teşvik etmiştir. İki Almanya'nın tek bayrak altında birleşmesi ile de Avrupa'nın bölünmüşlüğünü sona erdirmiş ve 80'lerin sonunda ortaya çıkan soğuk savaşın bitiş süreci, bu olayla beraber resmîyet kazanmıştır. Sovyet etkisinden çıkan Doğu Avrupa ülkeleri, pazar ekonomisini benimseyerek yüzlerini Batı'ya dönmüşlerdir. Bu dönemde NATO, Varşova Paktı gibi kendini feshetmek yerine, yeni işlevlerle

varlığını sürdürme yolunu seçmiştir. Bu nedenle soğuk savaş sonrası oluşan yeni uluslararası yapı yeni dünya düzeni olarak isimlendirilmiştir. Ancak, genel geçer kanı, bu dönemin yeni bir dünya düzeni değil, yeni bir dünya düzensizliği olduğu şeklindedir.

2.1.1.2. Körfez Savaşı

Soğuk Savaş sonrası yaşanan en önemli gelişmelerden biri, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez krizi olmuştur. Ağustos 1990'da başlayan işgalle beraber, Batının Irak'a tepkisi sert olmuş, ABD öncülüğünde kısa sürede Irak'a müdahale gerçekleştirilmiştir. Krizden sonra müttefik güçleri Iraktan çekilmiş ve onu belli alanlara sınırlamış bir pozisyona sokmuş, Birleşmiş Milletlerin belli bazı örgütleriyle devamlı olarak kontrol altında tutmuşlardır. 12 yıl boyunca Saddam Hüseyin, Irak'taki egemenliğini 2003 müdahalesine kadar sürdürmüş ve görevinin başında olmuştur.

Kuveyt'in işgalinin, Batı tarafından bu denli tepkiyle karşılanmasının temel nedeni, bölgedeki petrolün yüzde yetmişinin alıcısının bu ülkeler olmasıdır. İşgalin hemen ardından AT üyesi ülkeler, Irak ve Kuveyt'e yönelik petrol ithalatlarına ambargo koyma ve BM yaptırımlarını destekleme konularında anlaşmışlardır.(Gürkaynak, 2004:147)Koalisyon güçlerinin Irak'a müdahalesi, alan dışı bölge olduğu için NATO askeri desteğiyle gerçekleşmemiştir. Ancak birçok NATO üyesi ülke, lojistik destek sağlamıştır.

Irak'a müdahale edilmesi birçok bakımdan önemli sonuçlar doğurmuştur. Sovyet caydırıcılığının olmaması, ABD'yi tartışmasız tek süper güç konumuna getirmiştir. Bu nedenle Irak'ın işgaliyle başlamak üzere, ABD'nin askeri müdahaleleri soğuk savaş dönemiyle karşılaştırılmayacak derecede artmıştır.

2.1.1.3. Yugoslavya Krizi

Yugoslavya soğuk savaş yıllarında doğu ve batı bloklarının dışında kladı. Tito'nun "Sosyalizm'de Yeni Yol" adıyla yürüttüğü politika nedeniyle Yugoslavya, hem ABD'ye hemde SSCB'ye karşimesafeli davranıyordu. 1961'den itibaren Uluslararası alanda yeni bir güç olarak Bağılantısızlık hareketi ortaya çıktı. Tito Hindistan Devlet Başkanı Nerhu ve Mısır Devlet Başkanı Nasır ile birlikte bağıntısızlık hareketinin liderliğini yürütüyordu. Harekatın amacı Uluslararası Sistemi demokratikleştirmek, daha adil bir ekonomik ve politik sistem kurmaktı.

1955 Bandung Konferansı ile temelleri atılan bağıntısızlık hareketinin kurucu üyesi olan Yugoslavya'nın bu nedenle, uluslararası toplumda ve üçüncü dünya ülkeleri arasında saygın bir yeri vardı. Aynı zamanda batıya en açık sosyalist ülke olarak avrupa'da itibar görüyordu.

1980'li yıllarda Yugoslavya'nın batı ile ilişkilerinde hiçbir sorun bulunmuyordu. Avrupa, Tito'nun ardından Yugoslavya'da Cumhuriyetler ve Uluslararası gerilimin tırmandığını, ülkenin dağılmaya doğru seyrettiğini görmek istemiyordu.

Yugoslavya'yı oluşturan Cumhuriyetlerin ülkenin geleceğine ilişkin tasarımları, 1980'lerin sonlarından itibaren belirgin hal almaya başladı. Batı Avrupa bütünleşmesi içerisinde yer almanın hayalini kuran Sloven ve Hırvatlar cephelerini Avrupa'ya dönmüştü.

Kendi toplumlarının geleceğini Batıda gören adı geçen Katolik Cumhuriyetler, Avrupa Topluluklarının tek pazara geçmesi hazırlıklarını da yakından izliyorlardı. Hırvatistan aynı zamanda, o yıllarda Doğu Avrupa Ülkeleri arasında yoğun biçimde tartışılan Tuna Nehri İşbirliği Projesi ile yakından ilgileniyordu.

Sırbistan liderliğinin gelecek tasarımı ise, tipik bir anakronizmin işaretlerini taşıyordu. Sırbistan'a göre yeni koşullarda Yugoslavya için en ideal çözüm Rusya'nın öncülüğünde sınırları Balkanlara kadar uzanan Slav Birliği'nin kurulmasıydı. Bunun

gerçekleşmesi aynı zamanda Kosova ve Makedonya sorunlarının çözüme kavuşturulmasını sağlayacaktı.

Yugoslavya'nın geleceği hakkında Cumhuriyetlerin eğilimleri birbirinden farklı olsa da açık olan bir şey vardı. 1990'ların başında Balkan coğrafyası için için kaynıyor, yeni bir Balkanlaşma yaşanacağına işaretlerini veriyordu.

AT ülkeleri'nin 1990 yılında toplanan hükümetler arası konferansında geleceğin Avrupası'nın nasıl şekilleneceği tartışılıyordu. Bu genel çerçeve içerisinde, Avrupa ülkeleri bakımından Yugoslavya'nın herhangi bir önceliği bulunmuyordu.

Doğu Avrupa'daki 1980 devrimlerinin ardından Varşova Paktı lağvedilmiş, Doğu Bloğu fiilen ve hukuken ortadan kalkmıştı. Avrupa içerisinde kimileri, dağılma sırasının SSCB'ye geldiğini öne sürüyordu.

Balkanlardaki karmaşa konusunda ABD'nin tutumu ise daha açıktı: Washington Yönetimi, Yugoslavya sorununun öncelikle Avrupa'yı ilgilendirdiği görüşündeydi. 1990'ın başında ABD için Balkanların herhangi bir önceliği bulunmuyordu. Üstelik 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi nedeniyle dikkatler petrolün geleceği üzerinde toplanmış, Ortadoğu sorunu öne çıkmıştı.

1990'ların başlarında Yugoslavya'da krizin gerilime dönüşmesi bile Batı Avrupa'da yankı bulmadı. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi önde gelen ülkeler arasında zaman zaman alevlenen görüş ayrılıklarına rağmen, Avrupa devletlerinin Yugoslavya konusundaki resmi politikası, "bekle ve gör" şeklindeydi.

Batı Ülkelerinin ve Uluslararası örgütlerin 1991 Aralık ayına kadar yaptıkları tüm açıklamalarda "Yugoslav sorununa barışçı çözüm bulunması" ve "ülkenin toprak bütünlüğünün korunması" üzerinde hassasiyetle duruluyordu.

NATO Konseyi'nin 7-8 Kasım 1991'de Roma toplantısının ardından yapılan açıklamada da aynı husus tekrarlanmıştı. NATO açıklamasında AT ve AGİK'in

yürüttüğü barış çabalarının desteklendiği belirtiliyor ve Federal Ordu'nun kan dökücülüğü kınanıyordu.

Yugoslavya'yı oluşturan unsurlar "self determination" kendi geleceğini belirleme hakkını kullanarak bağımsızlıklarını ilan etmek için sabırsızlanıyorlardı. Ancak ulusların hiçbiri, diğerinin çoğunluk oluşturacağı bir devlet içinde azınlık olarak yer almak istemiyordu.

Yugoslavya'nın koşulları bu örneklerin hepsinden farklıydı. Bu nedenle uluslararası toplum 1991 yılı sonuna kadar büyük bir ikilem yaşadı. Tanıma konusunda beliren endişeler Federal Ordunun Hırvatistan'da uyguladığı şiddetle birlikte ortadan kalktı. Batılı hükümetler, Slovenya ve Hırvatistan başta olmak üzere, Yugoslavya'dan bağımsızlık ilan eden Cumhuriyetleri tanımaya başladılar.

Eski Yugoslavya'da (ve benzetme kullanacak olursak dünyadaki her yerde) etnik temizlik karşısında en az dört farklı tavır olduğunu söyleyebiliriz: bölgedeki insanların tavrı, büyük güçlerdeki jeopolitikacıların tavrı (öncelikle batıda ama aynı zamanda dünyanın her yerinde) insan hakları savunucularının tavrı ve üç kıtada politik duyarlılığa sahip kimselerin tavrı. Dört görüşün de birbirleriyle uyuşmaz olduğu söylenebilir.

Çok farklı etnik ve dinsel yapıya sahip Yugoslavya, soğuk savaş boyunca, "bağımsızlık" hareketinin önderliğini yaptığı kadar, sosyalist dünyadaki en özgürlükçü ülke olarak, 90'lara kadar "etnik uyumun" en önemli örneğini oluşturmuştur. Bir azınlıklar mozaiği görünümünde olan Yugoslavya'da etnik uyum, 1980 yılında Tito'nun ölmesiyle birlikte bozulmuştur. Sırpaların ve Hırvatların ardından Yugoslavya'nın en kalabalık ulusunu oluşturan Arnavutların 1980'lerin başında cumhuriyet statüsü kazanmak için başlattığı eylemler Tito'nun döneminde uyuyan milliyetçi akımların Yugoslavya genelinde alevlenmesine neden olmuştur.(Ülger, 2005)

Yugoslavya'nın parçalanma süreci, Sırbistan Cumhuriyeti'nin Kosova ve Voyvodina'nın özerkliklerini kaldırması ile başlamış ve Yugoslavya'yı oluşturan

cumhuriyetlerin etnik milliyetçilik temelinde birbiriyle savaşmaya başlaması ile beraber doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle Bosna'da yaşananlar Avrupa'da etnik bir kıyıma dönüşmüş, 1994'te BM'nin çatışma bölgelerine barış gücü göndermesi ve NATO'nun BM yetkisiyle Sırp mevzilerini bombalamasının ardından, savaş ancak Aralık 1995'te sona erdirilebilmiştir.

2.1.1.4. Kosova Krizi

Yugoslavya krizinin Batı önderliğinde Dayton Antlaşması ile sona erdirilmesi ardından 90'ların sonuna kadar Balkanlar'da tam olarak bir istikrarın sağlanamadığı Kosova'da uluslararası bir krizin başlaması ile anlaşılmıştır. Kosova sorunu, 1974 Anayasası ile özerklik verilen Kosova'nın özerkliğinin 1989'da kaldırılması, Kosovalı Arnavutların da bu nedenle direnişe başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Eylül 1991'de Bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin ilanı ile beraber Kosova Kurtuluş Ordusu'nun Yugoslav hükümetine karşı direnişinin, sivil halka baskıyla beraber bir iç savaşa dönüşmesi, kısa sürede uluslararası gündemi işgal etmeye başlamıştır. Özellikle Arnavutlara yönelik ırkçılığa varan şiddet olayları bölgenin ne derece hassas bir yapıda olduğunu bir kere daha kanıtlamıştır.

Güvenlik Konseyi'nin 1998 boyunca konuyla ilgili aldığı üç karar da, bölgede çatışmaların durmasını sağlayamamıştır. Bundan sonraki bütün gelişmeler NATO tehdidi altında gerçekleşmiştir. Bu süreçte Yugoslavya iki kez Güvenli Konseyi'ne başvurarak egemenliğine yönelik NATO tehdidine karşı önlem alınmasını istemiştir. İlki 1 Şubat, ikincisi ise 17 Mart 1999'da yapılan bu başvurular herhangi bir sonuca ulaşmamış, 24 Mart'ta da Yugoslavya'ya NATO müdahalesi başlamıştır. NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi hava harekâtı şeklinde yürütülmüştür. Bu kararın alınmasında, kara harekâtının maliyetinin yüksekliği ve böyle bir harekâtın fazla can kaybına neden olabileceği gibi, NATO'nun Kosova'ya girmesinin Yugoslavya'nın işgali anlamına gelecek olmasının da rolü olmuştur.

Kosova'ya 1999 yılında müdahale edilmesi birçok nedenden ötürü çok önemlidir. İlk kez BM kararı olmaksızın bir uluslararası askeri güç, barışı sağlamak amacıyla harekete

geçmiştir ve etnik ayrımcılığa yönelik iç politikaları nedeniyle egemen bir devlete müdahale edilmiştir. Bu operasyonun bir diğer önemli yanı da, NATO'nun alan dışı müdahale örneklerinden birisi ve müdahalenin BM'den onay almadan gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum, soğuk savaş sonrası nasıl bir uluslararası sistemde yaşadığımızı kanıtlayan en önemli gelişme olmuştur. Bununla beraber, ABD'nin çok değişik yollar ile insani kaygıların bir müdahale nedeni olarak sunması da soğuk savaş sonrası diplomasi'nin "güce dayalı" bir nitelik taşıdığını da kanıtlamaktadır.

Kosova'ya müdahalenin sadece insani gerekçelerle yapıldığını söylemek, gerçekçi değildir. ABD Başkanı Clinton bir konuşmasında Kosova'daki bir çatışma kendi haline bırakıldığında buna Arnavutluk ve Makedonya'nın da bulaşacağını, kısa sürede bu ülkeleri Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin de izleyebileceğini söyleyerek, "bana inanın, bu şeyin doğal sınırları yok." demiştir. (Taşar ve Ünaltay, 1999:31) Balkanlarda istikrarsızlığın, dünya ekonomisine getireceği zararın ortadan kaldırılması da müdahalenin temel sebepleri arasındadır. Ancak BM onayı olmadan böyle bir müdahalenin öncülüğünü yapan ABD, BM'i en fazla zedeleyen diplomasi uygulamasının bir örneğini sunmuştur.

Kosova'da halen 17 bine yakın KFOR askeri vardır ve bu bölgenin nihai statüsü halen tam olarak belirlenmemiştir. Bu nedenle bölgede istikrarın tamamıyla sağlandığını söylemek mümkün değildir.

2.1.2. 11 Eylül Saldırıları ve Etkileri

11 Eylül 2001’de ABD’nin önemli sembollerinden olan İkiz Kuleler ve Pentagon’a yapılan saldırılar, yeni bir süreci başlattığı gibi, uluslararası diplomasiye yeni kavramların dâhil olması açısından da çok derin sonuçlar doğurmuştur. Öncelikli olarak, uluslararası ilişkilerde önceki dönemden kalan güvenlik endişeleri, yerini tamamen farklı bir sürece bırakarak, daha belirsiz, önceden öngörülemeyen bir uluslararası tehdit kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra dünyada tek hegemon gücün bile bu tarz büyük bir terör saldırısına maruz kalması, ABD’nin dünya çapında tek hegemon güç olarak varlığının sorgulanmasına yol açmıştır.

11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin kimlikleri ve amaçları hakkında çeşitli spekülasyonlar yapılmaya devam ederken elimizdeki en somut gerçek, bu eylemlerin sıradan terörist saldırılar olmadığıdır. Gerek saldırıların kapsamı, gerekse eşgüdümünün gerektirdiği ayrıntılı planlama, gerçekleştirilen eylemlerin uluslararası ilişkilerde değişen bazı stratejilere işaret ettiğini gösteriyor. Bu yeni stratejiler, askeri teknoloji ve harcamalar alanında en yakın rakiplerinden bile çok üstün durumda olan ABD’ye karşı girişilecek bir saldırıda, aradaki bu güç farkı nedeniyle geleneksel anlamdaki askeri yaklaşımlardan daha çok “asimetrik savaş” olarak adlandırılacak yöntemlerin kullanılması ile ilişkilidir. Stratejik ve askeri konuları ele alan akademik araştırmalar, ABD’nin askeri teknoloji alanındaki bu farklı üstünlüğünü, *askeri alanda devrim* (“revolution in military affairs” – RMA) olarak ifade etmektedir.

11 Eylül sonrası, uluslararası ilişkilerdeki aktör tanımlaması ciddi olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemde aktör olabilmek için sistem içi ilişkilerde tamamlayıcı değil, belirleyici bir güç kapasitesine sahip olmak gerektiği kabul edildiği için, El-Kaide gibi küresel terör örgütleri de artık sistem içerisinde aktörler kabul edilmektedir. Bu nedenle, sınır algılamaları da coğrafi sınırların ötesine geçmekte, kendi sınırları içinde ulus devlet modelinin de güvenliği sorgulanır olmaya başlamıştır.

11 Eylül saldırılarının bir sonucu da, uluslararası ilişkilerde din faktörünün ilk kez bu kadar ön plana çıkarılması olmuştur. ABD'nin en üst noktasını temsil ettiği Westphalia sistemi ve bu sistemin sekülerizm anlayışı, 11 Eylül ile beraber ciddi bir meydan

okumalara maruz kalmıştır. Bu meydan okumanın yaygın uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının öngörülerini dışında devlet olmayan dini karakterli ulus - ötesi bir oluşumdan gelmesi uzunca bir süredir küllenen uluslararası sistem ve din ilişkisini yeniden gündeme getirmiştir.(Aras, 2003) Westphalia sisteminin getirdiği dini ve kiliseyi arka plana atan anlayış, tüm Avrupa çapında 30 yıl savaşları sonrasında hızla yayılmıştır. Ancak, uluslararası ilişkilerde dinin etkisini sınırlayan Westphalia sistemine karşı, ilk olarak Medeniyetler Çatışması şeklinde kavramsallaştırılan yeni karşıtlıklar, özellikle 11 Eylül'ün getirdiği yeni anlayışla beraber artmıştır.

ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı bir güç olarak yaratıp desteklediği Taliban ve Bin Laden gibi radikal İslamcılarını ortadan kaldırmak amacıyla 11 Eylül saldırılarının ardından Rusya'yı kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Son terörist saldırıların da gösterdiği gibi, uluslararası ilişkilerin artık eskisi gibi "dost" ve "düşman" gibi basit kavramlarla algılanması veya uluslararası güvenliğin yalnızca askeri anlamda yorumlanması olanaksızdır. Uluslararası ilişkiler, eskisinden çok daha karmaşık ve anlaşılması çok daha zor bir yapıya bürünmüştür. Böyle bir ortamda ulusal dış politikalar üretilmesi ise, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı karşılıklı bağımlılık nedeniyle geçmişe göre çok daha yüksek riskler taşıyor. Bu risklerin azaltılması, yeni ortaya çıkan koşulların anlaşılabilir olarak bunlara uygun önlemlerin alınmasıyla mümkün olabilecektir.

Westphalia sistemine esaslı bir meydan okuma olarak "farklı" uluslararası sistem düşüncesi Westphalia kurgusunun temel aktörleri olan devletlerin dine nasıl bir rol vereceğini belirlemek üzere müdahale etmeyi dikte etmekteydi. Müdahalenin güç dengeleri, süper güç rekabeti benzeri süreçlerin dışında ve öngörülen aygıtlardan tamamen farklı bir tarzda gerçekleştirilmesi uluslararası ilişkilerin hâkim paradigmalarının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Bu nedenle, uluslararası sistem ilk kez bu kadar ciddi bir köktendinci tehdit ile karşı karşıya kalmıştır.

11 Eylül saldırıları, dünya kamuoyunun yeniden "medeniyetler çatışması" tezine odaklanmasına yol açmıştır. Saldırıların hemen ardından Başkan Bush'un " Ya bizimlesiniz, ya da bize karşısınız" söylemi ve ardından teröre karşı savaşı "Haçlı

Savaşları'na" benzetmesi, dünyanın farklı kesimlerinde tepkiyle karşılanmış, ancak ABD yönetimi bu saldırılardan intikam alacağını her fırsatta dile getirmiştir. Saldırıların ardından, Bush yönetiminin Haçlı Seferleri'ni model alan 'fetihçi' söylemi ve suçluların Müslüman Araplar olduğunun ilan edilmesi üzerine, İslam-Batı çatışması, medeniyetler çatışması, modern/medeni dünya ile köktendincilik arasındaki savaş, bizden olanlar/bize karşı olanlar gibi militarist ve radikal söylemler üzerine kurulu yeni politika arayışlarına girilmiştir. Bu nedenle, özgürlükler ülkesi olarak bilinen ABD, çok sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu durum özgürlük ve güvenlik ikilemini de doğurmuştur. Saldırıların bıraktığı travma, ABD'nin dış politikasında olduğu kadar, halkın başta Müslümanlar olmak üzere yabancılara karşı yaklaşımında köklü değişikliklere neden olmuştur.

Öncelikli olarak 11 Eylül sonrası en dikkat çekici gelişme, soğuk savaş sürecinde komünizm olarak lanse edilen tehdidin, bu saldırılarla beraber, büyük oranda "İslam tehdidi" ni de içeren terör tehdidine dönüştürülmesidir. Radikal İslam, Fundamentalist İslam ya da İslami terör olarak isimlendirilen kavramların çok sık telaffuz edilmesi de bunu doğrulamaktadır. İnceden inceye işleyen bu İslam fobisi özellikle 90'lardan sonra hızla yayılmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD Başkanı George Bush'un 11 Eylül'deki saldırıların ardından kullandığı "Haçlı seferi" ifadesi, sadece basit bir dil sürçmesi olarak nitelendirilememektedir. Kısacası 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerikan hükümeti için dünya biz/dostlar ve onlar/düşmanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Bush yönetimi 11 Eylül'den sonra ABD'nin dış politikasında radikal değişikliklere gitmiştir. ABD'nin Demokrat Partili eski başkanı Bill Clinton'un sekiz yıllık iktidarı döneminde uygulanan barış ve uzlaşmanın yerini 'düşman saldırılara karşı saldırı' politikası almıştır. Öncelikli dış politika yönelimini, askeri müdahaleden yana kullanan ABD yönetimi, Ortadoğu'da iki savaşa girmiş, bu noktada özellikle Irak'a müdahale seçeneğinin kullanılmasıyla, AB ülkelerinden Almanya ve Fransa'yı karşısına almıştır. ABD'nin, Afganistan ve Irak'tan sonra yeni hedefleri haline gelen ve nükleer çalışmaları dolayısıyla İran ve Suriye'yi hedef alacağı da son zamanlarda en fazla tartışılan konu olmuştur.

11 Eylülün önemli etkilerinden biri de, ABD'nin bu saldırıları, bir bakıma yitirmeye başladığı dünya egemenliği pozisyonunu yeniden güçlendirmek için kullanacağı bir çıkış noktası olarak görmüş olmasıdır. Bu nedenle ABD'nin komünizm tehdidinin bertaraf edildiği yeni dünya düzeninde, küresel varlık nedenini meşrulaştırma konusunda 11 Eylül ABD'ye bu meşrulaştırmayı fazlasıyla sağlamıştır.

Soğuk savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı, yeşil kuşak olarak ifade edilen, İslam'ı en önemli müttefiklerinden biri kabul eden ABD dış politikası, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile İslam coğrafyasına karşı ciddi bir ikileme yüz yüze kalmıştır. Ardından İslam ve terör bir arada kullanılan iki kavram olarak, uluslararası ilişkilerdeki yerini almıştır. Bu bağlamda, uluslararası kurumlar ve medya, önemli söylemlerle İslam'ın tehdit oluşturduğu şeklinde kampanyaya başvurmuştur. Bu nedenle, 11 Eylül sonrası, entelektüel temelleri 90'ların başında atılan İslamcı terörizm hedef düşman olarak lanse edilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde iki temel jeopolitik birimi kontrol eden Washington ve Moskova, Soğuk Savaş sonrası bazı jeopolitik alt alanlarda önceleri yoğun bir rekabet içerisine girmişken özellikle 11 Eylül sonrası Putin yönetiminin iç sorunların çözümüne öncelik veren bir geri çekilme politikası izlediği dikkati çekmiştir. Washington yönetimi, bir taraftan Almanya-Fransa merkezli bir güç merkezi oluşturulmasının önüne geçmeye çalışırken, Rusya ve Çin gibi devletlerin bölgesel dayanışmanın öncülüğünü yapmalarını da engelleme uğraşı vermektedir.

Amerikan yönetimi, Amerika'ya yönelik tehdit oluşturduğunu düşündüğü hedeflere önleyici saldırılarda bulunma hakkını kullanacağını, yayınladığı 35 sayfalık bir metinle ilân etmiştir. 2002 Eylül ayında The National Security Strategy of the United States başlığıyla yayınlanan George W. Bush imzalı yeni Amerikan Milli Güvenlik Stratejisi uluslararası ilişkileri hem teorik hem de pratik olarak değiştirecek radikal unsurlar içermektedir.

Doktrinin en çarpıcı noktası: "ABD, haydut devletleri ve onların terörist dostlarını, bizi ve müttefiklerimizi kitle imha silâhlarıyla tehdit eder hâle gelmeden önce durdurmaya

hazır olmalıdır.” ifadesidir. Diğer bir deyişle, ABD kendisine yönelik doğrudan bir saldırı olmadan da tehdit olarak algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde görmektedir. Bu ABD'nin soğuk savaş yıllarından beri yürüttüğü, sadece saldırıya uğradığı anlarda karşı saldırı hakkını kullanma stratejisinden kesin bir dönüşü temsil etmektedir.(Kösebalaban, 2005)Böylece önleyici savunma olarak adlandırılan ve saldırının gerçekleşmeden önlenmesine dayalı bu doktrin, 11 Eylül sonrasında hiç olmadığı kadar gündemi işgal etmiştir.

2.1.3. Afganistan Müdahalesi

11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD yönetiminin terörle savaş kapsamında başlattığı 2001 Ekim’de Afganistan’a karşı girişilen operasyonla Taliban rejimi devrilmiştir. Bu ülkenin boyunduruk altına alınması birçok açıdan çok önemlidir. Öncelikle, ABD’nin dünyanın her yerinde operasyon gerçekleştirebileceği kanıtlanmış, bunun öncesinde de ABD dünya kamuoyunun desteğini bir ay gibi çok kısa bir süre zarfında sağlamıştır. Afgan müdahalesinin gerekçesi, 11 Eylül saldırılarının mimarı olarak görülen El-Kaide’nin etkisiz hale getirilmesi olmuştur ve bu operasyonda, dünya ABD’nin yanında yer almıştır. “Teröristlerin düşmanınız” mesajıyla, girişilen operasyon sonucunda ABD, saldırıların sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin’in liderliğindeki El Kaide örgütünün faaliyetlerine destek veren Taliban rejimini çok kısa bir süre içerisinde etkisiz hale getirmiştir.

Afganistan’a müdahale edilmesinin sadece 11 Eylül sonrası Bush yönetiminin teröre karşı topyekûn savaş nedeni ile yapıldığını söylemek de pek gerçekçi değildir. Bölge 19. yüzyılda Büyük Oyun olarak adlandırılan Rus-İngiliz çatışmasını, sonrasında ise SSCB-ABD güç mücadelesinin yaşandığı bir alan olmuştur. Bu nedenle, birçok yorumcu bu açıdan; Afganistan’ın ABD ve SSCB arasındaki dolaylı savaşta bir cephe olduğunu unutmuş gibi davranmaktadır. Bugün bu ülkede yaşanan sorunların çoğu aslında doğrudan Afganistan’da gerçekleşen ABD-SSCB 'dolaylı' savaşının geç sonuçlarıdır. Kuramsal olarak ifade etmek gerekirse, SSCB ve ABD arasındaki denge bir sistemik sorun olarak Afganistan sorununu doğurmuştur.(Bacık, 2003)

Öte yandan ABD'nin, Ortadoğu petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde ekonomik denetim kurma stratejisinin merkezinde, Afganistan bulunmaktadır. Bugünkü tahminlere göre Hazar havzası, devasa gaz kaynaklarının yanı sıra, 200 milyar varil petrol içeriyor. Bu miktarın bugünkü değeri, 4 trilyon dolar. ABD'nin enerji ihtiyacını, en az 30 yıl karşılamaya yeterli. Bu petrol rezervlerinin varlığı ve ihracat olasılığı, ABD ve diğer Batılı sanayi güçleri için yeni stratejik kaygıları gündeme getiriyor. Petrol şirketleri, Japonya ve Batı'yı beslemek için Kafkaslar ve Orta Asya'dan petrol boru hatları inşa ederken, bu stratejik kaygılar askeri sonuçlar doğurması da normal karşılanmalıdır.

ABD'nin Aralık 2000 tarihli Afganistan Enerji Enformasyon yazısında da şunlar belirtilmiş: "Afganistan'ın enerji bakımından önemi, Orta Asya'dan Arap Denizi'ne petrol ve doğalgaz ihracatı için potansiyel geçiş rotası olmasından kaynaklanır. Afganistan üzerinden geçecek milyarlarca dolarlık petrol ve gaz ihraç hatları projeleri bulunmaktadır."

Bu müdahalenin diğer önemli bir etkisi de NATO'ya karşı olmuştur. Gelişen dünya şartlarına kendini adapte eden NATO'da kendi görev alanı dışında misyonlar edinmeye başlamıştır. Bu nedenle, Afgan müdahalesi sonrası, NATO'nun Avrupa dışında giriştiği ilk operasyon olması bakımından da ISAF'in komutasının üstlenilmesi önemlidir. NATO, 11 Eylül sonrası ABD'nin gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi sonrası, bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla BM Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nü (ISAF) yönetmeyi üstlenmiştir. Bu kapsamda 6 bin kişilik bir kuvvet Afganistan'a konuşlandırılmıştır. Bunun dışında, NATO'nun Afganistan'ın güneyini de kontrol etmesi ve 2006'da 6000 kişilik bir kuvvetin daha konuşlandırılması planları yapılmaktadır.

Afganistan müdahalesinin en önemli sonuçlarından biri de ABD'nin bölgede hakim bir pozisyon elde etmesi olmuştur. Kafkasya başta olmak üzere bölgede üssü bulunmayan ABD, terörle mücadele adı altında gerçekleştirdiği işgal sonrası, özellikle Rusya'nın güneyden kontrol altına alınmasını da sağlayarak, Avrasya'da (Özbekistan, Kırgızistan)

kendi üslerini kurmuştur. 11 Eylül'de ABD'ye yönelik saldırılar ardından Afganistan'a karşı başlatılan Sonsuz Özgürlük operasyonu, ABD'nin soğuk savaş sonrası tekrar bir yalnızcılık politikasına döneceğine ilişkin yorumların sona ermesine de yol açmıştır.

2.1.4. Irak Savaşı

Saddam rejiminin Irak petrollerini millileştirme isteği hiç kuşkusuz ABD ve İngiltere'nin ekonomik çıkarlarını derinden etkileyecek sonuçlar doğurabilecekti. Ayrıca bugün ABD'nin Irak'ta başlatmış olduğu hegemonya savaşının başlıca nedenlerinden biri de AB-ABD rekabetinin doğrudan bir uzantısı olan euro ile dolar arasındaki çekişmedir.

11 Eylül'ün hemen ertesinde gelen Afganistan operasyonunda dünya, ABD'nin teröre karşı gösterdiği tepkiye destek verirken, Irak savaşı, her kıtada devletleri ABD'yi destekleyenler ve desteklemeyenler" şeklinde ikiye bölmüştür. Mart 2003'de gerçekleştirilen Irak müdahalesi, ABD'nin uluslararası hukuku ciddiye almadan hareket etmesi bir yana, sistemde BM ve AB gibi önemli örgütleri geri plana atması ve bunun olası sonuçları bakımından önemli bir olaydır.

ABD'nin Irak Savaşı öncesi, Türkiye'nin olası saldırılara karşı korunması talebinin, Fransa, Almanya ve Belçika tarafından NATO Konseyi'nde reddedilmesi, NATO içerisinde bir soru yaratmıştır. Bu gelişme sonrasında Türkiye, Washington Antlaşması'nın " taraflardan herhangi birinin güvenliğinin tehdit edildiği düşünüldüğünde, tüm tarafların birlikte danışmalarda bulunacağına" dair 4. maddesinin işlerlik kazandırılması için başvuruda bulunmuştur.

NATO'nun askeri bütünleşmiş yapısına üye 18 ülkeden (Fransa üye değil) oluşan Savunma Planlama Komitesi (DPC), 16 Şubat 2003 tarihli toplantısında NATO'nun 4. maddesi çerçevesinde Türkiye'ye NATO desteği verilmesi kararını onaylamıştır. Bu bağlamda tüm müttefikler, Türkiye'nin savunmasının desteklenmesi adına NATO'dan kaynaklanan kolektif yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır olduklarını

bildirmişlerdir. Karar uyarınca Türkiye'nin istekleri doğrultusunda NATO askeri makamları Savunma Planlama Komitesi'ni bazı önlemler alınması konusunda görevlendirmişlerdir.(Erdoğan, 2004:222)

ABD, Irak müdahalesini Irak'ın uluslararası sistemde terörün kaynağı olarak şer ekseninin bir parçası ve kitle imha silahlarının varlığı nedenlerine dayandırmasına, dünya kamuoyundan ciddi tepkiler yükselse de, buna karşı engelleyici bir politika izlenememiştir.

Soğuk savaş sonrasında yeni diplomasi anlayışı konusunda, ABD'nin herhangi bir BM kararı olmadan gerçekleştirdiği Irak müdahalesi bir dönüm noktası niteliğindedir. Mevcut uluslararası sistem ve uluslararası hukuk kurallarına aykırı şekilde sistemde tek hâkim hegemonik güç olarak hareket eden ABD, tüm dünyanın tepkisini çekmiş ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin önüne silah denetimini sağlayacak önlemler yerine, bu denetimleri büsbütün olanaksız hale getirerek, silahlı güç kullanımı seçeneğine başvurmuştur. ABD'nin karşısında kıta Avrupa'sını temsil eden Almanya ve Fransa'nın muhalefeti bile, ABD'yi kararından döndürmemiş, müdahale ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinin kendi içinde bölünmesine ve oluşturulmaya çalışılan ortak dış politikanın zarar görmesine yol açmıştır.

Öncelikli olarak şer ekseninin bir parçası ilan edilerek Irak'ın işgal edilmesi BM Şartı'na aykırı bir görünümüdür. BM Şartı 51. maddesi “ Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek için gerekli önlemleri alana kadar silahlı saldırıya karşı bireysel veya kolektif kendini savunma hakkını” tanımaktadır. Bu nedenle, ABD ve İngiltere'nin 'kendilerine karşı tehdit olarak gördükleri' Irak'a BM kararı olmaksızın girmeleri, uluslararası hukuk açısından bir suç niteliğindedir.

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Tehdit Kavramları

Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan ve devletlerin mevcut güvenliklerini etkileyen en önemli gelişmelerin başında, tehdit kavramının değişmesi gelmektedir. Eski dönemin karşı bloğun saldırısından korunmayı hedefleyen ve nükleer caydırıcılığa dayalı tehdit

algılaması yerini, daha belirsiz ve güvenliksiz bir ortama bırakmıştır. Bu nedenle başta küresel terör olmak üzere, tamamı asimetrik tehditler olarak tanımlanan yeni belirsizlikler hakim olmaya başlamıştır. Gerçekte güvenliğin çok boyutlu bir kavram olduğu önceden de tartışılmış bir konudur. Ancak yeni dönemle beraber güvenliğin farklı boyutları ilk kez bu kadar ön plana çıkmıştır.

Bu dönemin bitişi ile beraber Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak gören ülkelerin ortak savunma örgütü olan NATO, bu tehdit algılamasının ortadan kalkması sonrasında Londra Konferansı'yla başlayan değişim sürecini, 1991 Roma Zirvesinde “Yeni Stratejik Konsept” başlığı altında kabul edilen belge ile hızlandırmıştır. 1999'da Yeni Konseptin kabul edilmesine kadar geçen sürede, NATO yeni üyelerin kabulünden, yeni tehdit tanımlamasına kadar bir dizi yapısal yenilik gerçekleştirmiş, bu nedenle soğuk savaş ertesinde NATO'nun dağılacağını öngören görüşler geçerliliğini yitirmiştir.

Soğuk savaşın hakim olduğu kırk yılı aşkın sürede, hakim olan geleneksel güvenlik düşüncesi, realizmin hegemonyasına dayalı askeri tehditler, statüko eğilimi ve devlet merkezli yaklaşımlar olarak karakterize edilmiştir. Eski güvenlik algısında bir komşu ülke ordusunun işgalinden duyulan korku yerini ekonomik kriz, politik baskı, kıtlık, nüfus sorunları, terör ve yasadışı tüm suçlara bırakmıştır. Bu nedenle dünyadaki milyonlarca insana yönelik öncelikli güvenlik tehdidi, dışaldan çok içsel nedenlere dayanmaktadır. Şu anda dünya üzerindeki çok sayıdaki hükümetin komşu ülkelerin silahlı kuvvetinden çok, kendi silahlı kuvvetleri tarafından devrildiği gerçeği vardır.

Soğuk savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde, uluslararası ve ulusal tehditlerin niteliğinin değişmesi sonrasında güvenlik anlayışında ciddi dönüşümler ve gereksinimler ortaya çıkmıştır. Günümüzde, eskinin devlet yaklaşımı ele alınan güvenlik problemleri yerini farklı sorunlara bırakmıştır. Ülkeler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik, çevresel sorunlar, nükleer tehditler ve belki de en önemlisi terör, güvenliği sadece devlet yaklaşımı ele alan görüşlerin etkisini azaltmıştır. Bu

nedenle, soğuk savaş sonrası diplomasiyi nasıl yürütüleceği konusunda belirleyici olan, tehdit olarak görülen kavramlar farklılaşmıştır. Bu bölümde inceleyeceğimiz günümüzün tehditleri, küresel terör, göç ve mülteci sorunları ve nükleer problemler olmaktadır.

2.2.1. Küresel Terör

Uluslararası güvenlik, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olan devletlerin, aralarındaki ilişkileri düzenleyen temel belirleyicilerden biridir. Kavram olarak farklı tanımları yapılan güvenliğin, neyi kapsadığı, sınırlarının nerede başlayıp nerede sona erdiği de tartışmalı konulardır. Ancak günümüzde devlet temelli güvenlik yerini belirsizliklerin olduğu bir sürece bırakmıştır. Bu nedenle soğuk savaş döneminde tehdit algılaması ile günümüzdeki algılama farklıdır ve bunu ortaya çıkaran en önemli gelişme küresel terörün ortaya çıkması olmuştur.

Günümüzün en önemli güvenlik problemi kabul edilen, 11 Eylül sonrası uluslararası boyutu ile gündeme gelen terörizmin geçmişi, insanlık tarihi ve özellikle devlet inşası kadar gerilere gitse de, konumuz olan modern terörizm 19. yüzyılda siyaset sahnesine çıkmıştır. Bu dönemden sonra, terörizmin kapsamı, yöntemi ve ideolojisi ön plana çıkmış, ortak bir terörizm tanımı yapılamasa da, tüm ulusları etkileyen bir süreç başlamıştır. Terörün küreselleşmesi, kitle yok etme silahlarının yayılması, köktendincilik ve ayrılıkçı şiddetin artması, içinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli güvenlik problemi kabul edilmektedir.

Terör, siyasal bir amaca ulaşmak için her türlü suç yönteminin kullanıldığı eylemleri ifade etmektedir. Literatürde terörizmin genel bir tanımı olmamasına rağmen, birçok araştırmacı bir terör tanımı yapmıştır. Bir tanıma göre, terör “Birden çok kişinin bir ideolojinin şemsiyesi altına sığınıp var olan siyasal iktidarı ve rejimi hedef olarak giriştikleri şiddet eylemleri” (İçli, 2002:171) olarak ifade edilmektedir. Thornton’a göre, ise “terör politik davranışlara olağandışı yollarla etki yapmak amacıyla, tedrici veya tehdit kullanımını gerektiren sembolik bir harekettir.” (Tamkoç, 1983:51) Noam

Chomsky'nin tanımladığı terörizm “herhangi bir ülkenin hukuk kurallarına aykırı şekilde insan hayatını hedef alan ya da tehdit eden, belirgin ya da ürkütücü gizeme sahip, sindirici ve sivil topluma yönelik olan, bir hükümetin politikalarını etkileyecek her tür şiddet eylemidir.” (Gün, 2000:80) Bu nedenle terörizmin bir iktidarın politikasını etkilemek amacıyla şiddet içeren eylemleri kapsadığını söyleyebiliriz.

11 Eylül saldırıları sonrasında 21. yüzyılın terör çağı olduğu konusunda geniş bir inanış ortaya çıkmıştır. Bu nedenle terör günümüzde artık tek başına değil, uluslararası boyutları ile ifade edilmektedir. “Uluslararası, küresel, sınır-ötesi” terörizm deyimlerinin kullanılması da bu tarihten sonra yaygınlaşmıştır. Çoğu yerde bu üç deyim, aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, bazı akademisyenler eğer devlet desteği varsa sınır ötesi terörizmin uluslararası terörizme dönüştüğünü belirtmekte, dolayısıyla kavramlar arasında bir ayrım yapmaktadırlar.

1980'de dünya çapında 489 olarak tespit edilen terör eylemlerinin sayısı, 1987'de 666'ya tırmanmış, ilerleyen yıllarda 400–500 aralığında seyretmiştir. 2001 yılında meydana gelen terörist eylemlerin sayısı 348'dir. Terör eylemlerinin sayısal olarak azalması, bu eylemler neticesinde verilen zararların da azaldığı anlamına gelmemektedir. Teröristlerin bir tek terörist eylemle verdikleri yaşamsal ve maddi zararın miktarı her geçen yıl artmaktadır. Öte yandan küreselleşmeyle birlikte, evvelce belli coğrafi bölgelerde yoğunluk gösteren terörist eylemler dünya çapına yayılmıştır. (Erhan, 2005)

11 Eylül ABD gibi bir süper gücün bile, tam anlamıyla güvende olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle ABD yönetimi hızla terörle mücadele politikasına başlamıştır. Bu durum, terörizmin uluslararası ilişkilerin temel sorunlarından birine dönüşmesine yol açmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları AB dış politikası için de şok olmuştur. Bir gün içerisinde, Genel İşler Konseyi olağanüstü toplanmış ve AB'nin ABD'ye tam destek verdiğini ve onunla tam bir dayanışma içinde olduğunu gösteren bir bildiri yayınlamıştır. Bir gün içerisinde, Genel İşler Konseyi olağanüstü toplanmış ve AB'nin

ABD'ye tam destek verdiğini ve onunla tam bir dayanışma içinde olduğunu gösteren bir bildiri yayınlamıştır.

AB, 24 Eylül 2001 tarihinde yine olağanüstü toplanarak yaptığı Konsey toplantısında yayınladığı bildiri de; (Rupp, 2003:46) “Avrupa Birliği, bu tür barbarca eylemleri gerçekleştirenlerin, destekleyenlerin ve azmettirenlerin cezalandırılmasında ve adaletin tesisinde ABD ile işbirliği yapacaktır. 1368 sayılı GK Kararına dayalı olarak ABD'nin vereceği karşılık meşrudur. Birliğin üye devletleri de, bu tür eylemlere girişmeye hazırlıklıdır. Eylemlerin hedeflere ve teröristleri destekleyen ve yetiştiren ülkelere yönelik olması gerekir. Tüm bunlar, AB üye devletleri arasında yakın işbirliği gerektirir.” ifadelerine yer verilmiştir.

Ayrıca NATO da; Prag Zirvesi öncesinde, 11 Eylül saldırıları sonrası NATO'nun 5. maddesinin uygulanması için ABD'ye tam destek vermiştir. Bu aynı zamanda, İttifak tarihinde, 5. maddenin işletildiği ilk karardır. Bununla beraber, ABD'nin saldırılar sonrası Afganistan'a müdahalesi de NATO tarafından desteklenmiştir.

Uluslararası terörizmin boyutlarının bu denli artmasının şüphesiz birçok nedeni vardır. Birçok çevrede küreselleşmeye duyulan tepkiler, teknolojik gelişmelerin terör örgütlerinin işini kolaylaştırması, bazı devletlerin teröre destek olması ya da göz yumması gibi nedenler, terörizme destek veren kitlelerin sayısını arttırmıştır. Böylece yine yasadışı yollar olan uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yollarla beslenen terör örgütleri, hem eylemlerinin biçimlerini ve etkilerini arttırmış, hem de en ciddi tehdit unsuru olarak uluslararası siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır.

Terör hareketleri, günümüzde periyodik olarak ve dalgalar halinde ortaya çıkmakta, zamanla önemini yitirmekte ve bilahare yeniden hız kazanmaktadır. 11 Eylül 2001 ve 20 Kasım 2003 olayları Terörün hız kazandığı bu dönemler ile uluslararası siyasi ilişkiler, siyasi ve ekonomik stratejiler; bölgesel ve ülke düzeyindeki ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlar arasında yakın ilişki gözlenmektedir. Sağlıklı bir değerlendirme yapıldığında, terör örgütleri ileri sürdükleri şekilde hedeflerine ulaşamayacakları gibi zamanla marjinalleşmeye de mahkûmdurlar. Buna rağmen, ülkelerdeki siyasi veya

ekonomik dengesizlik ve aksaklıkların, hoşnutsuz kişilerin ortaya çıkmasına yol açtığı, birtakım güçlerin ve devletlerin terörü hedeflerine ulaşmada bir araç ve baskı unsuru olarak gördükleri müddetçe terörizm varlığını devam ettirebilecektir. (Hanlı, 2005)

11 Eylül'den Madrid, İstanbul ve Londra saldırılarına kadar geçen zaman içerisinde terörün değişen niteliği ve farklılaşan tehdidine uygun önlemlerin alındığını söylemek mümkün değildir. 11 Eylül sonrası teröre karşı savaş sloganı ile hareket eden ABD yönetimi ise, ikili bir dünya görüşü- terörü destekleyen ve teröre karşı savaşan ülkeler-ayrımını belirlemek dışında ciddi anlamda caydırıcı politikalar izleyememiştir.

2.2.2. Kitle İmha ve Nükleer Silahların Yayılışı

Nükleer çağda, silahsızlanma ve silahların denetimi konuları eski dönemlerde olduğundan daha farklı bir anlam kazanmıştır. Bu silahların tahrip gücünün büyüklüğü, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki silahsızlanma ve silahların denetimi çalışmalarının çoğunun bu alana kayması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda, silahsızlanma ve silahların denetimi çalışmalarının bir dış politika aracı olarak kullanılması, esas itibariyle ABD ve SSCB açısından söz konusu olmaya başlamış, zaman zaman ikinci derecede nükleer güçler olan İngiltere, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti ve kendi nükleer güçlerini geliştirmeye çalışan bazı ülkeler de benzer çabalara yönelmişlerdir. (Sönmezoglu, 2002:89) Ancak, bu çabalar bile nükleer silahların tüm ülkeler için tehdit oluşturmasını engelleyememiştir.

Uluslararası toplum, küresel silahsızlanmaya gereksinim olduğunu uzun süredir kabul etmektedir. 1970 yılında yürürlüğe sokulan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) hükümleri çerçevesinde, ABD ve nükleer silahlara sahip oldukları bilinen diğer dört devlet, nükleer silahsızlanma konusunda bağlayıcı taahhütlerde bulunmuşlardır. Buna karşılık nükleer silah sahibi olmayan ülkeler de nükleer silah yeteneğine kavuşmaya çalışmayacaklarını bu antlaşma ile tüm dünyaya karşı taahhüt etmişlerdir. Bugün, ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa nükleer santrallere sahiptir ve nükleer silahlara sahip olma hakkına da sadece bu beş ülkeye (Güvenlik Konseyi'nin

daimi üyeleri) sahiptir. Ancak son yıllarda nükleer güç sahibi oldukları kabul edilen, Arjantin, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, İsrail ve Pakistan gibi ülkelerin bu antlaşmaya uymayacaklarını belli etmeleri, sorunu karmaşıktırmaktadır. Bunun dışında, soğuk savaş sonrası ortamında bu tür silahların denetiminin tam olarak sağlanamaması, bu silahların terörist grupların ellerine geçme ihtimalleri, dünya çapında bir güvenlik tehdidi kabul edilmektedir.

Günümüzde nükleer güce sahip olmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapan İran, özellikle ABD'nin tepkisini çekmektedir. ABD bu tehdit ülkenin bir haydut devlet olduğu gerekçesiyle nükleer güç sahibi olmasını uluslararası barışa tehdit olduğunu belirtmektedir. İran'a göre ise nükleer enerjiye sahip olmak bir haktır ve İran nükleer enerjiyi; teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçı amaçlarla kullanma hedefi doğrultusunda sahip olacağını açıklamaktadır.

İslam devrimi ile ara verilen İran'ın nükleer çalışmaları 1986 yılında yeniden başlamış, bu konuda Arjantin ve Çin ile işbirliğine girmiştir. Her ne kadar İran, nükleer silah elde etmek istemediğini bildirirse de, dünya bu açıklamalara karşı temkinli yaklaşmaktadır. Özellikle yapılan çalışmaların şeffaf olmaması, İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı'na eksik bilgi verdiği iddiaları, İran'ın dış politikasında ABD ve İsrail karşıtı söylemleri, bu yaklaşımların şüpheli olması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle İran'ın nükleer çabaları önümüzdeki dönemde uluslararası gündemi daha fazla işgal edecektir.

İran'ın dışında dünyada nükleer çalışmaları ile kuşku yaratan bir diğer devlet de ABD'nin "haydut devlet" olarak nitelendirdiği Kuzey Kore'dir. Kuzey Kore'nin nükleer programıyla ilgili kriz, iki yıl önce, bu ülkenin gizli bir uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü kabul etmesi ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan çekildiğini duyurmasıyla başlamasının ardından; Birleşmiş Milletlere bağlı Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) Başkanı Muhammed El Baradey, Kuzey Kore'nin dünyadaki nükleer silahları sınırlama çabalarına ciddi bir tehdit

oluşturduğunu ve kurum denetçilerinin Kuzey Kore'ye girişlerine izin verilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmektedir.

Dünyada çatışmaların odak noktası durumunda bulunan Ortadoğu, silahlanma konusunda da öncü konumdadır. Kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar gibi kitle imha silahları kadar orta menzilli balistik füzeler de Ortadoğu bölgesinde sürekli artış göstermektedir. Ortadoğu'nun dünya silahlanma ve silah kaçakçılığı merkezi olmasının çeşitli nedenleri de vardır. Öncelikli olarak 60'lı yılların başında ABD artan rekabet ortamı nedeniyle, bölgede İran ve Suudi Arabistan'a ciddi miktarda silah satışı gerçekleştirmiştir.

2.2.3. Göç, Mülteciler ve Irkçılık Tehlikeleri

Göç, uluslararası ilişkiler alanında çok incelenen bir olgu olmamasına rağmen, son yıllarda özellikle gelişmiş ülkeler açısından önemli bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilmektedir. Yoksul ülkelerden, gelişmiş kuzey ülkelerine yaşanan bu göç, sosyal ve ekonomik problemler yaratması bakımından soğuk savaş sonrası gündeme gelen önemli diplomatik konulardan biri olmuştur. Örneğin Avrupa Birliği üye ülkeleri, özellikle son

yıllarda artan bir şekilde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden yoğun bir göç almaya başlamıştır. Bu durumun üye ülkelerde işsizlik sorununu körüklemesi ve sorunun ırkçılığa yönelebilecek boyutlara ulaşma riski nedeniyle, konu özellikle Avrupa için bir güvenlik tehdididir.

Göç, 90'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler, sosyalist ülkelerdeki çöküş sonrası Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinde yaşananlar, Körfez Savaşı ve Ortadoğu'da yaşananlar gibi, şimdilerde Afganistan ve Irak, önümüzde düşmanını arayan savaşlarla, yeni göç akımına yol açabilecektir. Bu oluşumlar pek çok durumda zorunlu göç yaratmakta ve dolayısıyla da günümüzün göç yılları olarak adlandırılmasına neden olacak düzeyde hızlı nüfus hareketlerine yol açmaktadır. Bu nedenle, günümüz Batı Avrupa ve gelişmiş ülkeleri için şimdilerde üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri göçmen sorunu olmuştur.

Günümüz göç olgusunun farklı boyutları da bulunmaktadır. Bu konuda en fazla öne çıkan ise, göçün daha çeşitlenmiş olmasıdır. Bununla beraber Uluslararası Göç Organizasyonu'nun tahminine göre 1992'de göçmenlerin toplam sayısı 100 milyon olup, bunun 20 milyonunu sığınmacılar oluşturmaktadır. Yine verilere göre, dünya nüfusunun %1,7'si doğduğu ülkeden başka bir ülkede yaşamakta olup, bu oran yaklaşık olarak dünya nüfusunun yıllık artışı kadardır. (Erbaş, 2002:190)

Göç olgusunun ortaya çıkmasıyla uluslararası mültecilerin sorunları da gündeme gelmiştir. Sığınma ya da eski adıyla iltica (asylum) bir kişinin, uyuşukunda bulunduğu ya da ikamet ettiği devletin ülkesini çeşitli baskılar ya da ayırıcı yasal kovuşturmalar nedeniyle terk ederek, yabancı bir devletin ülkesine, diplomasi temsilciliği ya da konsolosluk binalarına, savaş gemilerine ya da devlet uçaklarına girmesini ve bu devletin korunmasını aramasını belirtmektedir. Sığınma olayı bir ülkedeki bir takım baskılardan ya da savaştan ve iç çatışmalardan kaçarak gerçekleştirilen topluca sığınma biçimin de gerçekleşebileceği gibi, baskılar kovuşturmalar nedeniyle bireysel sığınma biçiminde de gerçekleşebilmektedir. (Pazarcı, 1996:180)

Zorunlu göç, çok eskiye dayanan bir sorun olmakla birlikte, 20. yüzyılın son yıllarında önemli boyutlar kazanmıştır. Bölgesel çatışmaların artması bu sorunun ortaya çıkışında en önemli etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, Dünya üzerinde toplam olarak yaklaşık 50 milyon kişinin, hukuki açıdan, zorunlu göç mağduru olduğunu kabul etmektedir. Bu insanların çoğu, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve eski Sovyetler Birliği'nin diğer toprakları gibi, soğuk savaş yollarında önemli ölçüde mülteci sorunu yaşamamış bölgelerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, BM rakamlarına göre, dünyada göçe zorlanmış ama ya mecburiyetten ya da tercih nedeniyle kendi ülkesinin sınırları içinde kalmış 30 milyon kadar insan bulunmaktadır. Bu nedenle; mülteci hareketleri öteden beri siyasal ve askeri çatışmalarla çok yakından bağlantılı olmakla beraber zorunlu göç olayı son yıllarda, giderek artan bir biçimde ulusal ve bölgesel güvenliği etkilemektedir.

Göç ve güvenlik ilişkisi, 11 Eylül ile beraber yeniden gündeme gelmiştir. 11 Eylül saldırılarının yabancılar tarafından yapılması, sınır güvenliği ve kontrolü konusunun terörizmle mücadelede rolünü ön plana çıkarmıştır. Böylece sınır aşan boyutları nedeniyle uluslararası terör, uluslararası göç ile ilgili bir sorun olarak anılmaya başlamıştır.

Uluslararası göçün, hem göç gönderen hem de göç kabul eden ülkeler açısından tehdit unsuru oluşturduğu kabul edilen gerçeklerden biridir. Her iki taraf da politik ve ekonomik istikrarsızlık, kültürel sorunlar nedeniyle tedbirli olma zorunluluğundadır. Ancak İslami terörizm kavramının sık kullanılmaya başlaması ile birlikte, özellikle Müslüman ve Ortadoğu kökenli insanlara karşı beslenen kuşkucu yaklaşımlar, güvenlik özgürlük ikilemini yeniden gündeme taşımıştır.

Göç ve mülteci sorunlarının yarattığı bir olgu da ırkçılık tehlikesidir. Özellikle son yıllarda Avrupa'da aşırı sağcı partilerin önemli oranda destek görmesi ve yabancılar karşı ırkçı saldırılardaki artışlar da bunu kanıtlamaktadır. Bu sorunun ortaya çıkmasındaki en büyük etmen, Batı Avrupa ülkelerine iltica etmek için başvuranların sayısında inanılmaz artış, Doğu Avrupa'dan yoğun göç ve ülkelerin kendi iç

problemlerinden kaynaklanan işsizlik sorunun sebebi olarak yabancıları gelmesi gösterilmektedir.

2.2.4. Diğer Tehditler

Yukarıda açıkladıklarımız dışında bazı bölgesel sorunlar da uluslararası sisteme tehdit olarak görülmektedir. Güvenlik açısından yeni dönemde iç ve dış çatışmaların dünya istikrarını tehdit edeceği tahmin edilmektedir. Özellikle Çin ve Hindistan'ın siyasi olarak etkinliğini arttırması, buna karşılık Rusya Federasyonu'nun askeri ve ekonomik alanda gerilemesi de, devletlerarası çatışmaları etkileyebilecektir. Ülke içi çatışmaların uzun soluklu olması, bu konuda çözümsüzlüklere neden olabilecektir. Bu tür iç çatışmalar iç ve dış göçe neden olacak ve sonuçta bölgesel dengesizlikler oluşabilecektir.

Günümüzde ülke içi çatışmaların, dış ilişkileri doğrudan etkilemesi, belirsizliğe yol açmaktadır. Bu konuda iç çatışma olması muhtemel bölgeler olarak da Kafkaslar, Orta ve Güney Asya ve Kuzey Afrika gösterilmektedir. Bunun yanı sıra bu gelişmelerin belli ülkelerde ciddi siyasi ayaklanmalara yol açabileceği tahmin edilmektedir. Uluslararası gelir dağılımındaki adaletsizlik, küreselleşme karşıtı hareketlerin de politik kültürel alanda Batı hükümetlerine karşıt bir güç olarak yükselebileceği olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla günümüz sisteminde, güvenliği tehdit eden sorunlar çok farklı alan ve ölçeklerde gelebilecektir.

Eski Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri arasında Sırbistan ve Karadağ devlet birliğini kuran Belgrad Anlaşmasına göre; 2006 yılında Karadağ, referanduma giderek vatandaşlarından Sırbistan ve Karadağ devlet birliğinden ayrılmayı isteyip istemediğini sorabilecektir. Balkanlarda, Sırbistan'ın AB yönelimini kaybetmesi, bölgede istikrarsız bir görünümündeki bu ülkenin, diğer ülkelerdeki Sırplarla birleşmeye varabilecek uygulamalara girişmesine yol açabilecektir. Bu nedenle Balkanların tamamıyla istikrarda olduğunu söylemek zordur.

Bunun dışında, bir görüşe göre, bugünkü Bosna Hersek'in yönetsel yapısını belirleyen Dayton Antlaşması kâğıt üzerinde bağımsız Bosna Hersek Cumhuriyeti'ni, fakat gerçekte Bosna Hersek manda yönetimini kurmuştur. DBA, savaş süresince ABD ve AB arasında sürdürülmüş olan görüşmelerin ve özelde Bosna Hersek, genelde Balkanlar üzerine yapılmış olan pazarlıkların bir ürünü olmuştur. Söz konusu antlaşmanın içeriği, savaşın üç yerel aktörü (Sırp, Hırvat, Boşnak) tarafından belirlenmemiştir. ABD ve AB devletleri tarafından oluşturulan DBA, yine aynı merkez kapitalist devletler tarafından Boşnak, Sırp ve Hırvat taraflara kabul ettirilmiştir. Bu durumun en önemli kanıtı olarak da Bosna'daki seçimlerin AGİT'in kurduğu, görevlendirdiği ve denetlediği seçim komisyonu tarafından düzenlenmesi, NATO'nun SFOR'un yerine geçecek, AB komutasında bir askeri gücün ülkede faaliyete devam etmesini kabul etmesi gösterilmektedir. Dayton Antlaşması'nın taraflara zorla kabul ettirilmesi nedeniyle Avrupa'nın ortasında yine bu bölgede, özellikle SFOR'un geri çekilmesi sonrasında oluşabilecek tarafların yeniden çatışmaları riski, bölgede istikrarın tam olarak sağlanamadığını göstermektedir.

BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DİPLOMASİ ANLAYIŞI

“Soğuk savaş sonrası” kavramı 11 Eylül olaylarına kadar günümüz uluslararası ilişkiler tartışmalarında en çok kullanılan terim olmuştur. Her konuda yapılan yorumların

mutlaka buna atıf yapılarak yorumlandığı bu geçiş döneminin en önemli tartışma konusu ise; iki kutuplu sistemin yerini, ABD hegemonyasına mı, yoksa çok merkezli bir uluslararası yapıya mı bıraktığıdır. Görünürde, birkaç güç odağının politika ürettiği varsayılsa da, ABD'nin tartışılmaz askeri üstünlüğünün dünyanın her yerine müdahale edebilecek konumda olması, tek kutuplu bir uluslararası sistem yaşadığımızın en önemli kanıtı sayılmaktadır. Ancak böyle bir gücün bile, günümüz dünyasında tam olarak güvende olmaması, sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle, ABD'nin tartışılmaz bir güç konumunda bulunduğu yıllar olan 90'lar, sistemde bir egemen gücün ve belli bölgesel güçlerin bulunduğu tek kutuplu bir yapı görünümündedir ve uygulanan politikalar da bunu göstermektedir.

20. yüzyılda, uluslararası ilişkiler açısından en büyük yeniliklerden biri, işbirliği amacı etrafında uluslararası teşkilatların kurulması ve bunların gittikçe önemli roller üstlenmesi olmuştur. BM Teşkilatı'nın yanında ayrıca, coğrafi konumları, siyasi problemleri ve kalkınma süreci bakımından birbirine yakın ve benzer durumda bulunan veya ortak problemlerle uğraşan ülkeler arasında daha küçük çaplı, bölge esasına dayalı bütünleşmeler gerçekleşmiştir. Bu nedenle, özellikle AB'nin başını çektiği bütünleşme hareketleri önemli çapta başarılar elde etmiş, sonrasında Latin Amerika'dan Avrasya'ya uzanan alanda, birçok ekonomik örgüt kurulmuştur.

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem

İki kutuplu sistemin, liberal demokrasinin üstünlüğü ile sona ermesi, uluslararası yapının hızlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Yeni uluslararası sistemde, insan hakları kavramı, devletlerin egemenlik hakkı kavramının önüne geçmiştir; Ortadoğu ve Kafkasların önemi artmıştır. Bu bölgelerdeki petrol kaynaklarını kontrol altında tutma eğilimi yeni dönemde de belirleyiciliği korumuştur. Terör örgütleri ve medyanın

sistemde aktör olarak konumları artmıştır ve devletlerarası ilişkilerde ideoloji belirleyiciliğini kaybetmiştir.

Günümüz uluslararası sisteminde hâkim görünüm, bireysel ve devlet terörünün iç içe geçtiği, güvenlik- özgürlük ikileminin sürekli sorgulandığı ve ABD hegemonyasına karşı yürütülen en ufak bir itirazın bile terörist- düşman damgası yediği bir dönemin başladığı şeklidir.

Çalışmanın bu kısımda inceleyeceğimiz soğuk savaş sonrası dönemde, bu sistemin karakteristik özellikleri, yeni dünya düzeninden bahsedilmesi, ABD'nin tek süper güç olarak hegemonyasını ilan etmesi olacaktır.

3.1.1. Yeni Dünya Düzeni

İki kutuplu dünya düzeninde, bir kutbun çöküşü ile beraber yeni bir dünya düzeninden söz edilmeye başlanmıştır. Bu kavram, ilk olarak ABD eski başkanı G. Bush tarafından Körfez savaşı sonrasında Washington'da düzenlenmiş olan bir basın toplantısında dile getirilmiştir. Gerçekte Bush'un bu kavramı kullanması bir yenilik değildir. Çünkü 20. yüzyılda her iki dünya savaşı sonrasında da ABD Başkanları muhtemel bir yeni dünya düzeni tanımlaması yapmışlardır.

Tarihçi ve siyasi araştırmacılar için, Thucydides'den beri, hızlı güç değişimleri, büyük güç çatışmasının nedenlerinden biridir. Bu tarz güç değişimleri Almanya'nın her iki dünya savaşından önce, ABD ve Sovyetlerin, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra rekabetine yol açan yükselişlerini de içeren, tarihsel büyük güç çatışmalarının yapısal nedenlerindedir. Soğuk savaş sonrası sürecin, hızlı güç değişimlerinden biri olduğu konusunda da fikir birliği vardır.(Nye, 2000:218) Bu nedenle, birçok yazar için, Sovyetlerin çöküşünden sonra “Yeni Dünya Düzeni” olarak kavramsallaştırılan süreç, gerçekte belirsizliklerin yaşandığı ve bir geçiş dönemi özellikleri taşıyan yenedünya düzensizliğidir.

Soğuk savaşın sona ermesiyle beraber, dünyanın nasıl şekilleneceğine dair tartışmalarda, öne çıkan ilk görüş dünyanın daha sorunsuz ve barışçı bir sürece girdiği olmuştur. Ancak, kısa sürede ortaya çıkan bölgesel ve etnik temelli çatışmalar, bu iyimserliğin ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Günümüz uluslararası sistemini, siyasi-askeri, ekonomik ve teknolojik açılardan tek düzeyde ele almak mümkün değildir. Askeri ve siyasal açıdan ABD'nin üstünlüğünün tartışılmayacağı sistemde, ekonomik ve teknolojik parametreler açısından durum farklı olup, çok kutuplu bir yapı varlığını sürdürmektedir. Özellikle AB ülkeleri, Japonya ve Çin, ekonomik olarak ABD karşısında sistemde diğer güçler olarak yerlerini almışlardır.

Yeni uluslararası sistemde, alt sistemlerin de hâkim pozisyonda olduğu kabul edilmektedir. İki kutuplu sistemde, sistemin bütününe etkileyen ve belirleyen faktörler, sistemdeki alt sistemlerin en önemli girdilerini oluşturmaktadır. Alt sistemlerin sistemin bütününden otonom olma imkânları fazla olmamaktadır. Yeni uluslararası sistemde bu durum değişmiştir. Alt sistemlere ilişkin olay ve olguların tahlilinde, eskiden olduğu gibi sorunları sadece ABD-SSCB gibi sistematik bir temel belirleyici ile açıklamak ve ona indirgemek mümkün değildir. Bu nedenle, bir bölgesel alt sistem olarak ele alabileceğimiz Ortadoğu'da meydana gelen olayları irdelerken; yöredeki etnik ve dinsel mozaik, kendisine özgü bir dinamiğe sahip mevcut güç yapısı gibi faktörler büyük önem kazanmıştır. (Çomak, 2000:91)

Soğuk savaş sonrası en önemli gelişmelerden biri de, bütünleşme ve ayrışma eğilimlerinin beraber yaşanmasıdır. SSCB'nin ardından Yugoslavya Federasyonu ve Çekoslovakya'nın bölünmesi, sisteme birçok yeni devletin katılmasının yanısıra, bunların AB ve NATO ile bütünleşmelerini de gündeme getirmiştir.

Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak gören ülkelerin ortak savunma örgütü olan NATO, bu tehdit algılamasının ortadan kalkması sonrasında Londra Konferansı'yla başlayan

değişim sürecini, 1991 Roma Zirvesinde “Yeni Stratejik Konsept” başlığı altında kabul edilen belge ile hızlandırmıştır. 1999’da Yeni Konseptin kabul edilmesine kadar geçen sürede, NATO yeni üyelerin kabulünden, yeni tehdit tanımlamasına kadar bir dizi yapısal yenilik gerçekleştirmiş, bu nedenle soğuk savaş ertesinde NATO’nun dağılacığını öngören görüşler geçerliliğini yitirmiştir.

NATO’nun kuruluş amacının ortadan kalkmasıyla beraber, Avrupa’nın bölünmüşlüğüne sona erdirilmesini kesin olarak sağlayan eski Doğu bloğu ülkelerinin de ittifaka katılması bir yana, en önemli gelişme NATO’nun Avrupa savunmasında önemli yerinin devam etmesi, yeni tehdit algılamalarına karşı NATO’ya yeni görevler yüklenmesi ve birliğin “birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için” mantığını taşıyan 5. maddesinin, soğuk savaş sürecinde tahmin edilen şekilde bir devlete yönelik saldırı olarak değil de, çok farklı bir olay üzerine uygulamaya konulması ve ittifakın görev sınırlarının artık ittifak ülkelerinin kendi sınırları dışını da kapsamaya başlaması olmuştur. Ayrıca, NATO’nun 1999’da yeni stratejik konseptinin tam anlamıyla belirlenmesine kadar geçen sürede, vurgu yapılan konulardan biri de “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği” ne vurgu yapılmasıdır.

NATO, yeni stratejik konseptiyle beraber, “5. madde dışı” krizlere müdahale operasyonları kavramını ortaya atarak, doğrudan bir NATO üyesine saldırı gerçekleşmediği durumlarda da krizlere müdahale edebileceğini kabul etmiştir. Bunun için, “Savunma Yetenekleri Girişimi”nin başlatılması kararlaştırılarak, üye ülkelerin ittifak toprakları dışında kriz operasyonları düzenlemek için hızlı hareket yeteneğine sahip yüksek hazırlık düzeyinde birlik yapılandırmasını geliştirmeleri de öngörülmüştür.

NATO’nun geleneksel coğrafi alanının (üye ülke topraklarının) savunulması ötesinde barışı koruma ve kriz yönetimi gibi yeni görevler icra ederken bu alanın dışında operasyonlar gerçekleştirilmesi anlamına gelen “alan dışı” kavramı, meşruiyet arayışı ve genişleme süreci bağlamında çok gündeme gelmiştir.

ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya ve Rusya gibi büyük güçleri NATO aracılığıyla kendi siyasi-askeri-kurumsal hattına sokmaya çalışıyor. Farklılıkları ve

rekabeti ABD çıkarlarına göre biçimlendirmek için ABD NATO'yu bir forum olarak kullanmayı sürdürmek zorunda. ABD, öncelikli olarak Avrasya'nın Batı coğrafyasından dışlanmasını engellemek için ileri bir adım atarak Rusya Federasyonu'nu yanına çekmeye ve Avrasya'nın doğu ve batısı arasında köprü rolü oynamasını engellemeye çalışıyor.

NATO, yeni Avrupa coğrafyasında yeniden öne çıkacaktır. AB'nin NATO benzeri bir ordu kurma planları öncelikli olmaktan çıkacaktır. Hem Avrupa'da hem de Kafkasya'da Moskova ile Washington arasında gelişen ilişkiler Ankara açısından olumludur. Rusya'nın beklentileri ABD'nin Avrupa coğrafyasında NATO'yla sürdürdüğü bağın koparılmasını engelleme hesaplarıyla denk düşüyor. Putin, ABD'nin Avrupa'daki çıkmazını görerek bundan yararlanmaya çalışırken Washington'ın çok önemli bir çıkmazının çözümünün yolunu da açıyor.

SSCB'nin yıkılışı ve Doğu bloğu ülkelerinin komünist yönelimi terk etmelerinin ardından, demokrasi ve liberal ekonominin zaferini ilan ettiğine dayalı görüşler önem kazanmıştır. Yeni dünya düzeninin nasıl şekilleneceğine dair dünyada dikkati çeken ve daha sonra her ikisi de kitaplaştırılan görüşler, Francis Fukuyama'nın 1989'da yayınladığı "Tarihin Sonu Mu?" ve Samuel P. Huntington'un 1993'te Foreign Affairs'de yayınlanan "Medeniyetler Çatışması" tezleridir. Her iki görüş de, dünya çapında destek gördüğü gibi, büyük eleştiriler de almıştır.

Tarihin sonu tezine göre, Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla beraber liberal demokrasi zaferini ilan etmiştir ve ideolojiler devri kapanmıştır. "Dünya tarihinde çok temel bir şey oldu" diye başlayan Fukuyama'ya göre, SSCB ve Doğu Avrupa'da görülen reform hareketleri ve tüketici kültürünün tüm dünyaya yayılması olguları, Batının zaferini ilan etmiştir. Biten yalnızca soğuk savaş değil, bizzat tarihin kendisi de sona ermiştir. (Oran, 2001:241)

Tarihin Sonu ve Son İnsan eserinde belirttiği gibi, Fukuyama'ya göre “ İnsanlar mücadele için mücadele ederler. Başka bir deyişle, belirli bir can sıkıntısı yüzünden mücadeleye atılırlar, çünkü mücadelesiz bir dünyada yaşamayı gözlerinin önüne getiremezler. Ve dünyanın büyük bir bölümü barış ve refah içindeki liberal demokrasilerde yaşarsa, onlar da barışa, refaha ve demokrasiye karşı mücadele ederler.”(Fukuyama, 1989) Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi, Fukuyama ideolojik olarak, Batılı kapitalist sistemin alternatifsiz kaldığını savunurken, çatışmanın kökenlerini can sıkıntısı gibi çok basit bir nedene indirgemesinin yanı sıra, aslında tarihin de sona ermeyeceğini kabul etmiştir.

Yeni dünya düzeninin nasıl olacağına dair dünyada büyük tepki uyandıran diğer bir görüş de, Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezidir. Huntington'a göre, soğuk savaş sonrası dünyada çatışmaların asıl kaynağı ideolojik ve ekonomik değil, kültürel olacaktır. Ulus devletler dünyadaki olayların yine en güçlü aktörleri olmayı sürdürecekler, ancak küresel politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyete mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek, medeniyet çatışması küresel politikaya hâkim olacaktır. Medeniyetler arasındaki fay kırıkları, geleceğin çatışma hatlarını teşkil edecektir. (Huntington, 1993:22)

Bunun yanı sıra, Huntington medeniyet kimliğinin gelecekte gittikçe artan bir şekilde önem kazanacağını ve dünyanın büyük ölçüde halen varlığını sürdüren yedi sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekilleneceğini savunmaktadır. Bunlar, Batı, İslam, Konfüçyüs, Slav, Ortodoks, Latin Amerika, Japon ve muhtemelen Afrika medeniyetleridir.(Huntington, 1993:25)

Huntington'a göre; Avrasya kıtasında meydana gelen etnik çatışmanın çoğalması, tamamen tesadüf değildir. Bu çatışma en sık ve şiddetli biçimde farklı medeniyete mensup gruplar arasında meydana gelmiştir. Avrasya'da, medeniyetler arasındaki büyük tarihi fay hatları bir kere daha alevlenmiştir. Bu özellikle, Afrika'nın ucundan Orta Asya'ya kadar uzanan hilal biçiminde uzanan İslam ülkeleri bloğunun hudutları boyunca gerçektir.(Huntington, 1993:34-35) Orta vadede de, medeniyetler arası mücadele, Batı ve İslam-Konfüçyüs devletlerarasında olacaktır.

Huntington'un görüşleri, 1991 Körfez Savaşı'nda birçok Müslüman Arap devleti'nin ABD'nin yanında yer alması, üyelerinin Türkiye dışında hepsinin çoğunlukla Hıristiyan nüfusa sahip devletlerden oluşan NATO'nun Kosova'da yine Hıristiyanlara karşı Müslüman Arnavutlar için müdahalede bulunması veya Afrika'da aynı din ve kültüre sahip kabilelerin çatışmasını açıklayamamaktadır. Dolayısıyla, dünya siyasetini sadece kültüre indirgeyen bu yaklaşım, çıkar çatışmalarını da kültür temelli olarak açıklayamadığından kusurlu kabul edilmektedir.

3.1.2. Yeni Hegemonyacılık

İki kutuplu sistemin hâkim gücü ABD, sistemde tek kalması dolayısıyla, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası "hegemonyacı" diye nitelendirilebileceğimiz bir diplomasi izlemeye başlamıştır. Bu diplomasinin temel özelliği de, askeri gücün bir seçenek olarak kullanılmasıdır. Bu kapsamda, yeni teknolojik olanaklarla askeri gücün geliştirilmesi ve savunma harcamalarının artırılması öncelikli olarak gündeme gelmiştir.

1989 Aralık ayında ABD ve Sovyetler Birliği devlet başkanlarının Malta buluşmasında Soğuk Savaş'ı sona erdiren açıklamalarından sonra ABD'nin uluslararası sistemde hegemon rolünü sürdürmesinin önünde bir engel kalmadığı açıklamaları sıkça dile getirilmişti. 1990'lı yılların geçiş döneminin yarattığı havada, Washington'un Orta Doğu petroleri üzerinde kontrolünü pekiştirmesinin önünde bir engel oluşmamıştır. Fakat daha sonraki gelişmelerle, Washington'a karşı Avrupa ve Asya coğrafyasında alternatif yapılanmaların gündeme gelmesiyle ABD'nin bu alanlarda etkinliğini sürdürebilmesinin tehlikeye girdiği gözlenmiştir. Ancak bu korku sonradan kaybolmuştur. Çünkü ABD hegemonyasının en temel üstünlüğü, sistemde diğer güçlerin erkinliğinin sindirilmesi konusundaki başarısıdır. Önceki bölümde açıkladığımız, diplomatik belirleyiciler ABD karşısında şu an için engelleyici pozisyonda hiç olamamışlardır. Şu an için, sistemde etkinliği tamamen yok olan Birleşmiş Milletler, kendi içinde bir birlik oluşturma yetisine kavuşamamış Avrupa Birliği ve Şanghay Beşlisi, ABD'nin bariz hegemonyasını zayıflatacak diplomatik yönelimden yoksun bir görünüm sergilemektedir.

Gerçekte, iki kutuplu sistem sonrası ekonomik olarak durma noktasına gelse bile hala güçlü bir Japonya, özellikle ABD parasal hegemonyası için güçlü bir alternatif ve ekonomik dev olarak Avrupa Birliği, SSCB dönemi sonrası toparlanma sürecine giren ve Avrasya’da yeniden hâkim olmayı hedefleyen Rusya ve Çin faktörleri, çok kutuplu bir dünya oluşacağı sinyalleri verse de, 11 Eylül saldırıları ABD’nin tartışılmaz askeri gücünü kullanarak dünyayı şekillendirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, Westphalia sisteminin yerini artık tek bir devlete dayalı hegemonik bir yapının aldığını söyleyebiliriz.

Bunların ötesinde, Amerikan hegemonyasına dayalı barış anlamına gelen “Pax Amerikana”, da özellikle ABD’nin 11 Eylül saldırıları ardından giriştiği Afganistan ve Irak müdahaleleri ardından çok kullanılmaya başlanılan bir kavram olmuştur. ABD’nin karşısında bir düşman olarak tanımlanmamak için onun dostu olmak şeklinde kısaca ifade edebileceğimiz kavram, ABD’nin soğuk savaş sonrası rakipsiz gücünü ön plana çıkarmaktadır. Ancak, ABD’nin tek başına dünyayı şekillendirmesi anlamına da gelebilecek bu olgunun, tüm yönleriyle uygulanamayacağına dayalı görüşler de mevcuttur.

3. 2. Günümüz Yeni Diplomasi Anlayışını Belirleyen Gelişmeler

Günümüzde diplomatik süreçte etkin güçler Amerika, Avrupa ve Avrasya’ya yayılmış bir özellik göstermektedir. Bu nedenle, ABD’nin tek hegemon güç haline gelmesi, Avrupa Birliği’nin ABD’yi dengeleme çabaları ve Avrasya’nın göbeğindeki gelişmeler, günümüzde diplomatik yönelimleri en fazla etkileyen gelişmeler olmaktadır.

Doksanlı yılların sonunda, diplomasi ve uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasının göz ardı edildiği bir sürece girilmiştir. Doğal olarak bu durumda Birleşmiş Milletlerin etkinliği azalmış ve özellikle ABD'nin tek süper güç olarak uluslararası hukuk kurallarını çiğneyen uygulamaların sayısı hızla artmıştır. Ulusal güvenliği ve ulusal çıkarları zero/sum mantığı yerine, uluslararası karşılıklı bağımlılıkları dikkate alan çatışma yerine işbirliğini ön plana çıkaran, liberal kurumsal çerçevede irdeleyen yaklaşımlar güç kazanmaktadır. Geleneksel diplomasi'nin 'toplamı sıfır olan oyun' zero/sum yöntemi her iki tarafın da kayıp ve kazançlarının olduğu bir paylaşımı temsil etmektedir. Bu anlayışta, kazanan taraf oldukça, mutlaka bir kaybeden de olacağı düşüncesi vardır.

Soğuk Savaş sonrası gündeme gelmeye başlayan yeni diplomasi anlayışı ise, her iki tarafın da kazanç elde etmesini hedefleyen görüşler tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede güvenlik sorunlarını giderek küresel ölçekte algılanması ortak savunma kimliği anlayışı arayışlarına hız vermektedir. Bu durumu ortaya çıkaran bir neden de, sistemde ABD'ye karşı tek başlarına koyamayacak olan ülkelerin askeri alanda işbirliği çabası içerisine girmeleridir. Ancak bu yaklaşımın ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Çünkü ABD'nin politikaları, böyle bir diplomasi anlayışının yerleşmesine izin vermemektedir.

3.2.1. ABD'nin Tek Hegemon Güç Haline Gelmesi

Soğuk savaş yılları boyunca Amerikan dış politikasının belirlenmesinde öne çıkan en çarpıcı nokta, "savaş diplomatik notaların yerine muharebenin ikame edildiği, daha etkili bir müzakere yöntemi, bir çeşit yoğunlaştırılmış diplomasi'dir" diyen 19. yüzyıl Prusyalı generali Karl Von Clausewitz'in yaklaşımının, dış politikayı oluşturanlar tarafından uygulanmaya konulmasıdır. Bu anlayışın Amerikan dış politikasına

yansımaları, Ortadoğu bölgesine yapılacak bir komünist saldırıyı Amerikan askeri gücünü kullanarak bertaraf etmeyi hedefleyen 1957 tarihli Eisenhower Doktrini'nde, güneydoğu Asya'daki komünist oluşumları yine aynı yöntemle yok etmeyi hedefleyen Vietnam politikalarında ve Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlamak için ortaya atılan 1980 tarihli Carter Doktrini'nde bariz biçimde görülmüştür.(Erhan, 2002:59)

Washington yönetimi 11 Eylül sonrası dönemde, son on yılda inşa etmekte olduğu hegemonyası önündeki engelleri kaldırarak uygun bir sistemsel yapılanmanın sağlanması sürecini yeniden başlatmıştır. ABD, soğuk savaş sonrası kendisini caydıracak bir gücün de olmaması ile dünyanın her bölgesine müdahale ettiği kadar, uluslararası hukuku geri plana atan girişimlerle de tek hegemon güç olduğunun sinyallerini vermiştir. 11 Eylül sonrası teröre savaş ilan ettiğini açıklayan Bush yönetimi, uyguladığı politikalarla, diğer uluslararası aktörlerin de tepkisini çekmiştir. ABD'nin tepki çeken girişimlerinin başında, Kyoto Protokolü'ne ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne üye olması yönündeki çağrılarını reddetmesi, ulusal füze savunma sistemi kurma çabalarına hız vermesi ve askeri güç seçeneğini kullanarak müdahalelerde bulunması gelmektedir.

ABD, 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Antlaşması'nın günümüz mevcut olan tehditlerini caydıramayacağını belirterek "Ulusal Füze Savunma Sistemi" ne işlerlik kazandırılacağını her fırsatta dile getirmektedir. Bu nedenle ABD, Aralık 2001'de bu antlaşmadan tek taraflı olarak çekildiğini açıklamıştır. Özellikle haydut devletler sayılan Kuzey Kore, Suriye, İran gibi devletlerin ellerinde bulunan kimyasal silahları, sahip oldukları füzelerle ABD'ne, müttefiklerine ve ABD'nin yurtdışı üslerine karşı kullanabileceklerini iddiasında bulunan ABD yönetimi, bu tehdide karşı da müttefiklerinin de katılımı ile füze savunma sisteminin kurulması üzerinde durmaktadır.

Füze Savunma Sistemi (FSS), ABD'yi hedef alan balistik füze saldırılarının, saldırıya nispeten yakın müttefik ülkelerde kurulacak önleyici füze sistemi yoluyla engellenmesini amaçlamaktadır. Ancak, burada önemli olan nokta ABD'nin bunu Rus ya da Çin nükleer saldırılarına karşı değil, yakın gelecekte bunlara sahip olabilecek ve

haydut devlet olarak ilan edilen Kuzey Kore, İran ve Suriye gibi ülkelere karşı tasarlamasıdır.

ABD'nin "ulusal füze savunma" sistemini birçok ülke endişeyle karşılamaktadır. Çin yaptığı diplomatik açıklamalarda; ulusal füze savunma sisteminin, uluslararası silahsızlanma ve dönemin düzenini bozacak nitelikte bir girişim olduğunu belirtmiştir. Rusya ise ABD'nin 1972 tarihli Anti Balistik Füze Antlaşmasını¹ ihlal ettiğini her fırsatta dile getirmiştir. Rusya ve Çin'in yanı sıra, Fransa da, bu savunma konseptine, daha önce imzalanan nükleer savunma antlaşmalarını geçersiz hale getireceğini ve dünyada yeni bir silahlanma yarışına yol açacağını belirterek karşı çıkmaktadır. Tüm bunlara rağmen, ABD'nin bu füze sistemi, şu an için başarılı bir şekilde uygulanmamaktadır. Yapılan testlerde, sistemin başarı oranının düşük olması da ABD'yi endişelendirmektedir.

ABD'nin tepki çeken bir diğer uygulaması da Kyoto Protokolü'ne karşı çıkmasıdır. Sera etkisi yapan gazların atmosfere salınmasının azaltılmasını öngören uluslararası bir antlaşma olan Kyoto Protokolü, Bush yönetimi tarafından onaylanmamıştır. Kyoto Protokolü'ne göre, taraf ülkeler 2008–2012 yıllarında sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerinin yüzde 5,6 altına indirmek zorundadır. Halen, ABD dünya yıllık sera gazı üretiminin yüzde 25'inden sorumlu olmasına karşın Kyoto Protokolü'nü enerji kaybı yaşayacağı gerekçesiyle imzalamaya yanaşmamaktadır. (Radikal, 2005) Bunun yanı sıra, ABD'nin Temmuz 2002'de kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarına da uymayacağını ilan etmiştir. Tarihin ilk uluslararası ceza mahkemesi olan ve 1 Temmuz 2002'de faaliyetlerine başlayan yeni mahkeme, savaş suçları, soykırım ve diğer insan hakları ihlallerine karışan kişileri yargılamaktadır.

Tüm bunların ötesinde ABD'nin yeni dış politikasında ön plana çıkan özellik bir sonraki bölümde açıklayacağımız "insani müdahale" kavramında değindiğimiz ahlaki ve insani gerekçelerle müdahale esasına dayanmaktadır ve Bush'un dış politikasına

---

¹ Anti Balistik Füze Antlaşması; stratejik silahların sınırlandırılması görüşmeleri çerçevesinde, ABD ve Sovyetler arasında 26 Mayıs 1972 tarihinde Moskova'da imzalanan, balistik füze sistemlerini sınırlayan anlaşmadır. 3 Ekim 1972'de yürürlüğe girmiştir ve anlaşma ABD ve SSCB topraklarında yalnızca iki balistik füze savunma sistemini kurma hakkını vermektedir. (**Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, s. 22.)

yansıyan ahlakçı söylemin dini bir retoriği de bulunmaktadır. Söyleme göre dünyada Bush'un 11 Eylül'den kısa süre sonra ortaya attığı şer güçler üçgeni (axis of evil) içerisinde yer alan haydut devletler (Kuzey Kore, Irak ve İran) ve el-Kaide gibi terörist örgütlerin karşısında ABD demokrasiyi, insan haklarını ve özgürlüğü savunmaktadır.

Kissinger, ABD'nin ileride Bosna, Somali, Haiti gibi bölgesel anlaşmazlıklara silahlı kuvvet kullanım konusunda çekimser kalacağını iddia etmektedir. Çünkü ABD önümüzdeki yıllarda en güçlü ekonomi olarak kalacak olmasına rağmen hiç görmediği kadar farklı bir ekonomik rekabet ile karşılaşacaktır. “Amerika, dünyada en büyük ve en güçlü fakat akranları olan bir devlet olacaktır, primus inter pares (eşitler arasında birinci), fakat diğerleri gibi bir devlet olacaktır.” (Kissinger, 2002:786)

3.2.2. Avrupa Birliği'nin Bir Güç Olarak Yükselişi

AET'yi AB'ye ilerleten başlıca neden, Amerikan ve Japon rakipler karşısında birleşerek daha fazla rekabet gücü kazanma güdüsüydü. Nitekim 60'lı yıllarda emperyalist güçler arasında yükselen rekabet, özellikle ABD ile Avrupa arasındaki çekişme, Avrupa'nın ekonomik birliğinin ilerletilmesi hedefine can verdi. Amerika ve Avrupa ticaret blokları arasındaki yarışma, AB yolundaki çalışmaların hızlandırılması

amacıyla Avrupalı burjuva yazarlar tarafından da sıcak bir biçimde gündeme getirildi. Örneğin 1960'larda Servan-Schreiber'in *Amerika Meydan Okuyor* adlı kitabı türünün önemli bir örneğidir.

AB'nin ancak canlı bir ekonomik konjonktürde uygulanabilecek pek çok ekonomik ve mali kriteri, içine sürüklenen durgunluk koşulları nedeniyle işlememiştir. Örneğin AB kriterleri birleşme eğiliminin korumacı önlemlerle sekteye uğratılmamasını öngörse de, istenen ekonomik büyümenin gerçekleşmemesi nedeniyle üye devletler kendi ulusal gelirlerini, bütçe dengelerini koruma ve kollama telâşına düşmüşlerdir. AB'nin başını çeken Alman ve Fransız emperyalizminin tek para biriminin kabulünü dayattığı ve birlik propagandasını yükselttiği bir dönemde, aslında bu birlik projesi dünya ekonomisinin geçirdiği spazm nedeniyle sakatlanmış bulunmaktaydı. Kalıcı bir para birliği gibi gösterilmek istenen EMU'nun, AB'nin bir parçalanma sürecine girmesi durumunda geleceği belirsizdir. Tarihsel örneklere bakacak olursak, istikrarlı bir para sisteminin ancak II. Dünya Savaşı sonrasındaki Bretton Woods örneğinde olduğu gibi, kapitalist ekonominin yükseliş döneminde hegemon bir gücün liderliğinde sağlanan görece denge durumunda gerçekleşebildiğini görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın tarihsel belirleyiciliğini kaybetmesi, kendi iç sorunlarına ve yapılanmasına odaklanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Avrupa için yaklaşık elli yıllık bir uyku ve rehavet söz konusudur. Bu durumun nedenlerinden birisi, 1945 sonrası dönemde genel anlamda Batı dünyasının imparatorluk kurma yönündeki ağırlık merkezinin, liberal ve Marksist ideolojiler ekseninde karşı karşıya gelen Kuzey Amerika ve Rusya'ya kaymış olmasıdır. Deyim yerindeyse dünya işlerinden elini eteğini çekmiş olan Avrupa, ufak adım stratejisiyle 1957 Roma Anlaşmasından başlayarak "Birleşik Avrupa" projesini uygulamaya koymuştur.(Sloterdijk, 2003:39) Tarihin çeşitli dönemlerinde taraftar bulan "Birleşik Avrupa" ideali için yapılan ilk çalışma, II: Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilmiş, SSCB ve ABD karşısında tek başlarına hareket edemeyeceğini anlayan Batı Almanya, Fransa, Benelüks ülkeleri ve İtalya arasında Mayıs 1951'de oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması, bu yönde atılan ilk ciddi adım olmuştur.

1958’de yürürlüğe giren Roma Antlaşması üye ülkeler arasında önce gümrük birliğini, yani malların gümrük vergisi ödenmeksizin üye ülkeler arasında serbestçe alınıp satılmasını öngörmüştür. Ancak Roma Antlaşması’nda nihai hedefi sadece ekonomik değil ortak tarım, ulaştırma, rekabet gibi diğer birçok alanda ortak politikalar oluşturulması, ekonomik politikaların yakınlaştırılması, ekonomik ve parasal birlik kurulması, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturulmasıdır.

1957’de AKÇT üyesi altı devletin Roma’da Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu kuran anlaşmaları imzalamasının ertesinde, bu üç topluluk Kasım 1967’de birleştirilmiş ve “Avrupa Topluluğu” adını almıştır. Avrupa Topluluğu’nun kuruluş yıllarında, Fransa’nın önderliğinde Topluluğun dış politikada daha etkin hareket etmesi yönündeki girişimleri ve Avrupa savunmasının Avrupalı devletler tarafından yürütülmesi görüşleri, AT içerisinde de pek taraftar bulmamıştır. Çoğu Avrupalı ülke, ABD’nin olmadığı bir Avrupa savunmasına, ekonomik nedenlerle karşı çıkmıştır. Bu nedenle, Avrupa’nın soğuk savaş güvenliğinde AT ‘nin hiçbir rolü yoktur. Avrupa Ekonomik Topluluğu ilk kez 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla genişlemiş, bundan sonraki katılımlar ise 1981’de Yunanistan, 1986’da İspanya ve Portekiz’in üyeliğe katılımı şeklinde olmuş, üye sayısı 12’ye çıkmıştır. 1992’de Avrupa Birliği’ne dönüşen topluluk, bu yöndeki girişimlere, yine bu tarihlerde önem vermeye başlamıştır. Avrupa Birliği’nin tarihi görevi, kıtanın bütünleşmesini barışçıl yollarla daha da ilerletilmesi, yeni üyelerle birlikte istikrar ve refah bölgesinin sınırlarının genişletilmesidir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi, Haziran 1993’teki Kopenhag Zirvesi’nde, 'arzu eden Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birlik üyesi olabileceklerini' açıkladı. 1995 tarihinde ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in katılımıyla üye sayısı 15’i bulmuştur. Konsey, Aralık 1997’de Lüksemburg’da, genişlemeyi mümkün kılacak süreci başlattı. Avrupa Birliği’nin son ve en geniş kapsamlı genişlemesi 2004 yılında olmuştur. 10 yeni aday ülkenin üyelik antlaşmalarını imzalamalarıyla AB üyesi ülke sayısı Mayıs 2004’te 25’i bulmuştur. Bulgaristan ve Romanya ise üyelik müzakerelerini sürdürmekte olan ve üyelikleri 2007 yılı için öngörülen ülkelerdir. Ancak Topluluk, her ne kadar dış politika alanında önemli bir birlik sağlayamasa da, ekonomik açıdan dünyanın sayılı güçlerinden biri konumuna

yükselerek, özellikle soğuk savaş sonrası eski Doğu bloğu ülkeleri için bir cazibe merkezi olmuştur.

Bir görüşe göre, Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik üretimlerinin denetimini ulus üstü bir otoriteye teslim ederek, silah üretiminin belli başlı iki girdisini denetleme imkânına birlikte kavuşmaları, dış güvenlikte ortaklığın ilk ve en somut ifadesi olması, sadece bir açıdan doğrudur. Çünkü geçmişte "Avrupa Savunma Topluluğu" gibi bir oluşumun tam olarak desteklenmemesi, AT'nun kuruluş aşamasında temel olarak ekonomik bütünleşmeyi hedeflemesi, AKÇT'nun kuruluşunda da, Fransa ve Almanya'nın bir daha çatışmasının engellenmesi dışında, ABD'nin vesayeti altında olmayan bir Avrupa güvenliğinin tam olarak hedeflenmemesi, bu görüşü kanıtlamaktadır. AKÇT'nun oluşturulması, kıtanın en büyük güvensizlik kaynağını sona erdirmiş, ancak soğuk savaş boyunca Avrupa'nın Sovyet tehdidine karşı güvenliği, ABD'nin nükleer gücü ile sağlanmıştır. Bu nedenle, Avrupa savunma sistemi, Avrupa'dan ziyade Atlantik temelinde oluşturulmuştur.

AB'nin ekonomik olarak önemli bir güç olmasına rağmen, eksikliği hissedilen uluslararası bir bölgesel güç olabilmesi için AGSP konusunda daha çok ilerleme kaydetmesi gerekmektedir. Ancak, yarım yüzyılı aşkın bir zamandır savunma ve güvenliklerini ABD'nin katkısıyla gerçekleştirmeye alışmış Avrupalı ülkeler, Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan soğuk savaşın sona ermesinden on yıl sonra, ortak bir dış politika yürütme konusunda daha aktif bir işbirliği yürütmeye başladıklarını söyleyebiliriz. Çünkü AB'nde üye ülkelerin dış politika önceliklerinin, iki kutuplu sistem sonrası tamamıyla ortak bir şekilde politika yürütülmesini engellemekteydi. Soğuk savaş sonrası Avrupa'nın daha yakın işbirliği oluşturması için uygun bir ortam sağlansa da, özellikle üç üye ülke- İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Avrupa dış ve güvenlik politikasında farklı görüşlere sahip olmaları ODGP'nin yavaş ilerlemesine yol açmıştır.

ODGP'nin oluşumunda, soğuk savaş sonrası koşulları önemli bir rol oynamıştır. Doğu Avrupa'nın Topluluk için bir tehdit olarak ortadan kalkması, NATO'nun ilk aşamada geleceğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle SSCB'nin yıkılmasının hemen

ertesinde böyle bir oluşuma gidilmesinde, NATO'nun nasıl bir dönüşüm yaşayacağını belirsizliği etkili olmuştur.

Maastricht Antlaşması öncesinde AT'nin izlediği politikalarda bir bütünlük gerçekleşmemiştir. Afganistan'ın SSCB tarafından işgalinin kınanması ve buna yönelik kararların alınması bir yana, birçok uluslararası gelişmede AT ülkeleri beraber hareket edememiştir. Örneğin 1981 Polonya olaylarında Yunanistan AT kararlarına katılmamış, Irak krizi sırasında üye ülkeler tek başlarına hareket etmişler ve Falkland bunalımında üye ülkeler arası bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu durum AT ülkelerinin dış politikasında, Avrupa siyasi işbirliğinin yerine daha etkili bir dış politika izlenmesi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan, AT kuruluşundan itibaren dünya çapında bir ekonomik gelişme göstererek gelişmiştir. Soğuk savaş sonrası ortamında ABD'nin askeri ve siyasi olarak tek güç olarak yükselmesi karşısında, ekonomik olarak ABD'ye en büyük rakip olarak yükselen topluluğun siyasi bütünleşme ve özellikle dış politikasında da ABD'ye karşı bir rakip olabilmesi için dış politikasında işbirliğine gidilmesi gerektiği düşüncesi de özellikle soğuk savaş ertesinde çok artmıştır. ABD'nin en önemli askeri güç olarak tek kutuplu sistemde istediğini yapmasının önlenmesi de, ABD ile rekabet etmek isteyen bir AB için bir zorunluluk haline gelmiştir.

Öte yandan AT'nin Avrupa içerisinde ve global düzeyde imaj sorunu yaşaması, yeniden yapılanma tartışmalarını alevlendirmiştir. Özellikle başta Balkanlar olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen etnik çatışmalara, sınır anlaşmazlıklarına, bağımsızlık hareketleri ve tedriş eylemlerine karşı, AT'nin tavrının beklentilerin gerisinde kalması, ekonomik dev siyasi küce algılamasının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle ekonomik başarıların, siyasi açıdan da sağlanması ve ODGP'nin ve ona bağlı AGSP'nin oluşturulması hedeflenmiştir.

Maastricht Antlaşması öncesinde Topluluk içerisinde tartışma yaratan konulardan biri de ODGP olmuştur. İngiltere, Portekiz ve Hollanda gibi topluluğun Atlantikçi ülkeleri ODGP'nin Topluluk karar mekanizması içine alınmamasını isterken, başını Fransa ve

Almanya'nın çektiği bir grup ise, AB'nin dünya çapında bir güç olabilmesi için bunun bir zorunluluk olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle Maastricht Anlaşması ile oluşturulan ODGP, üye ülkelerin bir noktada uzlaşısı görünümündedir.

AB'nde ODGP'nin oluşturulması ve bağımsız savunma düşüncesine karşı İngiltere'nin çekimserliğinin ortadan kaldırılması sonrası Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturulması çalışmalarına hız verilmiştir. Batı Avrupa'da ortak bir güvenlik sistemi kurma çabaları II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlamıştır. Bu amaçla İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katıldığı Brüksel Antlaşması Örgütü bu konuda bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Sadece Avrupa güvenliğini temel alan bu örgüt 1954 yılında Federal Almanya ve İtalya'nın da katılımı ile Batı Avrupa Birliği adını almış; ancak 1949'dan itibaren güvenliklerini NATO şemsiyesi altında sağlamaya çalışan Avrupa ülkelerinin işlevsiz bir örgütü olarak varlığını sürdürmüştür. Soğuk savaş ertesinde BAB'ni canlandırma yönünde girişimler olduysa da, NATO'nun yeni misyonlarla kendini tanımladığı ve Avrupa güvenliği için öncelik olduğu bir ortamda, bunlar başarılı olamamıştır. Bunun sonrasında NATO'nun Avrupa ayağı olarak NATO içerisinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) oluşturulması gündeme gelmiştir. AGSK, ABD tarafından özellikle savunma harcamalarını azaltmak amacıyla finansman yükünün paylaşımı ve Doğu Avrupa'da istikrarın sağlanabilmesi açısından desteklenmiştir. Bu nedenle BAB, NATO'nun Avrupa ayağını oluşturan örgüt haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda AB Maastricht Antlaşması, BAB Petersberg Deklarasyonu, NATO Brüksel Zirvesi ve 1996 Berlin Bakanlar Toplantısı, Amsterdam Antlaşması ve NATO Washington Zirveleri'nde AGSK'ye ilişkin kararlar ve öneriler yer almıştır. Ancak Birlik içerisinde Fransa ve Almanya'nın başını çektiği ülkeler AB'nin NATO'dan bağımsız bir oluşum içerisinde olmasını savunmuşlardır. Böylece, AB'nin ODGP'nin güvenlik ve savunma boyutuyla ilgili kararlar ilk kez ODGP'nin oluşturulduğu Maastricht Antlaşması ile alınmaya başlamıştır. Bunun ardından toplanan hemen hemen tüm AB zirvelerinde AGSP konusunda yeni düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Şu an için AGSP'nin operasyonelliği üzerindeki en büyük engel, kaynak yetersizliği konusundadır. Her ne kadar AB, savunma harcamaları konusunda dünyada ikinci konumda olsa da, bu AGSP'nin tam olarak operasyonel olacak seviyede olmadığı belirtilmektedir.

AB'nin 2003 sonuna kadar askeri güce kavuşturulmasının kararının alındığı Helsinki Zirvesi sonrasında, bu gücün operasyonel olması konusunda şüpheler dile getirilmiştir. Örneğin eski NATO Askeri Komitesi Başkanı Klaus Naumann'a göre, " Planlanan Avrupa gücü ancak 2010 yılında kurulabilecektir. Avrupa ordusunun kurulması için gerekli ekipmanların sağlanması ve Helsinki Zirvesi'nde belirtilen kapasiteye erişmesi için 50 milyar Euro gereklidir ve AB üyesi herhangi bir ülkenin bu ekonomik yükümlülüğü kaldırabilmesinin zor olduğunu" ifade etmiştir.(Kasım, 2002:89)

Bu, AB üyesi ülkelerin savunma bütçelerini ciddi anlamda arttırmaları anlamına gelmektedir ve şu ana için bu konuda üye ülkelerin ciddi bir yükümlülük altına girmediğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra AB içinde AGSP'nin tam olarak gelişimi, üye ülkelerin geleneksel dış politikalarındaki farklılıklardan dolayı çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Çünkü teoride herhangi bir ülkenin dış politikası kendi kimliği ve algılaması ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle AB'nin üç büyük gücü olan Fransa, Almanya ve İngiltere'nin çıkarlarının kesişmesi ve aralarındaki rekabet, önemli ölçüde AGSP'nin geleceğini etkileyecektir.

ABD'nin AGSP'ye bakış açısında kaygılarının olmasının nedenleri arasında AGSP'nin özellikle NATO'dan bağımsız bir Avrupa ordusunun, Avrupa'daki NATO varlığını zayıflatacak olması öne çıkmaktadır. Özellikle, AB'nin kendisinin askeri operasyon yürütecek kapasiteye ulaşması, AB-ABD ilişkileri açısından büyük bir değişim getirecektir. ABD'nin kuruluşundan bu yana Avrupa bütünleşmesine destek vermesi bir yana, askeri açıdan AB'nin desteklenmesi, ABD'nin bu alanda yükünü hafifletici olarak değerlendirilse dahi, ABD'nin NATO aracılığıyla Avrupa'daki varlığını şüphesiz etkileyecektir. Bu nedenle AGSP sürecinde ABD'nin yaklaşımı, genel olarak transatlantik ilişkilerinde NATO'nun önemini zayıflatıcı nitelikte olmamasının altının çizilmesi şeklinde olmuştur.

AB'nin kuruluşundan bu yana ABD, Avrupa ile ilgili güvenlik ve savunma konularını AB düzeyinde değil ikili ilişkiler şeklinde yürütmüştür. Ekonomik konularda AB'yi bir aktör olarak gören ABD yönetimi, savunma konusunu ise İngiltere, Fransa ve Almanya ile ikili ilişkiler düzeyinde ele almıştır. AB içerisinde İngiltere'yi en önde gelen

müttefikleri gören ABD yönetimi için Almanya da savunma ve güvenlik konularında giderek önem kazanmaya başlamıştır. ABD Fransa'nın NATO'dan bağımsız bir savunma gücü kurma ve AGSP'yi NATO'dan tamamen ayrı bir yapılandırmaya dönüştürme çabası karşısında, Almanya'yı bir dengeleyici güç olarak görmektedir. Şüphesiz, AB'nin dış politikada tek ses oluşturamaması, ABD'nin güvenlik konularında üye ülkelerle birebir ilişki içerisinde girmesine yol açmıştır.

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan ilk Körfez krizi, AB üyelerinin ABD'ye tam desteği ile sürmüştür. 1990 yılında Kuveyt'in işgal edilmesi ile başlayan krizde, AT saldırıyı hemen kınamış ve iki ülkeye de petrol ithalatı ambargosu uygulamıştır. Bunun dışında AT ülkeleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya ABD koalisyonuna da katılmışlardır. Ancak ABD'nin BM kararı olmadan kitlesel silah denetimine izin verilmediği gerekçesiyle gerçekleştirdiği 2003 yılındaki müdahale, AB ülkelerinin ODGP konusunda en derin görüş ayrılığına düştükleri olay olmuştur. AB içerisinde Fransa ve Almanya, savaşa başından beri karşı olduklarını açıkça beyan etmelerine rağmen, 20 Mart 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesi İngiltere'nin de desteği ile resmen başlamıştır. Savaş öncesinde Fransa ve Almanya'ya karşı, başını İngiltere'nin çektiği AB'ne 2004 Mayıs'ın da üye olan Doğu Avrupa ülkeleri, Danimarka, Portekiz ve İspanya tamamen ABD yanında yer almışlardır. Avrupa Birliği için Irak krizinde dönüm noktası, İngiltere, İtalya, İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan, Danimarka ve Çek Cumhuriyetinin yayınladıkları ortak bildiriyle ABD yanında yer aldıklarını açıklamaları olmuştur. Bu kriz konusunda üye ülkelerin tam bir fikir çatışması yaşadıklarının kanıtı olmuştur. AB'nin tarihindeki en büyük anlaşmazlığı sonrasında ODGP'nin gerçek anlamda etkin olabilmesi için tartışmalar hız kazanmıştır. Örneğin Avrupa Parlamentosu 2005 Nisan ayı içerisinde, BM Güvenlik Konseyi'nde AB'nin bir sandalyeye sahip olmasını ve 25 üyeli birliğin dünya örgütünde daha önemli rol oynaması gerektiğini vurgulamışlardır. (Radikal, 2005)

Kissinger'a göre de, 19. yüzyıl Avrupa ulusu ortak dile ve kültüre dayanıyordu ve zamanın teknolojisi göz önüne alındığında, bu devlet ekonomik büyüme ve uluslararası olayları etkilemek için en uygun çerçeveyi sağlıyordu. Soğuk savaş sonrası dünyada ise, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa Konferansını oluşturan geleneksel ulus devletler küresel rol için gerekli kaynaklara sahip değillerdi. Kendilerini AB'nde bir araya

getirme çabalarının başarısı, gelecek nüfuzlarını belirleyecektir. Birleşmiş bir Avrupa, büyük devlet rolü oynamaya devam edecek, ulus devletlere bölünmüş bir Avrupa, ikincil statüye kayacaktır. (Kissinger, 2002:784)

3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Oluşan Avrasya Dengeleri ve Şanghay İşbirliği Örgütü

Ortadoğu enerji kaynakları ile birlikte 200 milyar varillik ve 4 trilyon dolarlık petrol kaynağı ile dünya petrol rezervlerinin % 71'ine sahip Avrasya'nın önemi yeni dönemle beraber daha da artmıştır. Bu doğal zenginliklere, su ve altın kaynakları da eklenecek olursa, Avrasya'nın tüm dünyanın ve özellikle Batı dünyası için hayati öneme sahip olduğu anlaşılacaktır. (Bir, 1999:6-7) Ayrıca, yeni tehdit algılaması olarak görülmesi nedeniyle, Avrasya Ortadoğu'nun enerji zenginliğine bir alternatif olarak yükselmektedir. Bunların dışında, soğuk savaş sonrasında eski tehdit SSCB'nin ABD ve Avrupa'yı tehdit edemez duruma gelmesi üzerine, ABD askeri olanaklarını Avrupa'dan yavaş yavaş dünyanın riskli bölgelerine kaydırmaya başlamıştır.

Brzezinski'ye göre; "Global Balkanlar" olarak ifade edilen Avrasya, yeni dönemle beraber bir dizi değişimi de yaşamıştır.(Brzezinski, 1994) Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan siyasal devrimler ve diğer uluslararası güçlerin bu ülkelere karışma ihtiyacı duyması, bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, soğuk savaş sonrası yeni diplomasinin hâkim alanının Avrasya olacağı tezini kuvvetlendiren, birçok gelişme yaşanmaktadır. Bunun en temel nedeni, Avrasya'nın petrol yatakları, enerji koridorları ve yeni Pazar olanakları açısından önemli bir coğrafya olmasıdır. Geleceğin Ortadoğu'su olarak lanse edilen Orta Asya'nın petrolü ve doğal gazı, Hazar havzasına yakın ve devasa Japon, Çin ve Hint pazarlarına komşu bölge, bu nedenle 21. yüzyılın mücadele alanı olarak gösterilmektedir.

Soğuk savaş sonrası Rusya'nın azalan önemine karşılık, Çin'in etkisinin arttığı bir diplomatik süreç yaşanmaktadır. Çin'in gerek ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması, gerekse SSCB'nin yıkılışı sonrası yeni devletlerin Çin ile geliştirdikleri ilişkiler, bu durumun temel nedenleri olmuştur. Bunların yanı sıra Çin ile Rusya'nın bölgede

geliştirdiği ikili ilişkiler, ABD'nin dünya çapında geliştirdiği diplomatik üstünlüğü olumsuz etkileyebilecek gelişmelerdir.

Çin; sahip olduğu geniş toprakları, ekonomiyi etkileyen nüfusu ve doğal kaynaklarıyla bölgesel bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan BM Güvenlik Konseyindeki veto hakkı, nükleer silah kapasitesi ve ekonomik dev olma yolunda ilerlemesi ile uluslararası politikayı etkileme kapasitesindeki belirgin artışın, Çin'i uluslararası politik arenadaki belli başlı ülkeler arasına soktuğu görülmektedir. Ancak bölgesel gücü büyük oranda ekonomik kalkınmasına dayanan Çin'in, gelecek yıllarda bu büyümeyi devam ettirip ettiremeyeceği de tartışmalı bir konudur. Enerji kaynakları açısından dışa bağımlı olan bu ülkenin, İran ile olan ilişkileri bu bakımdan çok önemlidir. Duruma İran açısından bakıldığında da; Çin'in İran için uzun zamandır dışlandığı uluslararası arenada politik ve ekonomik anlamda işbirliğine gideceği küresel bir gücü temsil ettiği söylenebilir. Üstelik Çin uluslararası kamuoyunun ve özellikle ABD'nin rahatsızlığına rağmen İran'a silah satışlarını sürdüren bir ülkedir. Bu nedenle, ABD karşıtlığı, Çin – Rusya yakınlaşmasında önemli bir yere sahiptir. İki kutuplu sistem çökünce Çin, tek süper güç olarak kalan ABD ile ilişkilerini geliştirmek durumunda kalmıştır. Çünkü böyle bir ortamda manevra yapabilmesi için, ABD ile işbirliği yapmaktan başka seçeneği kalmamış ve bağımlılık iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. (Çolakoğlu, 2004:175) Bu nedenle, Çin ve Rusya'nın diplomatik olarak yakınlaşması, uluslararası sorunlarda birbirlerine destek vermeleri ve ABD'ye karşı bu konuda işbirliğine gitmeleri açısından önemlidir.

Bölgede diğer önemli bir konu da, Pakistan-Hindistan arasındaki gelişmelerin, Çin ve ABD'yi de yakından ilgilendirmesidir. İki kutuplu sistem sonrasında Güney Asya, Çin için bir arka bahçe olarak tanımlanmaktadır ve bölge devletleri ile olan askeri, ekonomik ve siyasi ve coğrafi bağlarından dolayı her türlü gelişmeden etkilenmektedir. Hindistan-Pakistan yakınlaşması ve bölgesel çatışmanın ortadan kalkma ihtimali de Çin'in bölgesel politikalarına uygun ortam sağlayacaktır. Ancak, yıllardır sürdüğü gibi şu an için de, Keşmir Sorunu'nun çatışmaya dönüşme ihtimali Pakistan Hindistan görüşmelerini aksatarak bölgede oluşabilecek bir birlik mekanizmasını engellemektedir.

Rusya, her ne kadar soğuk savaş sonrası batı yanlısı politikalar izlese de, 1996 yılından itibaren, ABD'nin tek başına dünya egemenliğine tepki olarak çok yönlü politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bunda, şüphesiz NATO ve AB'nin doğuya doğru genişleme politikasının da etkisi olmuştur. Rusya'nın, NATO genişleme kararı sonrası ortaya atılan, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Rusya önderliğinde NATO'ya karşı bir askeri örgüte dönüşebileceği, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde engelleyici politikalar uygulayabileceği, AKKA ve diğer silahsızlanma anlaşmalarına uymayacağı ya da NATO'yla ilişkilerini dondurabileceği varsayımlarının hiçbiri gerçekleşmemiştir. Rusya'nın gerçekte bu tarz politikalar uygulama yeteneği, uluslararası sistemde kendi çıkarları doğrultusunda başka ülkeleri etkileme gücünün azalmasıyla beraber, fazla hayalci bir yaklaşıma dayanmaktadır. Son yıllarda Rusya'nın uluslararası siyasette etkinliği artsa da, NATO'nun genişleme kararını aldığı yıllarda, Batıdan genişleme karşılığında bazı tavizler elde edebilecek olmasına rağmen, bunu gerçekleştirememiş olması, tamamen sistemdeki güçsüzlüğüne dayanmaktadır.

Bu dönemde Çin de ABD'nin Tayvan politikasından rahatsızlık duyduğu için Rusya ile daha işbirliğine gitmiştir. Nisan 1997'de gerçekleştirilen Pekin ziyareti sırasında Rusya Savunma Bakanı Igor Radionov, Kore'ler, ABD ve Çin arasında nükleer silahların da kullanıldığı bir çatışma çıkması durumunda Rusya'nın buna kayıtsız kalamayacağı açıklamıştır. Böylece Moskova, olası bir bölgesel savaşta Kuzey Kore- Çin ittifakını destekleyeceği imasında bulunmuştur. (Çolakoğlu, 2004:178) Bu durum, resmi bir adı olmasa da Şanghay Beşlisi şeklinde isimlendirilen ittifakın, Asya'nın NATO'su olarak ifade edilmesine yol açmıştır. 14–15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay şehrinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün resmi olarak faaliyete geçimini simgeleyen Deklarasyon altı üye ülke tarafından imzalanmıştır. Bu açıdan Şanghay Zirvesi'ni bir dönüm noktası kabul edilmektedir. İlk olarak, taraflar “Şanghay Beşlisi”ni Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) dönüştüren bir Deklarasyona imzalarını atmışlar ve böylece örgüt, dinamizmini ilerleterek gelişen bir unsur olduğunu göstermiştir. (Kessikbayev, 2005) Bunun dışında İran ve Hindistan'ın, Şanghay Beşlisi'ni oluşturan Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan (sonradan katıldı) ve Tacikistan ile olan yakın ilişkileri, bu ittifakın önemini daha da arttırmıştır. Bu tarihte, Çin ile komşu olmayan Özbekistan'ın da ittifaka

katılımı, bu örgütün sınır anlaşmazlıklarının çözümü ötesinde misyonlar edindiğinin en belirgin kanıtı olmuştur.

Şanghay Beşlisi, oluşumun başladığı 1997 yılı sonrasında bir araya gelinen her toplantı sonrası, NATO'nun genişlemesi, Irak, Bosna ve Kosova'daki gelişmelerle tartışmaya açılan ABD ve NATO merkezli tek kutuplu dünya düzenine karşı çok kutuplu sistemin önemini hemen hemen tüm deklarasyonlarında belirtmiştir.

Şanghay Beşlisi, her ne kadar diplomatik olarak uluslararası ilişkilerde hâkim bir konum elde etmeye çalışsa da, Çin ve Rusya önderliğindeki bloğun kendi içindeki sorunları ve ABD'nin Orta Asya'da sağladığı üslerin jeostratejik önemi, bu bloklaşmanın önünde en büyük engeller olarak yükselmektedir. Özellikle, Çin ve Rusya arasındaki bölgede hâkimiyet kurma çabası da, bu oluşumun ABD karşısında güçsüz bir tavır sergilemesine yol açmaktadır. Ancak, ABD karşısında tek başlarına uluslararası düzeni etkileme gücü bulunmayan bu ülkelerin, Çin'in ekonomik, Rusya'nın ise askeri ve siyasi etkinliğini sayesinde, belli konularda bir arada hareket etmesi, ABD'nin küresel hegemonyasına karşı bir dengeleyici bir unsur olarak önümüzdeki on yıllarda ön plana çıkacağı varsayılmaktadır. Uluslararası diplomasiyi etkileyen hâkim coğrafya alanının Avrasya'ya kaymasıyla beraber de, AB'nin karşısında bu oluşumun daha etkin bir konum elde edebileceğini de göz önüne almak gerekmektedir.

Tüm bunların ötesinde, ABD'nin Afganistan'ı bahane ederek Orta Asya'ya yerleşmesi, Gürcistan ve Ukrayna'daki rejim değişiklikleri, Rusya'nın uluslararası diplomaside kendisine yeniden bir yer açmak amacıyla yumuşak da olsa ABD karşıtı politikalar izleyeceğinin sinyallerini vermesine yol açmıştır. Rus yönetimin şu ana kadar denememiş ve çok etkili bir nükleer silaha sahip olduklarını açıklamasının ardından, Putin'in 2004 Yazında yaptığı Hindistan, Çin ve Güney Amerika ziyaretlerinde ABD karşıtı retoriği ve çok kutuplu dünya söylemini daha çok dillendirir hale getirmesi de bunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle, özellikle ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'na hız vermeye başlaması ile Batıcılık ve Avrasyacılık arasında sıkışan Rusya'nın politikaları,

büyük önem kazanacaktır. Bu anlamda ABD'nin bölgede etkinliğini arttırmaya çalışması, uzun vadede bölgesel bir güç olmayı hedefleyen Rusya ile bir mücadeleyi göze alması ile mümkün olacaktır.

3.2.4. Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmeler

Dünyanın en büyük petrol rezervine sahip bölge olan Ortadoğu, ABD ve diğer batılı ülkeler için hayati öneme sahiptir. Tarihi süreç içerisinde, I. Dünya Savaşı ile birlikte özellikle petrolün endüstrileşmede önemli bir faktör haline gelmesiyle batılı büyük güçlerin çatışma alanı haline gelen bölge, İsrail'in kuruluşundan itibaren dünyada çatışmaların odak noktası haline gelmiştir. Günümüz uluslararası gündeminde en çok yer işgal eden Ortadoğu'daki çatışma, sadece İsrail-Filistin çatışması temelinde yerel bir sorun değil, bölge ülkelerinin ve dünya güçlerinin de farklı tutumları nedeniyle birçok ülke ve bölgeyi de etkileyen, hala somut bir çözüme kavuşturulamamış bir sorundur.

Günümüzde uluslararası terör ve uyuşturucunun merkezinde yer alan bölge, dünyada büyük güçlerinde gündeminde yer almaktadır. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi olarak bilinen, resmi ismiyle "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi"; Ortadoğu ülkelerinin ekonomik, siyasal ve demokratik açılımlar açısından kalkındırılması amacıyla oluşturulacağı açıklanan ve uzun vadeli bir programdır. 90'lı yılların başında gündeme gelen proje, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası yeniden önem kazanmıştır.

Kuşkusuz, BOP konusunda en önemli kilometre taşı, Bush döneminde ABD dış politikasına hâkim olan yeni muhafazakârlara karşı yeni liberal görüşü savunan Ronald Asmus'un Kenneth Pollack ile birlikte kaleme aldığı ve Washington Post gazetesinde, 22 Haziran 2003'te yayımlanan, "The Neoliberal Take on the Middle East" (Ortadoğu'nun Neoliberal Açıldan Ele Alınışı) başlıklı makaledir. Makalede "Ortadoğu'daki tehditlerin ortadan kaldırılabilmesi, ancak NATO'nun Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı uyguladığı gibi uzun soluklu ve kapsamlı bir proje ile mümkün olabilir. Ortadoğu, yeni muhafazakârların savunduğu gibi, güç kullanılarak dönüştürülemez, bu dönüşüm, ancak Avrupalı müttefiklerle de işbirliği yaparak ve

ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi boyutları da içeren kapsamlı bir projeye mümkün olabilir" ifadesine yer verilmiştir. (Cumhuriyet, 2004)

Proje, büyük Ortadoğu alanında yer alan halkların son derece kötü koşullarda yaşadığı ve bu durumun mevcut sorunların ortaya çıkışındaki en önemli etken olduğu varsayımına dayandırılmaya çalışılsa da, genel geçer düşünce ekonomik anlamda ABD'nin geniş bir coğrafyada kaynaklara ulaşma tasarımı olduğu şeklindedir.

ABD ve Avrupa arasındaki önemli görüş ayrılıklarından biri de Ortadoğu politikası konusundadır. Bu yüzden, Bush hükümetinin Irak'a müdahalesi, bölgede istikrarsızlığı körüklediği gerekçesiyle Avrupa'da kaygı yaratmıştır.

3.2.5 Birleşmiş Milletlerin Konumu

Soğuk savaşın ardından özellikle Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlardaki sıcak savaşlar, uluslararası güvenlik ve istikrar sağlama iddiasındaki örgütlerin başarısızlığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler özellikle Birleşmiş Milletlerin örgütlenme yapısının ve amaçlarının gözden geçirilmesi ve bu örgütün yeni uluslararası sisteme uygun biçimde yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir.

MC'den sonra, MC başarısızlığı açık olsa bile, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için bir uluslararası örgüt kurulması kaçınılmaz olmuş, böylece, II. Dünya Savaşı sonrası, BM ortaya çıkmıştır. BM'nin kuruluş amaçları arasında en başta geleni, bunlar arasında bir sıralama belirtilmemiş olsa bile, 1/1'de yer alan uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıdır. (Keskin, 1998:17)

Birleşmiş Milletler (BM) sisteminde temelde kuvvet kullanmama ilkesi geçerlidir. 2. Dünya Savaşı'nın tekrar yaşanmaması ve uluslararası barış ve güvenliği korumak için kurulan BM sisteminde uluslararası anlaşmazlıkların kuvvet kullanılmadan çözümü esastır. Savaş yerine, uluslararası barış ve güvenliği korumakla görevli olan BM'nin yetki vermesi şartıyla bazı durumlarda kuvvet kullanılabileceğine dayanan uluslararası hukuk kuralı, Birleşmiş Milletler sistemi olarak adlandırılmaktadır. Birleşmiş Milletler

sistemi, uluslararası ilişkileri evrensel kurallara bağlamış olmakla birlikte, kampların çekişmesini, kutuplaşmayı ve Soğuk Savaşı önleyememiştir.

Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Birleşmiş Milletler yanında bölge antlaşmaları veya örgütlerine de rol veren çeşitli hükümler de bulunmaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında bölge antlaşmaları veya örgütlerinin rolü, BM Antlaşmasının sekizinci bölümünde düzenlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Madde 52/2'de bölge antlaşmalarına taraf veya örgütlerine üye olan BM üyelerinden mevzii nitelikteki uyuşmazlıklarını BM önüne getirmeden önce bu antlaşma veya örgütler aracılığıyla çözmek için tüm gayretlerini sarf etmelerini istemektedir. (Ekşi, 2002:19) Ancak burada önemli nokta, BM bu alanda, bölge antlaşmaları veya örgütleri tarafından girişilen ya da tasarlanan her hareketin Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesini istemektedir.

Bölge antlaşmaları veya örgütlerinin silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren tedbirlere başvurabilmeleri madde 53/1 de Konsey'in izni şartına bağlanırken, BM Antlaşmasında iki istisna getirmektedir. İlk istisna, yine madde 53/1 'de yer almaktadır. Buna göre bölge antlaşmaları veya örgütleri, İkinci Dünya Savaşı'nda BM Antlaşmasını imzalayan devletlerden herhangi birinin düşmanı olan devlete karşı kuvvete başvurabileceklerdi. Söz konusu düşman devletlerin BM üyesi oldukları günümüzde bu istisnanın geçerli olduğunu iddia etmek zordur. İkinci istisna, meşru müdafaa hakkının düzenlendiği 51. maddedir. Bu madde özellikle Konsey'in veto nedeniyle işleyememesi durumunda bölgesel örgütler aracılığıyla saldırıya karşılık vermek isteyen Latin Amerika devletlerinin ısrarıyla BM Antlaşması'na konulmuştur. (Ekşi, 2002:34)

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Kosova'ya ilişkin barış planını reddetmesi üzerine NATO'nun Konsey'in iznini almadan Mart 1999'da bölgeye müdahalede bulunması, madde 53/1 'in diğer bir yorumunu gündeme getirmiştir. Buna göre, insani müdahale söz konusu olduğunda bölge antlaşmaları veya örgütleri Konsey'in iznine başvurmaksızın silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren tedbirlere başvurabilecektir.

(Ekşi, 2002:41) Ancak bu karar çok eleştirilmiş, ileriki kısımda açıklayacağımız gibi insani müdahalenin tartışılmasına yol açmıştır. Uluslararası sistemde kuvvet kullanımını yasaklayan BM sistemi bu nedenle günümüzde işlerliği olmayan bir kuruluş olarak görülmektedir. Gerçekten de soğuk savaş sürecinde, Sovyet caydırıcılığı, ABD'nin Kore ya da Vietnam örneğinde görüleceği gibi, BM'i daha çok ciddiye alan bir yaklaşım sağlıyordu. Ancak günümüzde ABD ve NATO, anarşik uluslararası sistemi yeniden belirtircesine, kendi başına buyruk politikalar sergilemektedir.

Günümüzde, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında açıkça düzenlenmeyen barışı koruma operasyonlarına BM tarafından sık sık başvurulurken bölge antlaşmaları ve örgütleri de zaman zaman kendi bölgelerinde bu tür faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu nedenle, soğuk savaş sonrası sistemde BM'nin etkinliği, dünyada çatışma olan bölgelerde, yeniden düzenin sağlanması amacıyla barış koruma operasyonları yürütülmesi ile sınırlıdır.

3.2.6. NATO'nun Konumu

ABD'nin özellikle soğuk savaş sırasında Avrupa'ya büyük önem vermesinin bir sonucu olarak, yalnızcılık politikasından vazgeçeceği Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla anlaşılmıştır. ABD Kongresi'nin Haziran 1948 Vandenberg kararını² kabul etmesinin ardından ise, ABD'nin bir Avrupa savunma sisteminin içerisinde yer

---

² 11 Haziran 1948'de kabul edilen, ABD'nin bölgesel veya topluca tedbirlere başvurmasını ve ulusal güvenliğini tehlikeye düşürebilecek silahlı bir saldırı karşısında, bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını destekleyerek barışın korunması amacıyla, bölgesel veya genel anlaşmalara katılmasını tavsiye eden karar. (GÜRKAYNAK, 2004 :54)

alacağı kesinlik kazanmıştır. Bunun ardından da, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. NATO'nun kurucu üyeleri ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Norveç, İzlanda, Danimarka ve Portekiz'dir. İttifaka, 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Almanya, 1982'de ise İspanya dahil olmuştur. NATO'nun en önemli özelliği ortak savunma ilkesine dayanmasıdır. Anlaşmanın 5. maddesine göre üye ülkeler içlerinden birine ya da bir kaçına yapılmış saldırıyı hepsine yapılmış kabul edeceklerdir ve buna göre birbirlerinin savunmasına, silahlı güç kullanmak da dâhil olmak üzere katkıda bulunacaklardır.

NATO'nun önemli özelliklerinden biri de, ABD'nin barış zamanında Avrupa ülkeleri ile yaptığı ilk askeri ittifak olmasıdır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası kargaşa ortamında, Batı Avrupa ülkeleri ile ABD arasındaki ilişkilere belirli bir düzen ve kurallar bütünü getirmiş, ama öte yandan iki blok arasındaki soğuk savaşın da doruk noktasını oluşturmuştur. (Sander, 1998:242)

NATO soğuk savaş yıllarında büyük bir silahlı çatışmaya girmemiştir. NATO müdahaleciliği soğuk savaş sonrası Balkanlar'da ortaya çıkan etnik temelli askeri çatışmaların sona erdirilmesi ve Avrupa güvenliğinin korunması amacıyla küçük de olsa askeri müdahaleler üzerine odaklanmıştır. Gerçekten de soğuk savaş sürecinde, Avrupa'nın güvenliğinde en etkin örgüt NATO olmuştur. Üyelerine tam güvenlik garantisi vermesinin yanı sıra, NATO'nun mali yükünün büyük bir kısmının ABD tarafından yüklenilmesi, Avrupa ülkelerinin kaynaklarının önemli bir kısmını savaş sonrası kendi ekonomik ve sosyal yıkımlarını onarmada kullanılmasını da sağlamıştır. Bu dönemde hiçbir sıcak çatışmaya girilme de, özellikle caydırıcılığın etkin kullanılmasıyla Avrupa güvenliği adına derin bir bunalım yaşanmamıştır. Ancak, ABD'nin NATO içerisinde en önemli belirleyici olması, özellikle uygulanacak stratejiler gibi konularda, kendi çıkarlarını ön planda tutmasına da neden olmuştur.

NATO içerisinde kuruluşundan bu yana, ABD'nin konumu her zaman baskın olmuştur. Bu nedenle silah siparişlerinden, stratejilerin belirlenmesine kadar önemli birçok olayda ABD'nin kararı baskın çıkmıştır. ABD, kendi politikalarını Avrupalı üyelere kesin

olarak dayatmasa da, örneğin Vietnam'da Avrupa ABD'nin yanında yer almamıştır, üyelerin uluslararası davranışlarını çok büyük ölçüde etkilemiştir. NATO'nun Avrupalı üyeleri, kuruluş döneminde temel olarak ABD nükleer şemsiyesi altında güvenlik sağlama eğiliminde olmuş, böylece ekonomilerini askeri harcama yapma yükünden kurtarmışlardır. Ancak 60'larla beraber, özellikle Küba krizi sonrasında kendilerini de tehdit edebilecek durumlarda ABD'nin tek başına hareket ettiğini görmüş ve NATO içerisinde görüş ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. Küba bunalımından dünyanın çıkardığı en önemli ders karşılıklı diyalogun öneminin anlaşılması olmuştur. Ancak ABD'nin Avrupalı müttefikleri bilgilendirmemesi ve tek başına hareket etmesi, Avrupalı müttefiklerin ABD'ye olan güvenlerini olumsuz etkilemiştir.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında, Doğu bloğunun çözüleceğinin fiilen kesinleşmesinin ardından, NATO'da da soğuk savaş sonrası stratejisinin yenilenmesi tartışmaları başlamıştır. İki kutuplu bir sistemin sona ermesi ardından, ortak savunma temelinde bir araya gelen devletlerin, bu yeni düzende ne şekilde davranacakları sorusu önem kazanmış, 1990 Temmuzunda Londra'da "Londra Deklarasyonu: Değişen Kuzey Atlantik İttifakı" olarak isimlendirilen sonuç belgesiyle, yeni stratejinin nasıl olacağı konusundaki temel prensipler kabul edilmiştir. Belgeye göre, NATO'nun düşmanları artık eski düşman olarak tanımlanmıştır. Londra Deklarasyonunun en önemli özelliği soğuk savaşın sona erdiğini kesin olarak belirtilmesi olmuştur. Özetle, Londra deklarasyonu ile belirlenen prensipler şunlardır: (Erdoğan, 2004:94)

- Doğu-Batı arasındaki soğuk savaş artık bitmiştir.
- Nükleer silahlarda önemli ölçüde indirim yapılacaktır.
- Kısa menzilli nükleer silahların karşılıklı olarak ortadan kaldırılması esas alınacaktır.
- Stratejilerin gözden geçirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.
- Komuta ve kuvvet yapısının yeniden belirlenmesi çalışmalarına başlanacaktır.
- Kriz yönetimi ve buna ilişkin tatbikatlara önem verilecektir.
- Çok uluslu ve mobil kuvvet konseptine geçilecektir.

Londra Zirvesi ardından 1999 Washington Zirvesi ile İttifak, Yeni Stratejik Konseptini kabul etmiştir. Bu zirvede ayrıca, NATO'nun Doğu'ya doğru genişleme politikasının bir sonucu olarak, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin de üyeliği onaylanmıştır. Gerçekte iki kutuplu sistemin bir ürünü olan NATO, bu sürecin ardından varlığını ortadan kaldırmak bir yana, soğuk savaş sürecinde düşman olarak kabul edilen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de bünyesine katma politikası benimsemiştir.

1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Federal Almanya ve 1982'de İspanya'yı bünyesine katarak daha önceden de genişleme deneyimi yaşayan NATO, 1999'da NATO'nun 50. yıl zirvesinde, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyetini bünyesine katmış, bunun ardından 2002'de Prag'da soğuk savaş sonrası ikinci genişlemeye karar verilmesinin ardından Mart 2003'te Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğinin onaylanmasıyla 26 üyeye ulaşmıştır.

Genişleme meselesinde ABD'den sonra en fazla kararlı olan ülke Almanya olmuştur. Almanya'nın, doğu sınırlarını güvenlik altına almak istemesi ve yine doğusunda yer alan Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde istikrarın hâkim olması yönündeki çabası anlaşılır bir şeydir. Orta ve Doğu Avrupa'da Almanya ile Rusya arasında güvenlikle ilgili bir rekabetin yaşanması, tüm Avrupa'yı güvensizliğe sevk edecektir. NATO'nun genişlemesini hararetle desteklemekle birlikte bu sürecin hızlı gerçekleşmesinin Rusya'da doğurabileceği sert tepkileri hep dikkate almış olan Almanya, genişlemenin ihtiyatlı yapılmasına çalışmıştır. Rusya'nın, NATO genişleme kararı sonrası ortaya atılan, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Rusya önderliğinde NATO'ya karşı bir askeri örgüte dönüşebileceği, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde engelleyici politikalar uygulayabileceği, AKKA ve diğer silahsızlanma anlaşmalarına uymayacağı ya da NATO'yla ilişkilerini dondurabileceği varsayımlarının hiçbiri gerçekleşmemiştir. Rusya'nın gerçekte bu tarz politikalar uygulama yeteneği, uluslararası sistemde kendi çıkarları doğrultusunda başka ülkeleri etkileme gücünün azalmasıyla beraber, fazla hayalci bir yaklaşıma dayanmaktadır. Son yıllarda Rusya'nın uluslararası siyasette etkinliği artsa da, NATO'nun genişleme kararını aldığı yıllarda, Batı'dan genişleme karşılığında bazı tavizler elde edebilecek olmasına rağmen, bunu gerçekleştirememiş olması, tamamen sistemdeki güçsüzlüğüne dayanmaktadır.

NATO'nun iki kutuplu sistem boyunca temel stratejisi olan esnek karşılığın, bu dönemin bitişiyle beraber yerini, yeni dönemin özelliklerini karşılayacak yeni bir stratejiye bırakması gerektiği tartışmalarıyla beraber, 80'lerin sonunda NATO'nun yeni ortama uyum sağlayabilmesi için, "esnek karşılık"ın temel özelliğini değiştirmeden, gerektiğinde nükleer silah kullanma da dâhil her türlü önlemi alma konusunda hazır tutulmasıyla birlikte, NATO'nun askeri ve siyasal rehberliğini geliştirecek yeni bir düzenlemeye gidilmesi, geçmişteki coğrafi temellere dayanan savunma anlayışından uzaklaşarak NATO'nun askeri gücünün yeniden yapılanmasını sağlayacak bir çözümün bulunması kararına ulaşılmıştır. (Gürkaynak, 2004:125) Bu kapsamda, 90'ların başından itibaren "yeni stratejik konsept" ve NATO'nun genişlemesi tartışmalarıyla beraber, NATO'nun dönüşümü yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Soğuk savaş sonrası NATO, güvenlik tanımının değişmesi nedeniyle Atlantik ilişkilerinde temel belirleyiciliğini kaybetmiştir. Yeni dönemde geniş ölçekli çatışmanın olması söz konusu değildir. Ancak güvensizlik veya istikrarsızlıktan doğacak riskler, hala uluslararası güvenliği tehdit etmektedir. Bu nedenle, daha önce ağırlıklı olarak NATO çerçevesinde sürdürülen Avrupa- Atlantik ilişkileri artık Atlantik dayanışmasının sadece bir bölümünü ifade etmektedir.

NATO, iki kutuplu sistem sonrasında eskiye oranla daha fazla faaliyet göstermeye başlayan bir örgüt halini almıştır. Bunun en temel göstergesi de özellikle Balkanlar olmak üzere, askeri güç kullanımı ve diğer yürüttüğü operasyonlardır. 90'lar boyunca, Avrupa'da güvenliği tehdit eden en önemli gelişmeler, Balkanlar'da yaşanmıştır. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan etnik temelli çatışmaların Avrupa istikrarını bozucu düzeye gelmesi, her iki olayda da uluslararası kuruluşların soruna barışçıl çözüm sağlayamaması ile beraber NATO operasyonları başlamıştır.

Hem Bosna Hersek'te, hem de Kosova'da etnik temizliğe varan çatışmalara müdahale edilmesinin dışında, İttifak'ın açıkladığı stratejik konseptine uygun olarak, Bosna'da SFOR ve Kosova'da KFOR ile yürüttüğü barış koruma faaliyetleri de yürütülmüştür.

İttifakın Bosna olaylarına müdahalesi, yeni stratejik konsept ile açıklanan etnik, dinsel, bölgesel çatışmalar, terörizm gibi, sorunun yeni güvenlik tehditlerinden biri olduğu gerekçesiyle alan dışı bir müdahalenin ilk örneği olması açısından önemlidir.

Yeni konsept ile, NATO'nun özellikle Balkanlarda yürütülen operasyonlar dışında, özellikle Prag Zirvesi ile kesin olarak alan-dışı kavramının kabul edilmesi ile beraber, Avrupa dışında da aktif görevler almıştır. Bu nedenle, 2004 İstanbul Zirvesi bir dönüm noktası olmuş, bu kapsamda NATO'nun Afganistan'da ISAF'ın görev alanı genişletilmiştir. İttifak'ın Avrupa dışında giriştiği ilk operasyon olması bakımından da ISAF'ın komutasının üstlenilmesi önemlidir. Bosna Hersek ve Kosova'daki misyonlar, SSCB'nin dağılması, NATO için varoluş nedeni olmuştur. Fakat ABD'ye yönelik 11 Eylül'deki saldırılar dikkate alındığında, bu tür misyonlar gelecekte NATO'nun varlığı için yeterli olmayacaktır. Atlantik'in iki yakası arasındaki ülkelere yönelik tehditler artık- kıta Avrupa'sından değil- Avrupa dışından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ABD'de savunma ve güvenliğini Avrupa merkezlikten uzaklaştırmaya ve global ölçekte genişletmeye başlamıştır. 2001 Afganistan ve 2003 Irak Savaşları bunun güncel örneklerini oluşturmaktadır. (Erdoğan, 2004:217)

NATO'nun Kasım 2002 Prag Zirvesi öncesinde, İttifakın en önemli politikası, 11 Eylül saldırıları sonrası NATO'nun 5. maddesinin uygulanması için ABD'ye verilen destektir. Bu aynı zamanda, İttifak tarihinde, 5. maddenin işletildiği ilk karardır. Bununla beraber, ABD'nin saldırılar sonrası Afganistan'a müdahalesi de NATO tarafından desteklenmiştir.

NATO, 11 Eylül sonrası ABD'nin gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi sonrası, bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla BM Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nü (ISAF) yönetmeyi üstlenmiştir. Bu kapsamda 6 bin kişilik bir kuvvet Afganistan'a konuşlandırılmıştır. Bunun dışında, NATO'nun Afganistan'ın güneyini de kontrol etmesi ve 2006'da 6000 kişilik bir kuvvetin daha konuşlandırılması planları yapılmaktadır.

3.3. Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar

Soğuk savaş dönemine damgasını vuran kavramlar, bu dönemin bitişiyle beraber yerini farklı kavramlara bırakmıştır. Hâkim iki gücün etkin olduğu sistemin kavramları olan nükleer caydırıcılık ya da çevreleme gibi düşünceler yerini, 90'larla beraber önleyici savunma (saldırı), insani müdahale gibi doktrinler almıştır.

Yeni dönem aslında, ulus devletin egemenlik sorunu, dünya ekonomisinin uluslararasılaşması ya da devlet dışı aktörlerin artan faaliyet alanları gibi birçok yeni tartışmayı da uluslararası ilişkiler içerisine sokmuştur. Ancak burada soğuk savaş sonrası diplomasi uygulamalarını en fazla etkileyen üç kavram üzerinde durulacaktır.

3.3.1. Önleyici Savunma

Soğuk savaş sonrası süreçte, önleyici savunma (preventive defence) ya da önleyici saldırı (pre-emptive strike) olarak tanımlanan, tehdidin ya da saldırının gerçekleşmeden etkisiz hale getirilmesini temel alan bu doktrin, ilk kez Ashton B. Carter ve William J. Perry'in 1999'da yayınladıkları “ Önleyici Savunma: ABD için Yeni Bir Savunma Stratejisi” isimli kitapta tanımlanmıştır.

Önleyici savunma doktrinine göre; soğuk savaş süresince ABD'nin yaşamsal çıkarlarına en büyük tehdit, Sovyet Rusya'nın varlığıyken, soğuk savaş sonrası ortamında tehdidin nereden geleceği belirsizleşmiş, bu nedenle olası tehditlerin bir hiyerarşi içerisinde izlenmesi, bunların ABD'nin yaşamsal çıkarlarına karşı büyük bir tehlike olmadan önlenmesi için politikalar oluşturulması gerektiği savunulmuştur. Bu tehlikeler şu an için caydırılmaz ya da bulunamaz, ancak önlenebilir tehditlerdir. (Carter ve Perry, 1999:14)

Yazarlara göre, ulusal güvenlik stratejisine rehber olacak “ önleyici savunma” yapısal olarak caydırıcılıktan farklıdır. Bu strateji, politik askeri bir stratejidir ve dış politikanın, tüm araçlarını da içermektedir.(Carter ve Perry, 1999:18) Bunun yanısıra, Bosna

Hersek'te yaşananlara sadece insani nedenlerle değil, bölgesel ve uluslararası istikrarın temelini sarsmaması için müdahale edilmelidir, ancak bu tarz askeri müdahalelerin kaynak ve zaman kaybı yaratması yüzünden, ABD'nin Truman, Marshall ve Acheson'un yolunu takip etmesi, yeni dünyada yeni güvenlik stratejileri yaratması gerekmektedir. (Carter ve Perry, 1999:12)

Önleyici savunma doktrini, temel olarak, olası tehditleri önem sırasına göre sıralanması ve buna göre değerlendirilmesine de dayanmaktadır. A listesindeki tehditler, SSCB'nin soğuk savaş süresince mevcut olduğu ölçekte ve türdeki tehditlerdir. Fakat bu liste bugün boştur, ABD'nin yaşam alanına yönelik askeri tehdit yoktur. Kore Yarımadasında ve Körfez'deki iki bölgesel beklenmedik olay ise ABD'nin yaşamsal çıkarlarını tehdit etmemekle beraber, ABD çıkarlarına yönelik, B listesindeki tehditlerdir. Bu hiyerarşide üçüncü bölümde yer alan Kosova, Bosna, Somali, Raunda, Haiti olayları ise C listesindeki tehditlerdir.(Carter ve Perry, 1999:11) ABD ve uluslararası sistem için A listesinde olma potansiyeli olan 5 tehlike ise şu şekilde sıralanmıştır. (Carter ve Perry, 1999:14-15)

- Rusya, kaos, yalnızcılık ve saldırganlık gibi Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası haline dönüşebilir
- Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetleri, eski Sovyetler Birliği'nin nükleer mirası üzerindeki kontrolünü kaybedebilir.
- Çin, uluslararası sistem içerisinde, işbirlikçi yerine düşman olarak yükselebilir.
- Kitle imha silahları yayılabilir ve ABD için direkt tehdit olabilir.
- Görülmemiş ölçüde yıkıcı terör ve bu terörün ABD topraklarında meydana gelmesi.

Görüldüğü gibi, kitapta 11 Eylül saldırılarını öngören bir tehlikenin var olduğunun öngörülmesi, bu saldırılar sonrasında özellikle yine ABD tarafından resmi ağızlardan bu kavramın dile getirilmesine yol açmıştır.

Resmi olarak, önleyici savunma ya da önleyici saldırı doktrini, ilk kez Bush'un 1 Haziran West Point'teki konuşmasında dile getirilmiştir. Bush konuşmasında; İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ABD dış politikasını yönlendiren iki doktrinin - Sovyetler Birliği'nin genişlemesinin sınırlanması, nükleer silahlarla gerçekleştirilebilecek bir saldırının caydırılması- artık geçerliliğini yitirdiğini ve şimdi önleyici ilk vuruş hakkı prensibini benimsediklerini açıklamıştır. (Yıldızoğlu, 2003:352)

Kissinger'a göre, Bush'un 1 Haziran'da açıkladığı önleyici vuruş politikası Westphalia Antlaşması'ndan bu yana süregelen uluslararası düzenin tüm kurallarını hiçe sayan devrimci bir kavramdır. (Kissinger, 2001:346) Çünkü Westphalia barışı ile devletler, birbirlerinin işlerine karışmama üzerine dayanan ve güç dengesi sistemine işlerlik kazandıran bir süreç başlatmış, özellikle ülke sınırları üzerinde sadece devletin söz sahibi olduğu konusunda anlaşmışlardır. Bu nedenle, önleyici saldırı bu düzeni sarsıcı bir özellik taşımaktadır. Bunun dışında, kavram ABD kaynaklı ortaya çıksa da, daha sonra özellikle AB'nin 2004 yılında kabul ettiği Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde de kavrama bir şekilde yer verilmesi, düşüncenin soğuk savaş sonrası ortamında kendisine taraf bulunduğunu da kanıtlamaktadır.

Bush yönetiminin dış politikasında kuvvet kazanan önleyici savunma doktrininin eleştirilmesinde birçok haklı neden de mevcuttur. Amerikan dış politikasına şekil vermekte olan "önleyici saldırı doktrini" uluslararası ilişkilerde son derece tehlikeli bir örnek teşkil edebilir. Bu doktrini diğer ülkelerin de kendi güvenlik stratejileri çerçevesinde uygulamak istemeleri gayet doğal sayılmalıdır. Örneğin Hindistan, Pakistan'daki ya da İran, Afganistan'daki askerî tesisleri ileride kendi güvenliklerine tehdit oluşturacağı endişesiyle bombalarken Bush'un "önleyici saldırı doktrini"ne atıfta bulunabileceklerdir. Bu ülkelerin de tıpkı Amerika'nın olduğu gibi kendilerine özgü "şer güçler" tanımları bulunması da normal sayılmalıdır. Son tahlilde bu tanımların hangisinin daha doğru olduğunu bu ülkelerin güçleri belirlemektedir. Bu nedenle, Bush yönetiminin uluslararası hukukun yerine güce dayalı bir düzen kurma girişimi bütün dünyayı bir savaş alanına çevirecek etkiler meydana getirecektir. (Kösebalaban, 2005)

3.3.2. Yeni Müdahalecilik ve İnsani Müdahale

İnsani müdahale, (humanitarian intervention) kavram olarak çok gerilere gitse de, soğuk savaş sonrası dönemde “önleyici savunma” ile birlikte kullanılan en önemli retoriklerden biri haline gelmiştir.

Uluslararası ilişkilerde müdahaleler, devletlerin içişleri alanında sayılan ekonomik politikaların belirlenmesi, devlet yapılarının düzenlenmesi, kamusal politikaların yeniden oluşturulması gibi alanlarda ortaya çıktığı gibi, askeri bir boyut da taşıyabilmektedir. (Özdek, 2000:11) İnsani müdahale ise, büyük insani acıların veya insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda, hedef ülkenin vatandaşlarını korumak amacıyla, bir devlet, devletler grubu veya uluslararası örgüt aracılığıyla kuvvet kullanılması (Duran, 2001:88) olarak tanımlanmaktadır.

İnsani gerekçelerle müdahaleler, sadece günümüzde pratiğe geçen bir müdahale tarzı değildir. Hitler’in Çekoslovakya’yı işgalinde, ABD’nin kuruluş yılları sonrası ve soğuk savaş süresince Latin Amerika ülkelerine müdahalelerinin gerekçesi her zaman insani gerekçeler olmuştur. Bunun yanı sıra, Osmanlı’nın 19. yüzyıl tarihi “Avrupa müdahalelerinin tarihi “ olarak nitelenmektedir. Osmanlı’ya karşı insani gerekçeler gösterilerek müdahalede bulunulması keyfi pek çok müdahalelerin mazeretini oluşturmuş ve müdahalede özellikle azınlıklar sorunundan yararlanılmıştır. (Özdek, 2000:68)

Günümüzde insan hakları kavramının uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukta yerini almasıyla, bu tarz müdahaleciliğin meşruluğu tartışılmaktadır. Konuya öncelikle uluslararası hukuk açısından yaklaştığımızda, yürürlükteki uluslararası antlaşmalardan hiçbirisinin devletlere, insani gerekçelerle de olsa kuvvet kullanma hakkını vermediği görülecektir. (Alpkaya, 2005) Ancak, bu tarz müdahalelerin bir yapıya geliş özelliği taşıdığı, NATO’nun BM kararına dayanarak Yugoslavya ve Kosova’ya, ABD’nin Irak’a (1991) müdahalesi gösterilerek savunulmaktadır. Fakat uluslararası uygulamada, kuvvet kullanmayı içeren insani müdahalelerin sürekli ve istikrarlı bir uygulama olduğunu kanıtlayan veriler bulunmamaktadır. Sadece 1945’ten, yani insan haklarının uluslararası hukuka taşınmasından bu yana ele alsak bile, devletlerin bu yönde sürekli istikrarlı bir

uygulama içinde bulunmadıkları ortadadır. (Alpkaya, 2005) Dolayısıyla, uluslararası hukuk insan hakları müdahaleciliğini hiçbir sözleşme veya belgede meşru saymamaktadır.

İki kutuplu sistem sonrasında “insani müdahale” tartışmaları bu tarz müdahalelerin sayısının artmasıyla beraber yoğunluk kazanmıştır. Bu süreçte, Somali, Raunda, Haiti, Yugoslavya, Irak, Kosova gibi ülkelere yapılan müdahalelerin hepsi insani müdahale gerekçesiyle gerçekleştirilmiştir.

İnsani müdahaleyi savunanlar, ilk olarak uluslararası toplumun insani müdahale için, yasal bir haklılaştırma zemini oluşturmasını istemektedir. Bu görüşe göre, neyin iç mesele, neyin uluslararası müdahaleyi gerektirdiğini görmek zor değildir. (Duran, 2001:91) Lyman’a göre yapılacak bir insani müdahale, BM yetkisinde müşterek yapılmalı, insani müdahale nihai çözüm olmalı ve bu müdahaleyi haklı kılacak hukuki gerekçeler olmalıdır. (Duran, 2001:92) Scheffer’e göre ise herhangi bir insani müdahaleye ilişkin meşru bir karara varmadan önce sağlanması gereken altı koşul vardır. Bu koşullar: (Duran, 2001:91)

- Güvenlik Konseyi, insani müdahalelerin yetkilendirilmesi konusunda bir çıkmaza girmiş olmalı, ancak müdahaleyi yasaklamamalıdır.
- Alternatif önlemler denenmiş ve tüketilmiş olmalıdır.
- İnsan hakları ihlallerinin şiddeti tartışılmaz bir duruma gelmiş olmalıdır.
- Müdahaleci gücün farklı aktörlerden oluşturulmasını sağlayacak çabalar harcanmalıdır.
- İnsani müdahalelerin zarardan çok fayda getireceğine inanma yönünde geçerli hedefler olmalıdır.
- Hedef ülkenin uzun vadede bağımsızlığı ve bütünlüğü tehlikeye atılmamalıdır.

Görüldüğü gibi insani müdahalelerin meşru olduğunu kabul edenler, bunun bazı şartları taşımasını da gerekli görmektedirler. Ancak bu tarz müdahaleyi savunanların büyük bir bölümü bu konuda daha katı ifadeler kullanmaktadır. Örneğin, ABD dış politikasında önemli isimlerden Kissinger’a göre, “ İnsani kanaatler Amerikan geleneğinin öyle

bütüncül bir parçasıdır ki, bunların dünyanın herhangi bir yerinde doğru olduğunun kanıtlanması için devlet hazinesi, hatta son noktada insanların hayatları riske atılmalıdır.” (Kissinger, 2001:231)

İnsani müdahale karşıtları ise öncelikle insan hakları bahanesiyle, dış güçlerin başka ülkelerin işlerine karışmalarına kılıf hazırlandığını, bu tarz müdahalelerin 21. yüzyılda yeni bir sömürgeleştirme yolu olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre; insani müdahale, insan haklarının bir parçası olan self-determinasyon hakkını ihlal etmekte, müdahaleler her zaman müdahaleci gücün egemenliğini, müdahale ettiği bölgelere taşımasıyla sonuçlanmaktadır. (Özdek, 2000:86-87)

İnsani müdahale kavramına karşı çıkan isimlerden Noam Chomsky de, bunu “ Bütün tarihte sahici bir insani müdahale örneği bulabilmeniz çok düşük bir olasılıktır. Bulmaya çalışın çok zordur. İnsani bir amaçla gerçekleştirilen müdahaleleri kastediyorum. Zaman zaman müdahalelerin insani etkileri olmuştur, ama bunlar tesadüfidir. Ve elbette neredeyse, her müdahalenin insani olduğu ilan edilmiştir.” (Chomsky, 2003:110) şeklinde ifade etmiştir.

İnsani müdahale kavramı üzerinde yapılan tartışmaların bir sonucu olarak, Kanada tarafından finanse edilen Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon son raporunda, insani müdahale konusunda süregelen tartışmayı “müdahale hakkı”, yerine “koruma yükümlülüğü” olarak nitelendirmiştir. Böylece koruma gücü üzerine odaklanılmış ve bu sorumluluğun öncelikle söz konusu devlete ait olduğu ve ancak o devlet görevini yapmayı istemez veya başaramazsa, uluslararası toplumun sorumluluğu haline geleceğine değinilmiştir. (NATO, 2005)

3.3.3 Küreselleşme

İçeriği ve kapsamı üzerinde genel bir mutabakat bulunmamakla birlikte, çoğunlukla, “Batının başta siyasal ve ekonomik olmak üzere tüm yapıları ve değerleriyle dünya çapında yayılması olarak tanımlanan küreselleşme, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlara ilişkin olarak 20. yüzyılın son on yılına kadar olan klasik tanımlamaların

kökten değişmesine yol açmıştır. (Erhan, 2003:77) Küreselleşme, başlı başına bir güvenlik tehdidi olmasa da, güvenlik algılamasına yaptığı etki çok büyük olmaktadır.

Asimetrik savaş kavramı, taraflar arasındaki hem güç farkını, hem de yapısal bazı farklılıkları vurguluyor. Taraflardan birinin bu savaşı ordularıyla yürütürken diğerinin böyle bir orduya sahip olmamasının yanı sıra taraflardan biri (devlet) uluslararası hukukun genel kural ve ilkeleriyle bağlı olduğu halde diğeri (terörist grup) hiçbir kural veya ilke ile bağlı değildir. Ünlü Alman devlet adamı Otto Von Bismarck, “zayıfın güçlü, ve güçlünün ahlaki tereddütleri nedeniyle zayıf olduğu şaşkırtıcı bir dönemde yaşıyoruz ve zayıf olan taraf, kural tanımazlığı yüzünden güçleniyor” derken aslında sanki içinde yaşadığımız dönemleri anlatıyordu. Terörizm de hiçbir ahlaki kural veya ilkeye sahip olmaksızın yürütülen şiddete dayalı siyasal bir yöntem olarak tanımlanabilir. Örneğin ABD, Afganistan’da yürütülen askeri operasyonda bölgedeki sivil halka zarar vermeme yükümlülüğü altında idi (kendisine yöneltilen saldırıda böyle bir ayırım gözetilmemiş olsa bile). (Thomas, 2001) Asimetrik savaşın terör örgütleri tarafından yürütüldüğü durumlarda savaşın diğeri tarafı da bir devlet olduğu için bu yapısal farklılık daha açık olarak göze çarpıyor. Bu tür savaşlarda taraflar arasındaki bir diğeri farklılık da, kendi kimlik ve yerleri belli olduğu halde devletlerin, bazen “kimliksiz” veya kimliği belli olsa bile hedef olarak saptanıp saldırılması çok güç gruplarla karşı karşıya olmasıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra Başkan Bush’un “kimliksiz düşman (‘faceless enemy’)” kavramını kullanmasının nedeni de budur. Bütün bu farklılıklar, asimetrik bir savaşın, geleneksel savaşlardan farklı yöntemlerle yürütüldüğünü de gözler önünde seriyor.

Bu tür savaşlar, ilan edilmemiş savaşlar olarak da görülebilir, çünkü ortada kendisine karşı savaş ilan edilecek somut bir muhatap yoktur. Taraflardan biri somut hedeflere sahipken diğeri bu tür açık bir hedefe sahip değildir. Örneğin son terörist saldırıda teröristlerin amacı, somut bir hedefin (ABD) çok daha somut merkezlerini hedef alıyordu. New York’taki Dünya Ticaret Merkezi ABD’nin ekonomik gücünü ve merkezini, Pentagon onun askeri merkezini, ve üçüncü hedef olduğu iddia edilen Camp David veya Beyaz Saray da siyasal merkezini temsil ediyordu. Oysa ABD’nin karşı karşıya olduğu terörizmin, yukarıda verilen örneklerdeki gibi somut bir hedef olmadığı

açıktır. Saldırıyı planladığı iddia edilen Bin Laden'in yakalanmasının veya öldürülmesinin ve hatta örgütünün çökertilmesinin bile, uluslararası terörizme karşı ilan edilen bu savaş açısından çok büyük bir önemi yoktur.

Asimetrik savaş stratejilerinin gelecekte daha da yaygınlaşacağı, dayanaksız bir öngörü değildir. NATO Daimi Konseyi'nin tarihinde ilk kez bu tür bir olay karşısında 5. maddeyi gündeme getirmesi bunun bir göstergesi olabilir. (Öztürk, 2002:39-40) 5. maddenin öngördüğü koşulların varlığına karar verilmesi, uluslararası ilişkilerde, askeri bir ittifakın teröre karşı mücadelesini ifade eden yeni bir boyutu daha simgelemektedir. Bu gelişmeyle birlikte terör kavramı uluslararası güvenlik sorunları kapsamına alınmış, dolayısıyla uluslararası politikadaki rolü resmen tanınmış oldu. Bu bağlamda, 13 Eylül'de gerçekleştirilen NATO-Rusya Ortak Konsey toplantısı, devlet ve organizasyonlar düzeyinde uluslararası teröre karşı bir ittifakı vurguluyor. Uluslararası terörizme karşı ilan edilen savaş, yine geleneksel olmayan bazı yöntemlerle yürütülmek zorundadır. Bu nedenle, savaşın bir parçası olarak Bin Laden'in Batılı ülkelerdeki ekonomik malvarlıkları dondurulmuştu. Görünen o ki, 21. yüzyıl savaşlarında doğu, batı, kuzey ve güney gibi coğrafi cepheler değil, diplomatik, ekonomik, siyasal, sosyal, ve internetteki cepheler gibi daha soyut cepheler olacak.

Bazı durumlarda küreselleşme güvenlik tehdidini azaltan, bazı durumlardaysa arttıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 11 Eylül saldırıları bu nedenle terörün küreselleştiği şeklindeki yorumlar için iyi bir örnek oluşturmuştur. Bu nedenle küreselleşme ve güvenlik ilişkisi son dönemde ele alınan konulardan biri haline gelmiştir. Pek çok çalışma küreselleşmenin güvenlik gündemini daha karmaşık ve sorunlu hale getirdiğini iddia ederek bu kavramın olumsuz sonuçlarını kuvvetle vurgulamıştır.

Küreselleşme olgusunu inceleyen Giddens, küreselleşmeyi dünya kapitalist ekonomisi, ulus devlet sistemi, dünya askeri düzeni ve uluslararası işbölümü bağlamında tartışmakta ve en önemli rolü küresel olarak kendini etkin kılan kapitalist ekonomiye vermektedir. Küreselleşme aslında kapitalizmin dünyayı etkisi altına alma çabasıdır. Ulus devlet sistemini her devletin küreselleşme olgusundaki yerini, o devletin sahip olduğu refah düzeyi ve askeri gücü ile sınırlar. Bu bir başka önemli noktanın altını

izmeye de olanak verir: Küresel gelişmeler, post modern söylemlerin ifade ettiği gibi, modernitenin karşıtı değil, onun bir devamı niteliğindedir. Başka bir ifade ile, günümüzdeki küresel gelişmeler aslında modernitenin kendisini küresel düzlemde yaratmasıdır. (Erkızan, 2002:61)

SONUÇ

İki kutuplu sistemin yerini belirsizliklere bıraktığı günümüz uluslararası sistemi, büyük ölçüde sisteminin bozulduğu ve taraflardan birinin güç kaybetmeye başladığı 80'li yılların bir uzantısı olduğu kabul edilmektedir. Eski sistemin çöküşüyle beraber, Doğu bloğu ve komünist sistem çökmüş, kurumları da kendilerini tasfiye etmeye yönelmiştir. Bu çöküş, Batı tarafından istenilen bir durum olsa da, bu duruma hazırlıksız yakalandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle, 80'li yıllardan itibaren iki kutuplu sistem çözülürken, başta Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde olmak üzere iç çatışmalar artmış, bölgesel nitelikte ciddi savaşlar olmuş ve günümüzdeki aşamaya varılmıştır. Sonrasında ise dünyada büyük şaşkınlık yaratan 11 Eylül olayı ve sonrasında ABD'nin savaş açtığını ilan ederek Afganistan ve Irak'ı işgal ettiği bir süreç yaşanmıştır. Bu durum, soğuk savaştan çok farklı bir diplomatik süreç yaşadığımızın en temel kanıtı olmuştur.

Günümüzde iki kutuplu sistem sonrasında uluslararası ilişkilerde realizm tartışmaları da yeniden ön plana çıkmıştır. Realizmin temel savı olan devleti dünya sahnesinin en önemli aktörü olarak gören yaklaşım ve Westphalia'dan beri geçerli olan devletlerin egemen eşitliği prensibi çerçevesinde, uluslararası ilişkilerde üst otoritenin olmadığı anarşik sistem örneği olan pek çok olay yaşanmaktadır. ABD'nin Irak'a ve NATO'nun da Kosova'ya Birleşmiş Milletler kararı olmaksızın müdahaleleri, bu sisteminin geçerliliğini yitirmesine ve tartışmalarda realist yaklaşımların ön plana çıkmasına yol açmıştır.

Soğuk savaş sonrasında, yeni dünya düzeninin nasıl olacağına dair dünyada büyük yankı uyandıran Huntington'un tezi, "medeniyetlerin tayin edici özelliğinin din olduğunu" belirterek, yeni yüzyılda İslam ve Hıristiyan dünyaları arasında muhtemel bir çatışma alanı oluşturduğunu belirten Medeniyetler Çatışması, Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla beraber liberal demokrasinin zaferini ilan ettiği ve ideolojiler devrinin kapandığını iddia eden Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezleri bu konuda ön plana çıkan öngörüler olmuştur.

1991 Irak Savaşının ardından ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeni tartışmaları ile beraber, yeni uluslararası sistemin nasıl olacağı ve Soğuk savaştaki geleneksel müttefik ilişkilerinin yeni dönemde nasıl yürütüleceğinin belirsizliği yaşanmıştır. Ancak kısa sürede yeni tehdidin İslam olduğuna dayalı görüşler ortaya çıkmış ve çokça da taraftar toplamıştır. Radikal İslam, Fundamentalist İslam ya da İslami terör olarak kavramsallaştırılan bu tehdit aynı zamanda, tek süper güç olarak tehidsiz kalan ABD'ne, 11 Eylül sonrası müdahaleci politikalarını meşrulaştırma olanağı da vermiştir.

Yeni küresel sistem arayışı, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra açıkça gün yüzüne çıkmıştır. Irak işgali ile Ortadoğu'yu yeniden denetimine alan ve Afganistan'a müdahale edilmesi ile Orta Asya ve Hazar bölgesine tarihinde ilk defa ciddi şekilde yerleşen ABD ve müttefiki İngiltere, yeni yüzyılda yeryüzündeki enerji ve ticaret yollarını denetim altına alarak, diğer uluslararası güçlerin tepkisini çekmiştir. Bu nedenle; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla küresel güç dengesinin bozulması sonrasında tek süper güç olarak kalan ABD, hukuku ve bölgesel güçleri esas alan bir dış politika izlemek yerine diğer güç merkezlerini dışlayan askeri hegemonya diplomasisiyle yeni bir düzen arayışına girmiştir.

Bu dönemde Birleşmiş Milletlerin etkinliği zayıflarken, yeni sistemde yeni görev tanımlarıyla kendisini dönüştüren NATO ve bir ekonomik bölgesel güç olarak Avrupa Birliği'nin etkinliği artmıştır. Ancak ABD dış politikasında askeri hegemonyaya dayalı müdahaleler, AB ve diğer bölgesel güçlerin de etkinliğini zayıflatmıştır. Çünkü 11 Eylül saldırıları ardından ABD'nin Irak'ı işgal etme ve Irak'ta yeniden yapılandırma sürecine girmesi, bu süreçte BM ve NATO'yu kendi menfaatlerine uygun kullanma girişimleri, bu örgütlerin varlık sebebinin yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

Kuruluşundan bu yana bir savunma paktı olduğunu lanse eden ve bu şekilde örgütlenen NATO, değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayabilmek amacıyla stratejik konseptini yenilemiştir. Bu dönemde NATO'nun stratejisi terörle mücadele olarak şekillenmiştir.

Günümüzde yeni güvenlik dengesi Avrasya'da kurulmaktadır. Bu nedenle, siyasal, ekonomik, enerji ve ticari anlamda da Avrasya belirleyici olmaktadır. Bu mücadelenin

kazananı, aynı coğrafyada yeni Avrasya'da global güvenlik mimarisini kendi lehine kuran taraf olacaktır. Yeni sistemde, NATO'nun etkinliği de doğuya kaymaktadır. Tarihte ilk kez Avrasya dışında yer alıp da küresel çapta bir belirleyici güç haline gelen ABD'nin buradaki etkinliği de son yıllarda çok artmıştır. Afganistan müdahalesi sonrası Orta Asya ve Kafkaslarda 13 askeri üs kuran ABD, Avrasya'nın dünyaya açılan kapılarına da yerleşmiştir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemdeki köklü değişim, sistemin aktörlerini de önemli değişikliklere zorlamıştır. Bu değişiklikler, hem yeni oluşacak uluslararası sisteme dâhil olurken, hem de değişim sürecinde iç politikanın kazandığı yeni dinamiklerin dış politikayı belirlemesi aşamasında gündeme gelmiştir. Bununla birlikte, söz konusu değişim ve yarattığı etki sürecinin sona erdiğini söylemek, henüz mümkün değildir.

KAYNAKÇA

ALPKAYA, Gökşen (1999), **NATO Müdahalesi Üzerine**, Erişim: 09.12.2005,
<http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm>

ARAS, Bülent, (14.09.2003) “**11 Eylül, Uluslararası Sistem ve Sekülerizm**”, Radikal

ARI, Tayyar, (1997) **Uluslararası İlişkiler**, Alfa Yayınevi, İstanbul

ARI, Tayyar, (2002) **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınevi, İstanbul

ARIBOĞAN, D. Ülke, (1998) **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul

ARIK, Umut, (1995)“ **21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik Sistemi ve Türkiye**”,Avrasya Etütleri, Cilt.2, Sayı.4, Kış 1995/96

BACIK, Gökhan (2003), **İsrail- Filistin Barışı ve Uluslararası Sistem**, Erişim:
08.11.2005, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_03.html

BİR, Çevik, (1999) “**21. Yüzyıldan Türkiye’ye Bakış**”, Ulusal Strateji, Yıl.2, Sayı.9

BRZEZİNSKI, Zbigniew, **Hegemonik Bataklık**, National Interest, Kış 2003

CARTER, (1999) Ashton B. , PERRY William J., **Preventive Defence: A New Security Strategy for America**, Brooking Institution Press, Washington D. C.

CEYLAN, Musa (haz), (1999) **Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları

CHOMSKY, Noam, (2003) **Amerikan Müdahaleciliği**, (çev: T.Doğan, B.Zeren), Aram Yayıncılık, 6. baskı, İstanbul

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, (2004) “**Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin**”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, Bahar

Cumhuriyet, (22.06.2004) “**Yeni Bir İmparatorluk Düşü**”

DURAN Hasan, (2001) “**Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale**”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.1, C: 6

ERDEM, Engin, “**Güç ve Çıkarı Aşan Birlik**”, **Radikal**, 6.10.2004

ERDOĞDU, Hikmet, (2004) **Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

ERHAN, Çağrı, (2004) “**Çok Tarafli İşbirliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri**”, içinde Küreselleşme ve

Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara

ERHAN, Çağrı (2005) “ **Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele**”, Erişim: 05.12.2005, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_01.html

FUKUYAMA, Francis, (1998) “**Tarihin Sonu ve Son İnsan**”, Simavi Yayınları, İst.

GÖNLÜBOL, Mehmet, (1990) **Uluslararası Politika**, Siyasal Kitabevi, Ankara

GÜN, Rengin, (2000) “**Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşı'nın Yeni Boyutu**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:4

GÜRKAYNAK, Muharrem, (2004) **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınevi, Ankara

HANLI, Hakan (2005) “**Yeni Dünya Düzeni Global Terörizm: Psikolojik Savaş**”, Erişim: 15.12.2005, <http://www.elegans.com.tr/arsiv/64/haber033.html>

İÇLİ, Tülin Günşen., (2002) **Terörün Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri**, içinde, Ali Tarhan, (ed.), Dünyada ve Türkiye'de Terörizm Sempozyumu (20-24 Mayıs 2002), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları

KASIM, Kamer, (2002) “ **NATO'ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası**”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Bahar

KAPLAN, Mortan A., (2000) **World and I**, Washington Times Corporation

KESSIKBAYEV, Askhat (2005) “**Şanghay İşbirliği Örgütü: Güvenlik Teşkilatından Bölgesel Kutup'a Doğru?**”, Erişim: 28.11.2005, <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=76>

KESKİN, Funda, (1998) **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara

KISSINGER, Henry, (2001) **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı?**, METU Press, Ankara

KISSINGER, Henry, (2002) **Diplomasi**, çev. İbrahim Kurt, İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, İstanbul

PAZARCI, Hüseyin, (1996) **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 4. baskı, Turan Kitabevi, Ankara

KÖSEBALABAN, Hasan (2005), “ **Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler**”, Erişim: 15.12.2005,

<http://www.haberbilgi.com/haber/amerika/223-0211/doktrin.html>

ÖZDEK, Yasemin, (2000) **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**”, Öteki Yayınevi, Ankara,

Radikal, (15.04.2005) “**AB BM’de Koltuk İstiyor**”

Radikal, (30.12.2005) “**Para Veriyorum Ya!**”

SANDER, Oral, (1998) **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi, İstanbul

SLOTERDIJK, Peter, (2003) “ **Avrupa Uyandığında**”, Cogito, Avrupa’yı Düşünmek, Sayı. 39

SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2002) **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yayınları, İstanbul,

SÖNMEZOĞLU, Faruk ve diğerleri, (1992) “**Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**”, Cem Yayınevi, İstanbul

SSCB'nin Yıkılması ve Milliyetçiliğin Canlanması (2005), Erişim:30.11.2005
www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm

TAMKOÇ, Metin., (1984) “**Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı**”,
Uluslararası Terörizm Sempozyumu (17-18 Nisan 1984), Ankara: Ankara
Üniversitesi Basımevi,

ÜLGER, İrfan Kaya (2005), **Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının
Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi**, Erişim: 05.12.2005,
www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_04.html

YILDIZOĞLU, Ergin, (2003) “ **Hegemonyadan İmparatorluğa**”, Everest Yayınları,
İstanbul,

ÖZGEÇMİŞ

Kemal ESERCAN, 1972 yılında Konya'nın Akşehir ilçesinde doğmuştur.1994 yılında Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve 2003 yılından itibaren Sakarya iline bağlı Sapanca ilçesi Jandarma Komutanı olarak görevine devam etmektedir.